Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében.

Veszprém Megye Múzeumi Igazgatósága 1964—65-ben összeállította a megye műemléki nyilvántartását azzal a szándékkal, hogy ezzel a későbbiekben megírandó műemléki topográfia alapjait is lerakja. A nyilvántartás az Országos Műemléki Felügyelőség keretén belül korábban elkészített hasonlót vette alapul, de távolabbi céljai érdekében természetesen sokkal bővebb annál. A gyűjtőmunka nemcsak a már eddig ismert és nyilvántartott építményekre terjed ki, hanem igyekszik felderíteni minden, történetileg és művészetileg jelentős épületet. Ennek érdekében a Bakonyi Múzeumon belül külön műemléki adattár létesült, amelynek gazdagítása levéltári, bibliográfiai és egyéb, főleg helyszíni kutatással azóta is változatlan erővel folyik. Ezzel a gyűjtőmunkával számtalan új, eddig nem ismert, művészetileg értékes épületet találtunk; többre levéltári adatok nyomán, másokra pedig a helyszínen megmaradt, eredeti részletek alapján figyeltünk fel.

A védett épületekben az átlagosnál gazdagabb Veszprém megye műemlékeinek jelentős része középkori, vagy középkori eredetű. Az alábbiakban ezeknek egy részét, az egyháziakat gyűjtöttük össze, a már elpusztultak, vagy egyelőre újkori átépítés alatt megbúvók adataival kiegészítve. Gyűjtésünkkel a megye középkori művészeti, ezen belül szorosabban vett építészeti képének megrajzolásához szeretnénk hozzájárulni. Egy terület művészeti képének kutatásához nem elég az ismert emlékek számbavétele és értékelése, elengedhetetlen, hogy tudjuk: mi az, ami egykor volt és azóta elpusztult. Ezért kell számbavennünk lehetőleg minden adat felkutatásával a terület teljes, arra a korra vonatkozó anyagát, hiszen nemcsak az egyedileg kiemelendő értékek, hanem pl. a felépített épületek mennyisége is fontos a kor kulturális, művészeti képének felrajzolásához. Mindezek ellenére a közölt „repertórium" nem lehet teljes, mert főleg irodalmi adatokra és aránylag kismértékű levéltári kutatásra támaszkodik. A teljességre való törekvés nem is lehetett célunk, csupán azt az anyagot szerettük volna közzéteni, amely történeti adataiban az eddig közölteket gyűjti össze. A közismert oklevéltárak és a Veszprém megye területét érintő ilyen jellegű művek adatai mellett természetesen felhasználtuk a Bakonyi Múzeum már említett műemléki és régészeti adattárának, ezenkívül pedig a Művészettörténeti Dokumentációs Központ gyűjtésének adatait is. Ezek számos, levéltári kutatásból származó, eddig ismeretlen adatot tartalmaznak. Ezenkívül a megye folyamatban levő régészeti topográfiai kutatása eredményeként elkészült — a veszprémi járás területét feldolgozó — 2. kötet kéziratát is helyenként felhasználtuk.

A teljességre törekvés érdekében a közölt történeti adatokat módszeres levéltári, a műemléki anyagot pedig helyszíni kutatással és régészeti feltárással lehetne tovább bővíteni.

Gyűjtésünk a történeti Veszprém megye területét foglalja magába, annak 1946 előtti határai között. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a középkori Veszprém megye korántsem egyezett ezzel a területtel. Határai még a XV. században is elég bizonytalanok voltak, egyes községeket hol ide, hol oda soroltak (Csánki III. 204.). 1946-ban, madj 1950 után megyénk területe jelentősen módosult (lásd: Ila-Kovacsics 24—25.). A mai megye egészen újkori, szinte napjainkban alakult ki a régi Veszprém megyéből, Zala, Vas, Győr és Fejér megyék átcsatolt részeiből, ugyanakkor, amikor a régi megyéből nagy részeket csatoltak Komárom, Fejér és Somogy megyékhez. A gyűjtőmunka lehatárolása érdekében ezért kellett az 1946 előtti határok között maradnunk, bár az akkori megye sem volt szoros földrajzi, gazdasági és kulturális egység. Nem volt egységes egyházigazgatási szempontból sem: a mai devecseri, a pápai járás és a zirci járás északi része 1777-ig nem a veszprémi, hanem a győri püspökséghez tartozott.

A következőkben a falvak nevének betűrendjében ismertetjük a meglevő középkori templomokat, illetve a megye középkori egyházas helyeit. A község és a járás nevénél — amennyiben ez szükséges — közöljük az 1946 előtti közigazgatási beosztást. Minden helységnév előtt a margón alkalmazott jellel tüntetjük fel, hogy épségben levő, esetleg csak jelentéktelen átalakítással vagy toldással ránkmaradt templomról (●), középkori részletről (○), templomromról (⌊), vagy elpusztult templomról (×) van szó.

Ezekután közöljük a falu történetére és birtokviszonyaira vonatkozó, majd a templomra, papjára vagy velük kapcsolatos bármilyen vonatkozású legfontosabb adatokat. Ha a középkori templom akár átalakítva is maradt ránk, rövid, részletekre ki nem térő leírást adunk róla és lehetőség szerint közöljük alaprajzát is.

Nem soroljuk fel a monostoros helyeket, sem a prépostságokat, sem a kolostorokat. Ezek sok esetben töltöttek be plébánia szerepet, de mivel ezeken a helyeken külön plébániatemplom nem állott, ismertetésüket mellőzzük. — Nem vettük fel azokat a helységeket sem, amelyeket a középkori adatok Veszprém megyéhez tartozónak említenek, de az 1946 előtti megyehatárokon kívül fekszenek, mint pl. a Győr megyei Tápszentmiklós, a komáromi Kisbér és Ászár, a Fejér megyei Igar, vagy Siófok, amely az újkorban Veszprémhez, a középkorban azonban Somogyhoz tartozott.

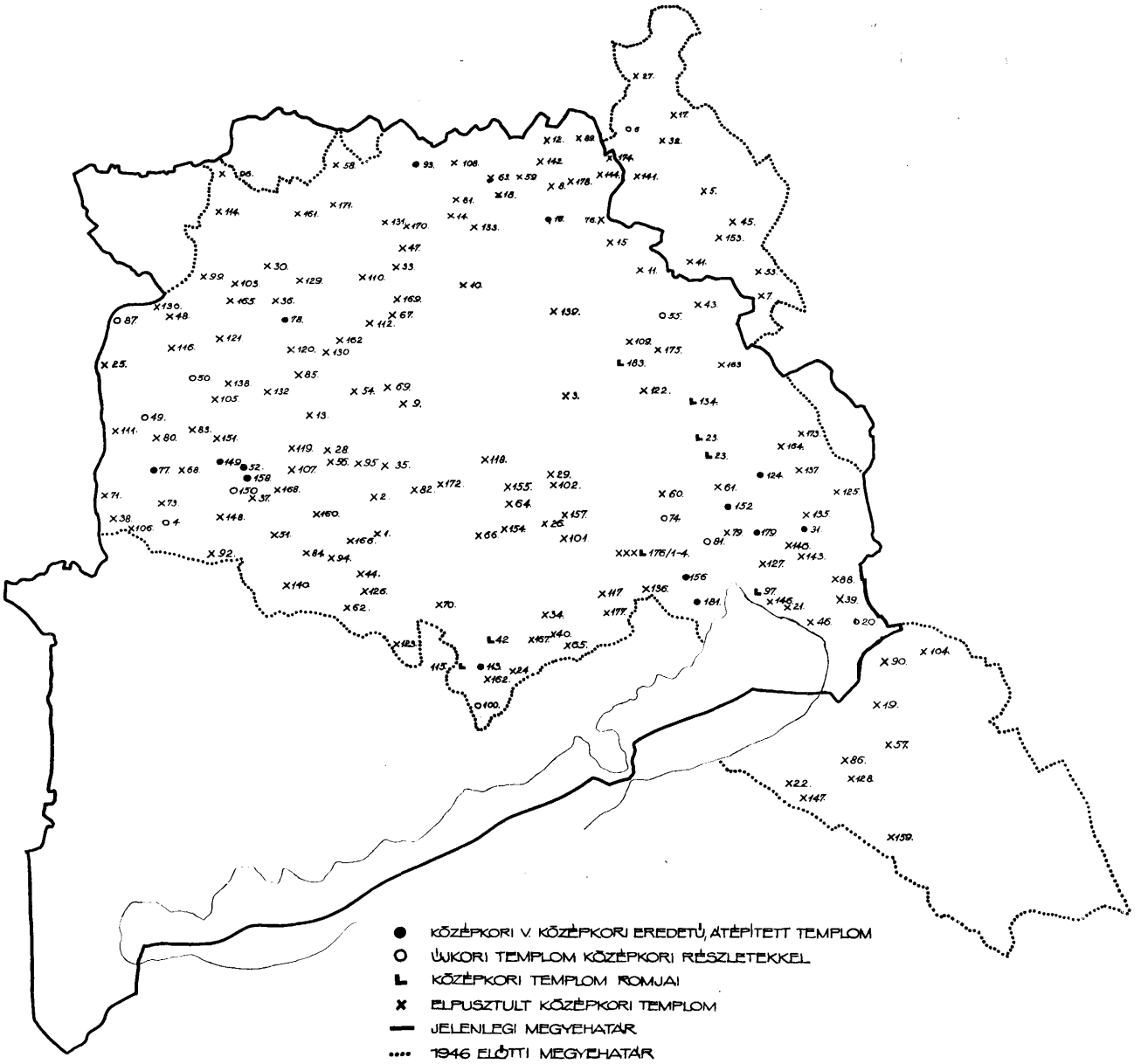

1. Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében.

1. Mittelalterliche Kirchen und Ortschaften mit Kirchen im Komitat Veszprém.

1. Eglises médiévales dans le département de Veszprém.

1. Средневековые церкви и церковные места в Веспремском комитате.

1. Ajka
2. Ajkarendek
3. Akli
4. Apácatorna
5. Ácsteszér
6. Bakonybánk
7. Bakonycsernye
8. Bakonygyirót
9. Bakonyjákó
10. Bakonykoppány
11. Bakonyoszlop
12. Bakonypéterd
13. Bakonypölöske
14. Bakonyszentiván
15. Bakonyszentkirály
16. Bakonyszentlászló
17. Bakonyszombathely
18. Bakonytamási
19. Balatonbozsok
20. Balatonfőkajár
21. Balatonkenese
22. Balatonszabadi
23. Balla
24. Barnag
25. Bánd (devecseri j.)
26. Bánd (veszprémi j.)
27. Bársonyos
28. Becse
29. Bere
30. Berellő
31. Berhida
32. Berzse
33. Béb
34. Billege
35. Borsod
36. Borsosgyőr

37. Borszörcsök
38. Botfölde
39. Csaják
40. Csatár (veszprémi j.)
41. Csatár (zirci j.)
42. Csepely
43. Csetény
44. Csékút
45. Csép
46. Csittény
47. Csót
48. Csög
49. Csögle
50. Dabrony
51. Devecser
52. Doba
53. Dolosd
54. Döbrönte
55. Dudar
56. Endréd
57. Enying
58. Gecse
59. Gic
60. Gyulafirátót
61. Hajmáskér
62. Halimba
63. Hathalom
64. Herend
65. Hidegkút
66. Hímháza
67. Homokbödöge
68. Iszkáz
69. Jár
70. Kab
71. Kamond
72. Kapurév (helye ismeretlen)
73. Karakószörcsök
74. Kádárta
75. Keresztur (helye ismeretlen)
76. Keresztur
77. Kerta
78. Kéttornyúlak
79. Királyszentistván
80. Kiscsősz
81. Kisdém
82. Kislőd
83. Kisszőllős
84. Kolontár
85. Kúp
86. Kustán
87. Külsővat
88. Küngös
89. Lázi
90. Lepsény
91. Litér
92. Lovas
93. Lovászpatona
94. Lőrinte
95. Magyarpolány
96. Marcaltő
97. Máma
98. Mártonházafölde (helye ismeretlen
99. Mátéháza
100. Mencshely
101. Menyeke
102. Mesteri
103. Mezőlak
104. Mezőszentgyörgy
105. Nagyalásony
106. Nagyberzseny
107. Nagybogdány
108. Nagydém
109. Nagyesztergár
110. Nagygyimót
111. Nagypirit
112. Nagytevel
113. Nagyvázsony
114. Nemesgörzsöny
115. Nemesleányfalu
116. Nemesszalók
117. Nemesvámos
118. Németi
119. Noszlop
120. Nóráp
121. Nyárád
122. Olaszfalu
123. Öcs
124. Öskü
125. Ősi
126. Padrag
127. Paokeszi
128. Pata
129. Pápa
130. Pápakovácsi
131. Pápanyögér
132. Pápasalamon
133. Pápateszér
134. Pere
135. Peremarton
136. Pesze
137. Pét
138. Podár
139. Porva
140. Pusztamiske
141. Réde
142. Románd
143. Rostás
144. Ság
145. Sandor
146. Sár
147. Siómaros
148. Somlójenő
149. Somlószőllős
150. Somlóvásárhely
151. Somlóvecse
152. Sóly
153. Sur
154. Szentgál
155. Szentistván
156. Szentkirályszabadja
157. Szentmárk
158. Szentmártonfölde
159. Szentmihályfalva
160. Szék
161. Takácsi
162. Tapolcafő
163. Tés
164. Tikol
165. Tima
166. Tósokberénd
167. Tótvázsony
168. Ug
169. Ugod
170. Vanyola
171. Vaszar
172. Városlőd
173. Várpalota
174. Vecseny
175. Veim
176. Veszprém
177. Veszprémfajsz
178. Veszprémvarsány
179. Vilonya
180. Vinár
181. Vörösberény
182. Vöröstó
183. Zirc

Rövidítések jegyzéke:

AÉ	Archaeológiai Értesítő
AO	Anjoukori Okmánytár, I—VII. Bp. 1878—1920.
ÁUO	Árpádkori Új Okmánytár, I—XII. Pest, 1860—1874.
BMMA	Bakonyi Múzeum Műemléki Adattára.
BMRA	Bakonyi Múzeum Régészeti Adattára.
Békefi	— Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Bp. 1907.
CD	Codex diplomaticus Hungariae..., I—XI. Budae, 1829—1844.
Csánki III.	Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. Bp. 1887.
Genthon I.	Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. 1. Dunántúl. Bp. 1959.
HO	Hazai Okmánytár, I—VIII. Győr-Bp. 1865—1891.
Ila—Kovacsics	—: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1965.
Karácsonyi	—János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I—III. Bp. 1890—1904.
Koppány	— Tibor: A Balatonfelvidék románkori templomai. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei I. 1963., 81 – 114.
MDK	Művészettörténeti Dokumentációs Központ, Budapest.
Mon. Vespr.	Lukcsics—Fraknói: A veszprémi püspökség római oklevéltára. I—IV. Bp. 1896—1907.
MRT	Magyarország Régészeti Topográfiája I. Veszprém megye.
OL	Országos Levéltár.
OMF	Országos Műemléki Felügyelőség, Adattár.
Pfeiffer	— János: A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai. Veszprém, 1947.
PRT	A Pannonhalmi Szent Benedekrend története. I—XIII. Bp. 1902—1916.
Rómer jkv.	Rómer Flóris kéziratos jegyzőkönyvei az OMF könyvtárában.
TT	Történelmi Tár Bp. 1878—1911.
Veszpr. reg.	Kumorovitz: Veszprémi regeszták. Bp. 1953.
ZO	Zala vármegye története. Oklevéltár. I—II. Bp. 1886—1890.
ZsO	Zsigmondkori oklevéltár, I—II. Bp. 1951—1958.

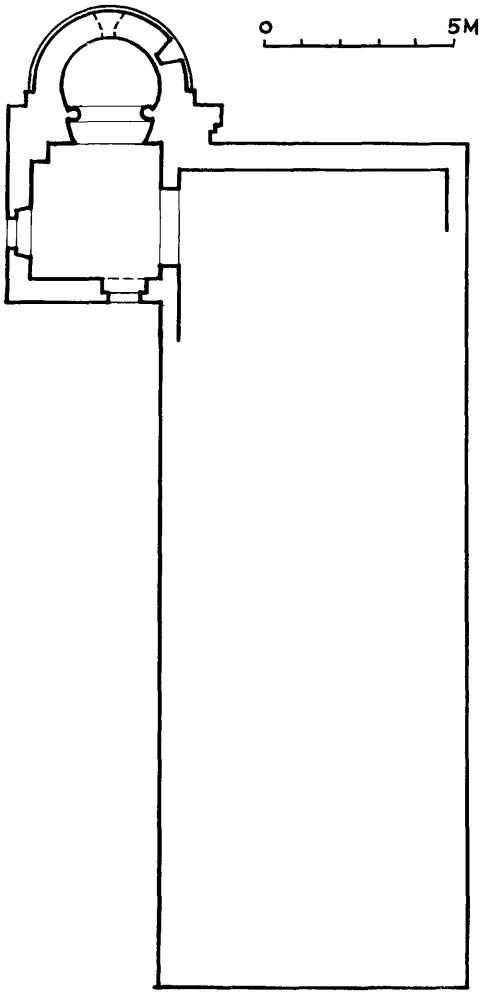

2. Apácatorna, r. k. templom.

2. Apácatorna, römisch-katholische Kirche.

2. Apácatorna – église catholique.

2. Апацторна, реконструированная церковь.

× 1. *AJKA*. Devecseri járás.

A Torna patak völgyében fekvő falu a középkorban az Ajka-nemzetség és a belőle származó Ajkai család birtoka volt.[1] Már a XIII. században két részre oszlott: Ajkára (Felsőajka) és Bándfalvára (Alsóajka).[2]

Az előbbiben, a mai ref. templom helyén,[3] a dombtetőn állt Szt. Remigius plébániatemploma, oldalán különálló harangtoronnyal, campanilével,[4] körülötte temetővel.[5] A templom papját 1228-ban,[6] Szt. Remigius egyházát pedig 1278-tól említik okleveleink.[7] A templom kegyura az Ajka-nemzetség volt. [8]1550-ben még állt.[9] Az 1698-as egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a felszabadító háború idején pusztították el a tatárok; akkor tető nélkül állott.[10] A mai ref. templom építésekor bontották le.

[1] Karácsonyi I. 85.
[2] 1214: Veszprémi káptalan orsz. lt. B. 26. (BMMA.), 1383: Felseuayka – Csánki III. 218. 1475: Alsowayka, alio nomine Banfalva et Felsewayka – HO. V. 330.
[3] BMRA 1962.
[4] HO. I. 71–72.; ÁUO. IX. 218–219.; Békefi 66.
[5] HO. IV. 155.; Pfeiffer 135.
[6] HO. III. 1.; ÁUO. VI. 462.
[7] 1. 3. jegyzet, 1304: HO. I. 99.; HO. III. 51; – 1308: HO. IV. 115, Békefi 67.; – 1318: HO. IV. 128.; – 1333–1335: Mon. Vespr. II. 65, 73.; HO. IV. 155.; – 1360: HO. V. 136–137.; – 1399: HO. IV. 237.; Csánki III. 218.; Békefi 67; – 1438: HO. V. 232.; – 1480: TT. 1907, 382.
[8] Karácsonyi I. 85.
[9] Ila-Kovacsics 92.
[10] Pfeiffer 135.

× 2. *AJKARENDEK*. Devecseri járás.

A Bakony délnyugati oldalában fekvő falu a középkorban az Ajkaiaké és a lövöldi karthauzi kolostor birtoka[1] Rydnuk,[2] Rednek,[3] Aycarednek[4] néven.

Plébániatemplomának titulusát nem ismerjük. Papját 1347-ben,[5] 1351-ben[6] és 1522-ben[7] említik az oklevelek. 1550-ben[8] még plébánia, későbbi említéséről nem tudunk.

[1] Csánki III. 249.
[2] 1270: u. ott.
[3] 1303: AO. I. 57.
[4] 1351: AO. V. 508.
[5] AO. V. 101.
[6] AO. V. 508.
[7] PRT. VIII. 569.
[8] Ila-Kovacsics 94.

× 3. *AKLI*. Zirci járás.

A mai Akli puszta, a középkori Akol, Okol falu a bakonybéli apátság birtoka volt a Bakonyban,[1] azonban már a XVI. századra puszta, lakatlan.[2]

Templomát egyetlen adat említi: 1239—40-ben a béli apát és a veszprémi püspök között egyházjogi per támadt miatta.[3] Egy 1895-ös térkép határában „Puszta templom" dűlőnevet tüntet fel.[4]

[1] Csánki III. 219.
[2] Ila-Kovacsics 98.
[3] PRT. VIII. 45, 285.
[4] BMRA. dr. Scherer J.

○ 4. *APÁCATORNA*. Devecseri járás.

A Torna patak mellett települt falu a XIII. században a Csák-nemzetség ugodi ágának birtoka volt.[1] A XIV. századtól Somlóvár tartozéka, s mint ilyen, az Ugodi Csenik-, Himfy-, majd a Garai család, későbbi Kinizsi Pál birtoka.[2] 1493-ban Kinizsi pápai várnagyának, Essegvári Györgynek adományozta.[3] Az Essegváriaké volt a család kihaltáig, a XVII. századig.[4]

A falu közepén, a Torna patak feletti dombon állott Szt. Katalin tiszteletére emelt pélébániatemploma, amelynek csak késői, XV—XVI. századi említéseit ismerjük. Somlóvár és tartozékainak 1478. évi összeírása szerint a templom kőből épült és kő tornya volt.[5] Az Essegváriak tulajdonában levő Döbrönte várának 1580 körüli összeírása említi Szt. Katalin szűz romos, egytornyú plébániatemplomát.[6] 1441-ből[7] és 1495-ből[8] maradt ránk adat plébánosáról.

A templom átvészelte a török időket és többszöri javítás és átépítés (1785, 1817, 1859) után — életveszélyes állapota miatt — 1940-ben bontották le. Helyére új templomot építettek 1941—42-ben. Ebbe foglalták bele a régi templom meghagyott íves szentélyét, amely ma is áll.[9]

A téglából épített, patkóív alaprajzú szentélyt belsejében háromnegyed oszlopokon álló diadalív osztja. Keletelt, keleti és délkeleti oldalán egy-egy befalazott kis résablakkal. Külsején lefaragott lizénák helye látszik. A tüskevári falumúzeum pár faragottkő töredékét őrzi. Az apszis és a kőtöredékek alapján a templom a XIII. század második felében épült. *(2. kép.)*[10]

[1] Karácsonyi I. 336.; III. 6.
[2] Csánki III. 210–211.; Békefi 264.
[3] TT. 1873, 383–385.
[4] Molnár István: Apácatorna. Veszprém, 1942.
[5] OL. Dl. 18. 145. MDK–A-I-10, Oszvald.
[6] OL. UC fasc. 4. no. 35.
[7] Galgóci Erdődy – lt. Lad. 53. fasc. 3. no. 12. néhai dr. Iványi Béla szíves közlése.
[8] OL. Dl. 46. 296. MDK–A-I-10, Oszvald.
[9] Molnár i. m.
[10] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

3. Bakonybánk, r. k. templom.

3. Bakonybánk, römisch-katholische Kirche.

3. Bakonybánk — église catholique.

3. Баконьбанк, реконструированная церковь.

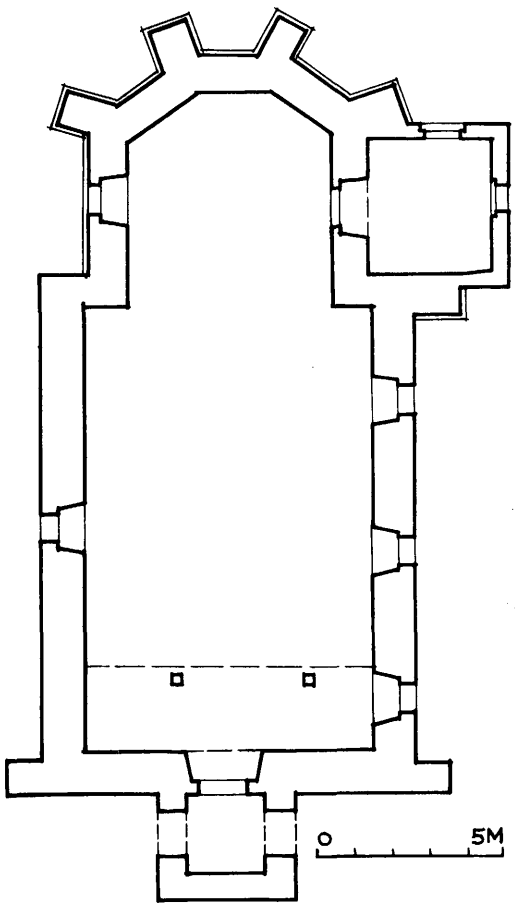

× 5. *ÁCSTESZÉR.* Komárom megye, komáromi járás (1950 előtt zirci járás).

A Bakony keleti felében fekvő falu valószínűleg a Csák-nemzetség birtokaként került a XIV. századtól Csesznek vár tartozékai közé.[1]

Egyházáról elég késői adatokat ismerünk: 1478-ban kőtornyú, kőből épült temploma volt,[2] amelynek helyét pusztatemplom néven egy 1771-ből származó térkép még jelöli.[3] Név nélkül említett plébánosáról 1501-ből tudunk.[4]

[1] Csánki III. 256.
[2] OL. Dl. 18. 145. MDK – A-I-10, Tomcsányi.
[3] BMRA. dr. Scherer J.
[4] PRT. III. 574.

○ 6. *BAKONYBÁNK.* Komárom megye, komáromi járás (1950 előtt zirci járás).

Az északi Bakonyban fekvő középkori Bánkfölde vagy Bánkháza a környéken birtokos nemességé volt, azok jobbágyai mellett azonban egytelkes lakói is voltak.[1]

Templomáról, amely a XIV. század első felében épülhetett, történeti adatot nem ismerünk. Az egyhajós, keletelt és támpilléres szentélyű kis templom barokk és eklektikus átépítésben maradt ránk. *(3. kép.)*[2]

[1] Csánki III. 236.; Ila-Kovacsics 104.
[2] A közölt alaprajz a szerző saját felmérése.

× 7. *BAKONYCSERNYE.* Fejér megye, móri járás (1956 előtt zirci járás).

A keleti Bakonyban elterülő bátorkői, később palotai uradalom faluja, az Újlakiak birtoka.[1]

Templomáról középkori adatot nem ismerünk. 1690 körül említik egykori templomát, amelynek akkor már csak helye volt látható.[2]

[1] Csánki III. 226.
[2] Ila-Kovacsics 107.

× 8. *BAKONYGYIRÓT.* Zirci járás.

Villa Gyrolth a XIII. század közepén még a pannonhalmi apátság bakonyi birtokainak része volt.[1]

A XIV. század második felében és a XV. században a Garaiaké, mint Csesznek vár tartozéka.[2]

Kőből épített temploma volt 1478-ban, torony nélkül.[3]

[1] ÁUO. II. 9.
[2] Csánki III. 232.
[3] OL. Dl. 18. 145. MDK – A-I-10, Tomcsányi.

× 9. *BAKONYJÁKÓ.* Pápai járás.

A középkori Jákótelke a Bakonyban levő Döbröntének, a Himfiek várának faluja volt.[1]

Sem a faluról, sem templomáról nem tudunk sokat. 1387—1388-ban a Himfiek kérésére vizsgálatot tartottak, hogy a jákói ecclesia a szomszédos Jár vagy Döbrönte filiája-e, és megállapították, hogy az mindig és régtől fogva Döbröntéhez tartozott.[2]

A XVI. század végén elnéptelenedett falu a XVIII. század közepén települt újjá. 1756-ban Jákó puszta szentegyházát említik.[3]

[1] Csánki III. 235.
[2] OL. Dl. 42. 378. MDK – A-I-10, Oszvald.
[3] Ila-Kovacsics 111.

× 10. *BAKONYKOPPÁNY.* Pápai járás.

Koppány a Bakony északnyugati lejtőjén a béli apátság birtoka volt a középkorban.[1]

Mindenszentek tiszteletére emelt egyháza 1230-ban, amikor IX. Gergely pápa megerősíti a béli apátságot birtokaiban, még csak kápolna.[2] 1383-ban parochiális egyház.[3] Kegyura a béli apát már 1230-ban is és 1438-ban is.[4] 1478-ban egytornyú kőtemplom.[5] Plébánosát 1517-ben is említik.[6] A mai r. k. templom helyén a falu közepén emelkedő dombon állhatott, körítőfalának nyomai ma is láthatók.

[1] Csánki III. 239.
[2] PRT. VIII. 279.; Mon. Vespr. I. 82.
[3] PRT. VIII. 414.
[4] HO. II. 282.
[5] OL. Dl. 18. 145. MDK – A-I-10, Tomcsányi.
[6] PRT. III. 147.

× 11. *BAKONYOSZLOP.* Zirci járás.

A XIV—XV. században a cseszneki vár uradalmához tartozó falu a Bakony-erdőben.[1]

1478-ban kőből épült egyház állott itt, amelynek tetején fából készült torony volt.[2]

[1] Csánki III. 245.
[2] OL. Dl. 18. 148. MDK – A-I-10, Tomcsányi.

× 12. *BAKONYPÉTERD.* Zirci járás.

A pannonhalmi apátságnak Veszprém megye északi részében fekvő birtokai közé tartozott. Egytelkes nemes lakói is voltak.[1]

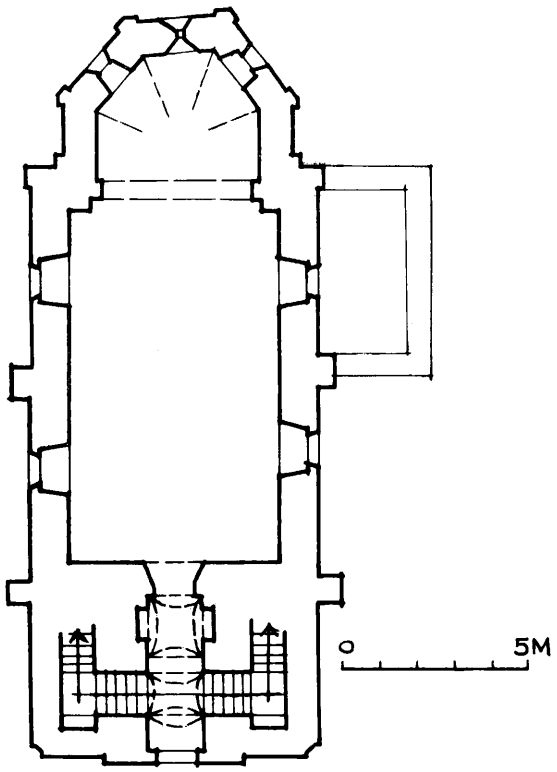

4. Bakonyszentlászló, ev. templom.

4. Bakonyszentlászló, evangelische Kirche.

4. Bakonyszentlászló — temple luthérien.'

4. Баконьсентласло, евангелическая церковь.

Középkori templomáról adatot nem ismerünk, de egyházas hely volt, mert a XVI. század elején két alkalommal is említik papját, illetve plébánosát.[2]

[1] Csánki III. 247.; PRT. III. 266.
[2] 1515: OL. Dl. 22. 707. MDK—A-I-10, Tomcsányi. 1522: PRT. VIII. 569.

× 13. *BAKONYPÖLÖSKE.* Devecseri járás.

A Bakony nyugati lejtőjén levő falu középkori neve Perecske. A XIV—XV. században a mai Kéttornyúlakot birtokló Lakiaké és rokonságuké,[1] valamint a Noszlopiaké,[2] Rumiaké[3] és Szentivániaké.[4]

1314-ben kapott püspöki engedélyt Laki Hektor, hogy Perecskén fából kápolnát építtessen.[5] Ezt az engedélyt 1359-ben Hektor fia, György megújíttatta.[6] Nem tudjuk, hogy a kápolnát megépítették-e; a későbbiekben nem említik a falu templomát, csupán Ádám Iván írt 1889-ben, helyszíni tapasztalatai alapján, a falutól keletre a kolostorhelynek nevezett dűlőrészről.[7]

[1] Veszpr. reg. 73, 508.
[2] HO. III. 169.
[3] TT. 1901, 363.
[4] Csánki III. 246.
[5] Veszpr. reg. 73.
[6] Uo. 508.
[7] AÉ. 1889., 366—367.

× 14. *BAKONYSZENTIVÁN.* Pápai járás.

A nyugati Bakony alján elterülő nemesi falu a róla elnevezett Szentiványi családé.[1]

Maga a falu templomának védőszentjéről, az Ivánnak nevezett Keresztelő Szt. Jánostól vette nevét, ahogy ez nálunk a XIII. század második felében szokásban volt. Ezzel tulajdonképpen már jellemeztük is középkori templomát, amelyhez plébánia csatlakozott. A falut és vele templomát egy 1330-as oklevél birtokosaival együtt említi: János és Beke „de Sancto Johanne" nemesek.[2] Plébánosairól 1480-ból[3], 1500-ból[4] és 1501-ből[5] maradt ránk adat.

[1] Csánki III. 252.
[2] AO. II. 497.
[3] TT. 1907., 381.
[4] Uo. 386.
[5] PRT. VIII. 178.

× 15. *BAKONYSZENTKIRÁLY.* Zirci járás.

Eredetileg királyi várföld,[1] majd a teljes középkoron át részben Csesznek vár tartozéka, részben a zirci apátságé.[2]

Amint neve is mutatja, egyházas hely volt. A Szentkirály patrocinium-névből következik, hogy templomát Szt. István király tiszteletére szentelték, még valószínűleg a XIII. század vége felé. A templomnak egyetlen említése 1478-ból maradt ránk: kegyura a zirci apátság.[3]

[1] Ila-Kovacsics 253.
[2] Csánki III. 252.
[3] OL. Dl. 18. 145. MDK—A-I-10, Tomcsányi.

● 16. *BAKONYSZENTLÁSZLÓ.* Zirci járás.

A falut okleveleink csak a XV. század eleje óta említik, akkor már Csesznek vár tartozékaként.[1] Neve alapján, amely templomának titulusából származik, két évszázaddal korábbi településnek kell minősítenünk.

Templomáról nem ismerünk középkori említést. A falu közepén emelkedő kis dombon álló evangélikus templom — 1816-ban végzett[2] későbarokk átalakításban — a falu névadó, középkori temploma, egyhajós, keletelt sokszögzáródású szentéllyel. Az 1966 tavaszán végzett falkutatás eredményeképpen sikerült feltárni az egykori díszes déli kapu helyét és faragottkő lábazatait, valamint a hajó és a szentély elfalazott késő román résablakait. A hajót és a szentélyt egyaránt boltozat fedte. A megtalált részletek alapján a Szt. László király tiszteletére emelt templomot a XIII. század végén építették. *(4. kép.)*[3]

[1] Csánki III. 253., TT. 1901, 369.
[2] A bakonyszentlászlói ev. egyházközség irattárában levő iratok alapján.
[3] A falkutatást Császár László, Koppány Tibor és Tóth Sándor végezték, az alaprajz a szerző felmérése.

× 17. *BAKONYSZOMBATHELY.* Komárom megye, komáromi járás.

(1950 előtt zirci járás).

A Bakony északi oldalán fekvő falu, amely régi vásároshely volt, a cseszneki vár uradalmához tartozott a középkorban.[1]

Templomáról középkori adatot nem ismerünk, csak azt tudjuk, hogy a XVII. század első felében elnéptelenedett falut 1690 körül telepítették újra és ekkor templomát is kijavították.[2]

[1] Csánki III. 254.
[2] Ila-Kovacsics 255.

× 18. *BAKONYTAMÁSI.* Pápai járás.

A megye felső részében levő Tamási a XIII. században a Szák nemzetségé volt, itteni részeit a pannonhalmi monostor kapta 1262-ben.[1] További sorsáról nem sokat tudunk. A XV. században a Garaiaké és Csesznek várához tartozott.[2]

Egyházas hely volt, bár templomáról nem ismerünk középkori adatokat. 1524-ben plébánosát említik.[3]

[1] Karácsonyi III. 43.
[2] Csánki III. 255.
[3] PRT. VIII. 188.

5. Balatonfőkajár, ref. templom.

5. Balatonfőkajár, reformierte Kirche.

5. Balatonfőkajár – temple calviniste.

5. Балатонфёкайар, реформатская церковь.

× 19. *BALATONBOZSOK.* Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt a járással együtt Veszprém megyéhez tartozott).

A Sió-menti falvakhoz hasonlóan Bozsok is a XI—XII. századtól egyházi birtok: a veszprémi káptalan, a fehérvári káptalan és egytelkes nemesek faluja.[1]

A középkorban egyházas hely lehetett, bár erre vonatkozó adatot eddig nem ismerünk. A XVIII. század elején, 1702-ben[2] és 1721-ben[3] említik ősi, romos templomát, amelyet 1755-ben építettek újjá rommjaiból.[4]

[1] Csánki III. 224.; HO. IV. 3., Ila-Kovacsics 128.
[2] OL. UC 37/17., BMRA.
[3] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4., OMF. Baranyainé.
[4] Ila-Kovacsics 128.

○ 20. *BALATONFŐKAJÁR.* Veszprémi járás.

A középkori Kajár vagy Hangony a pannonhalmi apátság birtoka volt.[1] A mai ref. templom helyén állott középkori, Szt. Péterről elnevezett plébániatemploma 1426-ban.[2] Papját már az 1333—34-es pápai tizedjegyzék említi.[3] 1550-ben még önálló plébániaként működött.[4] 1577-ben a hídvégi törökök kastélyt építettek belőle, mert magas kőfal övezte. A győri generális parancsára Pálffy Tamás palotai kapitány és Geszty Ferenc veszprémi főkapitány hadaikkal elfoglalták és felrobbantották.[5]

Az 1793—94-ben épített barokk református templom nyugati oldalán támpilléres középkori torony áll, földszintje felett gótikus dongaboltozattal. Felső szintjei újkoriak. Ennyi maradt meg az 1610-ben már a protestánsok által használt és először 1741-ben átépített középkori templomból.[6] *(5. kép)*[7]

[1] Csánki III. 236.
[2] Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. I. Bp. 1931. 858. reg. Itt jegyezzük meg, hogy a középkorban többször említett Szt. Kelemen egyház a Győr megyei Kajár, a mai Kajárpéc temploma volt. A Békefi által is említett 1479-es adat Szt. Albert templomáról (73. old., Mon. Vespr. III. 291.) valószínűleg megint nem ide, hanem másik azonos nevű falura vonatkozik.
[3] Mon. Vespr. II. 65, 80.
[4] Ila-Kovacsics 130.
[5] Takáts Sándor: Rajzok a török világból. II. Bp. 1915., 60. és u. ő Régi magyar kapitányok és generálisok. Bp. é. n. 479.
[6] Az újkori adatok:
Medgyasszay Gyula Vince: Balatonfőkajár vázlatos története. Kézirat, 1915., a balatonfőkajári ref. lelkészi hivatal irattárában. Bakó Kálmán ref. lelkész szíves közlése.
[7] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

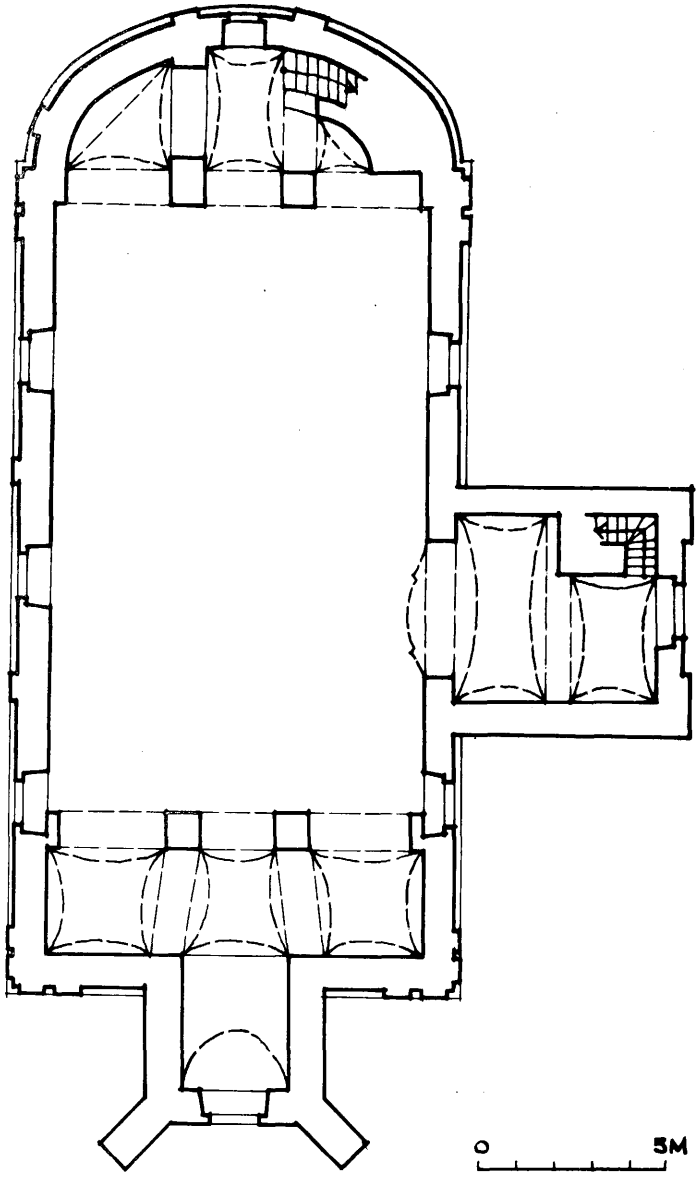

× 21. *BALATONKENESE.* Veszprémi járás.

Kenese a XI. század elejétől a veszprémvölgyi apácakolostor faluja volt,[1] annak a nagykiterjedésű birtoknak részeként, amely a Balaton északkeleti sarkát övezte.

Monoszlói Ladomér esztergomi érseknek az apácák birtokait megerősítő 1297-ben kelt oklevele említi először a falu Szt. Mihály templomát,[2] amely plébánia volt, de később is a szárberényi parochiális egyházhoz, mint az apácák központi templomához tartozott, annak filiájaként.[3] A XIV—XV. században sokszor említik okleveleink a templom papjait, plébánosait, az 1333-as pápai tizedjegyzéktől[4] 1495-ig.[5]

[1] Csánki III. 237.; Hárich János: A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története. Pécs, 1928.
[2] CD. VI. 2. 93—94.; Csánki III. 237. — Az 1231-ben említett, Szt. Kereszt tiszteletére emelt templom semmi esetre sem lehetett itt. Lásd: CD. III. 2. 221.; Csánki III. 237.; Békefi 74.
[3] ZsO. II. 2. 7286.
Mon. Vespr. II. 65, 80.
1371: ZO. II. 83.
1373: PRT. X. 75, 565.
1426, 1446, 1465, 1474: Békefi 74.
1446: Mon. Vespr. III. 126.; Lukcsics P.: XV. századi pápák oklevelei. II. Bp. 1938., 899. reg.
1474: HO. V. 325.
1480: TT. 1907, 382.
1495: Mon. Vespr. IV. 43.

× 22. *BALATONSZABADI.* Somogy megye, siófoki járás (1950 előtt az enyingi járásban, Veszprém megye).

A középkorban Fokszabadi, a fehérvári káptalan és prépost birtoka.[1]

Korai egyházas helyeink közé tartozott, Péter nevű papjával 1333 és 1335 között szerepel a pápai tizedjegyzékekben.[2]

A mai falutól északkeletre fekvő „Pusztatorony" dűlő dombhátán, szántóföldek helyén terült el a középkori falu. A domb tetején látható csekély falmaradványok talán az egykori templom romjai.

[1] Csánki III. 251.
[2] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.

L 23. *BALLA*, Veszprémi járás.

Elpusztult falu Öskü határában, a Bakony aljában. A XIII—XIV. században a Szalók nemzetség Kaba ágának birtoka, közülük többet Balainak is neveznek.[1] A XVI. században már puszta, bár a század végén még feljegyzik elpusztult templomát, tehát a középkorban egyházas hely volt.[2]

A Hajmáskérről Perén át Olaszfaluba vezető középkori út mellett fekvő kettős településből, Felső- és Alsóballából álló falu mindkét részében volt templom, romjaikat még a legújabb kiadású turistatérképek is jelölik.[3]

[1] 1254: Turul, 1926, 30.
1307: HO. I. 102.; Karácsonyi III. 47.
1343: Veszpr. reg. 383.
1352: AO. V. 633.; Karácsonyi III. 48.
[2] Ila-Kovacsics 136.
[3] Kartográfiai Vállalat, 1966-os kiadás.

× 24. *BARNAG*. Veszprémi járás.

Királyi udvarnokföld, amelyen királynéi szakácsok is élnek a XIII. században.[1] Velük egyidőben a Tátika[2] és az Atyusz[3] nemzetségnek is vannak birtokai Barlagon, a szakácsok földjét pedig a Vázsony nemzetség kapja meg.[4] A XV. században Felső- és Alsóbarnak.[5] Az előző a vázsonyi várhoz tartozik, az utóbbi kisnemeseké.[6]

Egyháza, amelynek titulusát nem ismerjük, 1284-ben már állott, kegyurai Tátika nembeli Péter és Gatalun voltak.[7]

Egy 1721-ből származó tanúvallomás szerint a régi katolikus templom a falun kívül, romokban áll.[8]

[1] Békefi 68.
[2] HO. IV. 68.
[3] HO. IV. 67., ezt kapja meg a veszprémi káptalan.
[4] ZO. I. 93., Szentpétery Krit. jegyz. 3314.
[5] 1472: Csánki III. 220.
[6] Ila-Kovacsics 250.
[7] HO. IV. 68.
[8] OL. Helytt. lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. — OMF. Baranyainé

× 25. *BÁND*. Devecseri járás.

Elpusztult falu, amely a Marcal árteréből kiemelkedő dombon települt és a Szalók nemzetség birtoka volt, a nemzetségből származó Bándi és Hosszútóti családoké.[1]

Egyházas hely volt, a Baand-i Pál fiainak birtokán 1401-ben történt határjárás említi a falu ecclesiáját.[2]

Templomának romjait a Külsővat melletti Bándpusztán 1777-ben említik.[3]

[1] Csánki III. 220.; HO. I. 103.; Ila-Kovacsics 138.
[2] ZsO. II. 1. 938.
[3] PRT. XII. A. 82, 409.

× 26. *BÁND*. Veszprémi járás.

Terra Seg sive Band az Atyusz nemzetség birtoka volt.[1] Tőle a környékkel együtt az Igmánd nemzetség vette meg[2] és a Lőrinte-nem Essegvári ágára hagyta a XIV. század elején.[3] Az Essegvár alatt fekvő falu a középkorban mindig az Essegváriaké volt.[4]

Templomáról jóformán semmit sem tudunk annak ellenére, hogy a pápai tizedjegyzékekben 1333-ban Sing,[5] 1335-ben Band néven[6] egyházas helyként szerepel. A XV. században említett Szt. György kápolna nem itt volt, hanem Essegvárban.[7]

[1] Csánki III. 220.
[2] HO. IV. 14, 15.; Békefi 257.; Karácsonyi II. 240.
[3] Karácsonyi II. 242, 353.
[4] Ila-Kovacsics 137.
[5] Mon. Vespr. II. 65.
[6] Mon. Vespr. II. 80.
[7] OL. Batthyány — cs. körmendi lt. Heimiana no. 583, 589. — néhai dr. Iványi Béla szíves közlése.

× 27. *BÁRSONYOS*. Komárom megye, komáromi járás. (1950 előtti zirci járás).

A pannonhalmi monostor birtoka, amelyet 1221-ben világi birtokosoktól kaptak.[1] A középkorban mindig Pannonhalmához tartozott.[2]

Templomáról nincs adatunk a középkorból, azonban feltételezzük, hogy az 1650-ben[3] és 1755-ben[4] említett, a falutól északra álló elhagyott, düledező régi templom középkori volt.

[1] PRT. I. 256.
[2] Csánki III. 220.
[3] PRT. IV. 383.; Ila-Kovacsics 139.
[4] Ila-Kovacsics i. h.

× 28. *BECSE*. Devecseri járás.

Elpusztult falu a mai Ferenctelek puszta helyén, Noszlop és Magyarpolány között.[1] A XIV. században az Essegváriaké,[2] a XV. században a Hosszútóti-, Himfy és Mezőlaki Zámbó családok, valamint a béli apátság birtoka.[3]

Szt. Péter tiszteletére emelt egyházát 1360-ban említik,[4] név nélküli említése azonban korábbi: 1319-ben Essegvári Tamás panasza szerint a faluval együtt a templomot is felégették Gerencséri Pál és társai.[5]

[1] Ila-Kovacsics 140.
[2] Csánki III. 221.; AO. I. 525.
[3] Csánki III. 221.
[4] OL. Dl. 41. 420 BMMA — Waigand.
[5] AO. I. 525—526.

× 29. *BERE*. Veszprémi járás.

A középkor végére elnéptelenedő falu a Szák nemzetség birtoka a XIII. századtól a XV. század közepéig. Az először 1221-ben feltűnő Bere[1] 1269-ben Bakony megyéhez tartozott.[2] 1452-ben már puszta volt.[3]

Kőből épült templomáról 1358-ból,[4] 1452-ből[5] és 1455-ből[6] maradt-ránk adat. A falu és templomának helyét 1766-ból és 1829-ből[8] származó térképek még feltüntetik, de ma már[7] felismerhetetlen a hely.

[1] HO. IV. 46.; Karácsonyi III. 43.
[2] Csánki III. 222.
[3] Uo. és Békefi 69.
[4] Csánki i. h.; Békefi i. h.; Veszpr. reg. 494.
[5] Uo.
[6] Veszpr. káptalan magánlt. Bere 14. BMMA. Oszvald.
[7-8] MRT. 1/2, 31/6.

× 30. *BERELLŐ*. Pápai járás.

Elpusztult falu. Pápa környékén a Tapolcavölgyi nemesi falvak közé tartozott.[1]

Feltételezhető, hogy középkori eredetű temploma nyomán nevezték a XVII. század második felében, 1659 után évtizedekig Egyházas- vagy Nagy Böröllyőnek.[2]

[1] Csánki III. 222..
[2] Ila-Kovacsics 151.

● 31. *BERHIDA*. Veszprémi járás.

A veszprémi püspökség Séd-völgyi birtoktestének mezővárosa a középkorban.[1]

A XIII. század végén, vagy a XIV. század elején épített templomát Szt. Péter tiszteletére emelték, ahogy ezt egy 1522-ből fennmaradt oklevél megörökítette.[2] György nevű plébánosáról már 1388-ból tudunk.[3]

Az egyhajós, egytornyú, keletelt sokszögzáródású szentéllyel megépített kis templom déli oldalán ugyancsak sokszög-záródású kis sekrestye van. A hajót és a szentélyt bordás gótikus boltozat, a sekrestyét és a toronyaljat dongaboltozat, fedi. A hajó nyugati végében két karcsú pilléren gótikus karzat áll. A hajó, a szentély és a velük egybeépített sekrestye az első építkezésből származik, a tornyot, a karzatot és a boltozatokat, valamint a kőből falazott tetőszerkezetet a XIV. század második felében építették.[4]

[1] Csánki III. 212.
[2] Békefi 69.
[3] Veszprémi káptalan magánlt. Berchen 9. BMMA — Oszvald.
[4] Ágostházy — Czeglédy — Entz — Reisinger: A berhidai templom. e kötetben. Koppány 90, alaprajz u. ott.

× 32. *BERZSE.* Komárom megye, komáromi járás (1950 előtt zirci járás).

A XIV. század végétől említett, elpusztult bakonyi falu a csesznéki várhoz tartozott.[1]

Egyházas hely, kőtornyos, kőből épített temploma volt 1478-ban.[2]

[1] Csánki III. 222–223.
[2] OL. Dl. 18. 145. MDK–A-I-10, Tomcsanyi.

× 33. *BÉB.* Pápai járás.

Pápától keletre, a Gerence patak mentén fekvő nemesi falu volt,[1] amelyet a XIV. század közepén vett meg Ugod várához az azt birtokló Ugodi Csenig István és Péter.[2] Később is Ugod tartozéka.[3]

A bébi Szt. Mór egyház a bébi nemesek 1270-ben kötött birtokegyezségében szerepel először.[4] A későbbiekben csak 1480-ból[5] és 1522-ből[6] maradt fenn adat plébánosáról.

[1] 1270: Szentpétery Krit. jegyz. 1953.
[2] 1360: TT. 1893., 612.
[3] Csánki III. 221.
[4] L. 1. jegyzet!
[5] TT. 1907, 381.
[6] PRT. VIII. 569.

× 34. *BILLEGE.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A Lőrinte nemzetség Essegvárhoz tartozó birtokai között Billege is az Atyuszoktól[1] került az Igmánd nemzetségen[2] át az Essegváriakhoz.[3] Határait 1233-ban írják le.[4] A XVI. század közepén már lakatlan volt.[5]

Keresztelő Szt. János plébániatemplomáról 1433-ból tudunk,[6] plébánosairól azonban korábbi adataink is vannak. István nevű papja 1333 és 1335 között három éven át szerepel a pápai tizedjegyzékekben,[7] név nélkül pedig 1357-ben[8] és 1454-ben[9] említik őket. 1501-ben Osvát a plébánosa.[10] A törökök által elpusztult falu plébániája 1550-ben már betöltetlen.[11]

Billege a Kövesgyűrhöz vezető bekötőút mentén, a Veszprém-nagyvázsonyi országút északi oldalán feküdt.[12] Templomának csekély romjai 1834-ben még látszottak,[13] ma azonban már alig felismerhető a helye.[14]

[1] HO. IV. 14–15.
[2] Uo.; Szentpétery Krit. jegyz. 1552, 1975.; HO. IV. 44.; ZO. I. 67.
[3] Karácsonyi II. 242, 353.
[4] Csánki III. 223,; Békefi 257.; Karácsonyi II. 240.
[5] Ila-Kovacsics 145.
[6] Mon. Vespr. III. 89, 90.; Lukcsics P.: XV. századi pápák oklevelei. Bp. 1938. 267. reg.
[7] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[8] Csánki III. 223.
[9] Békefi 71.
[10] Békefi 70.; Veszprémi káptalan magánlt. Szőllős iuxta Balaton 25. BMHA. Oszvald.
[11] Ila-Kovacsics i. h.
[12] MRT. I/2., 46/5.
[13] Oláh János: Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben. Tud. Gyűjt. 1834. III. 86.
[14] L. 12. jegyz. 46/6.

× 35. *BORSOD.* Devecseri járás.

A Magyarpolányhoz tartozó Borsodpuszta a középkorban a bakonybéli apátság birtoka volt.

Szt. István király kápolnáját a XIII. század elején I. László király nevére hamisított 1086-os oklevél említi először,[2] majd 1230-ban IX. Gergely pápának a béli monostort megerősítő oklevele említi „capellam Sancti Stephani regis in Borsot".[3]

[1] Csánki III. 224.
[2] PRT. VIII. 271.
[3] PRT. VIII. 279.; Mon. Vespr. I. 82.; Békefi 71.

× 36. *BORSOSGYŐR.* Pápai járás.

A pápai uradalom faluja, amely már a XIV. században két, azonos nevű faluból áll. A XV. századtól kezdve Nagy- és Kis Borsosgyőr.[1]

Egyházáról, létezésén kívül, jóformán semmit sem tudunk, csupán egy 1446-ból fennmaradt oklevél említi.[2]

[1] Csánki III. 224.; Ila-Kovacsics 146.
[2] OL. Dl. 93. 060. BMMA – Waigand.

× 37. *BORSZÖRCSÖK.* Devecseri járás.

A Somló keleti lábánál elterülő falu nemesi birtok volt, nevét is a birtokos Bors családtól kapta.[1]

Szt. Tamás tiszteletére emelt plébániatemplomát a Szörcsökiek 1288-as birtokosztozása említi először, a melléje épített Sz. Mária kápolnával együtt.[2] A templomot 1299-ben[3] és 1300-ban[4] is említik okleveleink, plébánosáról pedig 1495-ből maradt fenn adat.[5]

[1] Csánki III. 255.; Ila-Kovacsics 147–148.
[2] HO. VIII. 260–262.
[3] HO. VI. 449.; ÁUO. V. 239.; Békefi 84.
[4] Veszprémi káptalan magánlt. BMMA – Oszvald.
[5] OL. Dl. 46. 296. MDK–A-I-10, Oszvald.

× 38. *BOTFÖLDE.* Devecseri járás.

A Kamondhoz tartozó újkori Dabróka-puszta helyén levő, elpusztult középkori falu.[1] A XIV. század végén a Varsányiaktól kapták a jenői pálosok.[2] A XV. században, a Garaiak és Kinizsi Pál birtoklása idején, ismételten Somlóvárhoz foglalják el, a XVI. század elején végleg oda is kerül.[3]

Egyházas hely volt, erre vall egy 1730-ból származó térkép templomromra utaló jelölése.[4]

[1] Ila-Kovacsics 166.
[2] Csánki III. 224.; Molnár Ernő: A Nagyjenő-tüskevári páloskolostor. Veszprém, 1936., 14.
[3] Molnár E. i. m. 49.
[4] BMRA. – dr. Scherer János

× 39. *CSAJÁG.* Veszprémi járás.

Nemesi falu volt, amelyet XVI. századi összeírások a középkorban a pannonhalmi apátság birtokaként szereplő Szentmártonföldével azonosítanak, a XVII. században pedig Egyházasküngösnek neveznek.[1] Az utóbbi azonosítás azonban nem vetíthető vissza a középkorra, mert Küngös akkor a fehérvári káptalan plébániája, és csak a XVII. században kerül a csajági nemesek kezére.[2]

Az 1345-ben említett Csajág egyházas hely volt.[3] 1480-ban a csajági plébánost említik.[4] Templomából származhatik az a jellegzetesen XII. századi szalagfonadékos kőfaragvány, amely a tihanyi múzeum kőtárában van és amelyet a mai ref. templom elől hoztak be.

[1] Ila-Kovacsics 152. A középkori Szentmártonfölde Malomsárnak az apátság kezén levő része, nem azonos sem Csajággal, sem Küngössel, lásd: PRT. III. 269.
[2] L. Küngösnél!
[3] Csánki III. 224.
[4] TT. 1907, 382.

× 40. *CSATÁR.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Az okleveles adatokkal először 1233-ban említett Csatár nemesi település volt, lakói a XV. században egytelkesek.[2]

Szt. Gotthárd plébániatemplomát csak a XV. században említik, de jóval korábbi lehetett. 1464-ben pápai búcsúengedélyt kap.[3] 1454-ben plébánosáról,[4] 1460-ban parochiális egyházáról emlékeznek meg.[5] A falu és temploma a XVI. század közepe táján pusztult el.[6] A templom romjai 1797-ben még álltak;[7] felismerhetetlen csekély maradványai ma is láthatók Tótvázsony határának hidegkúti részén.[8]

[1] Csánki III. 225.
[2] Ila-Kovacsics 154.
[3] Mon. Vespr. IV. 441.
[4] Békefi 71.
[5] Csánki i. h.; Békefi i. h.
[6] Ila-Kovacsics i. h.
[7] Uo.
[8] MRT. I/2., 46/15. (a Műemlékjegyzék bögepusztai templomrom néven tartja nyilván).

× 41. *CSATÁR.* Komárom megye, komáromi járás (1950 előtt zirci járás).

A fehérvári prépostság bakonyi faluja, amelynek egytelkes nemes lakói is voltak.[1]

Egyházas hely, templomát 1491-ben Koromlai Miklós ajándékozza meg.[2] A XVI. század közepére elpusztult falu és templomának helye a XVII. század végén még látszott.[3]

[1] Csánki III. 225.
[2] U. ott és Békefi 71.
[3] Ila-Kovacsics 154.

∟ 42. *CSEPELY.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Lakói eredetileg királyi pohárnokok, a XIII. században a szomszédos Szentgál, Németi és Horhi lakóival együtt királyi vadászok.[1] Hercegi népei is voltak.[2] A XIV. század elejétől egy része már jobbágyfalu, az Essegváriak[3] és a vázsonyi vár birtokaként.[4] A XV. század végén szabad nemes lakói egytelkesek, mellettük Vázsonykő vára és a vázsonyi pálosok birtokolják.[5]

Lukács nevű papja 1333 és 1335 között szerepel a pápai tizedjegyzékekben.[6] Románkori templomának titulusát nem ismerjük, romjai azonban ma is állanak Nagyvázsonytól északnyugatra, az Úrkútra vezető országút mentén. Az egyhajós, keletelt templom szentélye egyenes záródású volt. Északi oldalához sekrestye csatlakozott.[7] 1958-ban a Magyar Nemzeti Múzeum (Dienes István) feltárta és az OMF konzerválta (Ágostházy László).[8]

[1] Csánki III. 225.
[2] Szentpétery Krit. jegyz. 2756.
[3] Karácsonyi II. 353.; AO. I. 525–526.
[4] Csánki i. h.; Ila-Kovacsics 157.
[5] Éri István: Nagyvázsony. Bp. 1959., 59–62.
[6] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[7] Alaxa Kálmán: A felsőcsepel-pusztai középkori templomrom. Dunántúli Szemle, 1941., 282–293.
[8] Koppány 100, alaprajz u. ott.

× 43. *CSETÉNY.* Zirci járás.

Csesznek vár birtoka a XIV—XV. században, tehát valószínű, hogy a neve után korai településű falu kezdettől a bakonyi ispánság tartozéka volt.[1]

Ismeretlen nevű templomát először csak a cseszneki vár birtokainak 1478-ból származó összeírása említi.[2] Papját azonban korábban is ismerjük, bár valószínű, hogy az 1333-as pápai tizedjegyzékben szereplő Chetian[3] nem erre, hanem a veszprémvölgyi apácák Kenese mellett levő Csittény falujára vonatkozik. Csetény plébánosáról 1460-ból maradt ránk adat.[4]

[1] Csánki III. 226.; Ila-Kovacsics 159.
[2] OL. DL. 18. 148. MDK–A-I-10, Tomcsányi.
[3] Mon. Vespr. II. 65.
[4] Csánki III. 226.

× 44. *CSÉKUT.* Devecseri járás.

A Lőrinte nemzetség Lőrinte körüli birtokának falva, ahol a nemzetségből származó Essegváriaknak erődített udvarházuk, castellumuk állott.[1]

Középkori egyházára egy 1785-ből származó utalásból,[2] és a pusztaszentegyházi dűlő határnévből[3] következtethetünk.

[1] Csánki III. 225.
[2] Ila-Kovacsics 161.
[3] BMRA — dr. Scherer János.

× 45. *CSÉP.* Komárom megye, komáromi járás (1950 előtt zirci járás).

Palota, s előtte valószínűleg Bátorkő várának már a XV. században elnéptelenedett faluja.[1]

Középkori templomának helye még 1690-ben is látszott.[2]

[1] Csánki III. 225.
[2] Ila-Kovacsics 162.

× 46. *CSITTÉNY.* Veszprémi járás.

A veszprémvölgyi apácakolostor Balaton-menti birtokához tartozó elpusztult falu, amelyet az alapítólevél 1109-es átirata már megemlít.[1] A Ladomér esztergomi érsek által 1297-ben kiadott megerősítő oklevélben is felsorolják, de ekkor még templom nélkül.[2] A XV. század végére elnéptelenedik, 1488-ban már nem írják össze.[3]

Véleményünk szerint a pápai tizedjegyzékekben 1333-ban szereplő Chetian erre a falura vonatkozik és nem a Bakonyban levő Cseténye.[4] Az 1410-ben kétségtelenül meglevő templom a szárberényi Szt. Márton plébániatemplom filiája még akkor is, ha plébániája van.[5] 1860 körül még látszottak romjai,[6] 1912-ben azonban már nem.[7] Napjainkban még helyét sem sikerült azonosítani.[8]

[1] CD. VI/2. 38–42.; Karácsonyi J: Szent István király oklevelei. Bp. 1891., 26.; Szt. István Emlkv. I. Bp. 1938, 418.
[2] CD. VI/2. 93–94. és 1. jegyzet.
[3] OL. Dl. 28. 340. BMMA — Waigand.
[4] Mon. Vespr. II. 65.
[5] ZsO. II/2. 7286.
[6] Győrffy György: A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása. MTA. Társ. tört. tud. Közl. 1953, 101.
[7] Czakó Gyula: A balatonkenesei református egyház története. Pápa, 1912., 9.
[8] MRT. I/2., 8/10.

× 47. *CSÓT.* Pápai járás.

A Pápától északkeletre fekvő Csolt a váradi püspökség birtoka volt a XV. században.[1]

Plébániáját is csak ebben az időben említi pár adat: 1480-ban[2] és 1522-ben[3] tudunk plébánosairól. A falut 1683-ban felégetik a tatárok.[4] Temploma annyira elpusztult, hogy 1698-ban alig néhány fala állt. Bekerítetlen temető volt ekkor körülötte.[5]

[1] Csánki III. 226.
[2] TT. 1907, 381.
[3] PRT. VIII. 569.
[4] Ila-Kovacsics 163.
[5] Pfeiffer 142.

× 48. *CSÖG.* Pápai járás.

A Marcal-vidéki település már a XV. század végén elhagyott, puszta hely, a közeli Nádasdon birtokos Nádasdiaké volt.[1]

1749-ben régi templomának helyét említik.[2]

[1] Csánki III. 226.
[2] Ila-Kovacsics 164.

○ 49. *CSÖGLE.* Devecseri járás.

A középkori Veszprém megye legnépesebb nemesi faluja, lakói egytelkesek.[1] Eredetileg veszprémi várjobbágyföld.[2]

Ismeretlen titulusú középkori plébániatemplomáról nem sikerült adatot találnunk, csupán plébánosát említi két, 1464-ből[3] és 1480-ból[4] származó oklevél. A templom a XVI. század végén pusztult el, 1624-ben újjáépítették.[5] 1698-ban még jó állapotban volt, boltozott szentéllyel, a hajóban fából ácsolt kettős karzattal, épített szószékkel, kőből emelt toronnyal, fallal övezett temetővel.[6]

A ma álló barokk református templom építésekor, 1783-ban bontották le.[7] Csak nyugati tornyát hagyták meg, amelyre barokk felső emeletet emeltek. A késő gótikus formákat mutató torony bejáratát elfalazták; a hajóba vezető nyílást a toronyalj felől XVI. század eleji reneszánsz ajtókeret szegélyezi. *(6. kép.)*[8]

[1] Csánki III. 227.; Ila-Kovacsics 165.
[2] Szentpétery Krit. jegyz. 2598.
[3] HO. III. 414.
[4] OL. Dl. 45. 830. MDK-A-I-10, Oszvald.
[5] Tóth Endre: A pápai ref. egyházmegye története. Pápa, 1927., 24.
[6] Pfeiffer 126.
[7] Tóth E. i. m.
[8] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

6. Csögle, ref. templom.

6. Csögle, reformierte Kirche.

6. Csögle — temple calviniste.

6. Чёгле, реформатская церковь.

○ 50. *DABRONY.* Devecseri járás.

A XIII. században két falu, az egyik a soproni, a másik a zalai váré.[1] A soproni vár Dobrun faluját 1274-ben IV. László király,[2] a másikat 1380-ban I. Lajos király adományozta el[3]. A XV. században a budai káptalané volt,[4] majd Kinizsi Pálé, aki azt a vázsonyi pálos kolostornak adományozta.[5]

Valószínűleg nem alaptalan az az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyvben fennmaradt hagyomány, amely szerint középkori templomát Kinizsi Pál építtette. Az ismeretlen titulusú templom akkor használható állapotban, az evangélikusok kezén volt.[6] 1774-ben romosan állott.[7]

A ma is álló, keletelt, nyugati oldalon háromszintes toronnyal és eklektikus vakolatarchitektúrával díszített templom gótikus eredetű. Erre vall nemcsak a torony egész jellege, hanem a toronyalj két csúcsíves kőkerete. A hajó szentély felőli utolsó szakasza és a szentély 1822-ben épült. 1855-ben leégett, utána készültek jelenlegi boltozatai. *(7 kép.)*[8]

[1] HO. VIII. 425.
[2] Szentpétery Krit. jegyz. 2486.
[3] Csánki III. 228.; Holub I. 88—89.
[4] Csánki III. 228.; 1488-as tizedjegyzék: BMMA — Pataki.
[5] Ila-Kovacsics 166.
[6] Pfeiffer 125.
[7] Ila-Kovacsics 167.
[8] A helybeli ev. lelkész szíves közlése, a közölt alaprajz a szerző felmérése

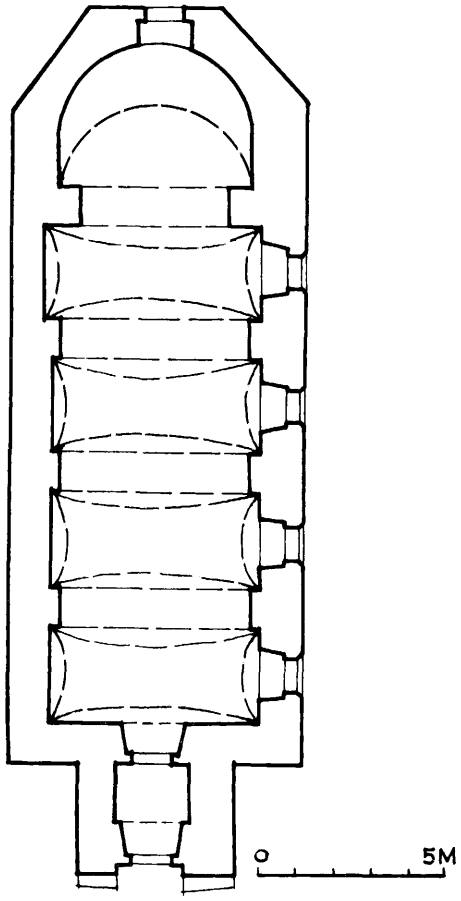

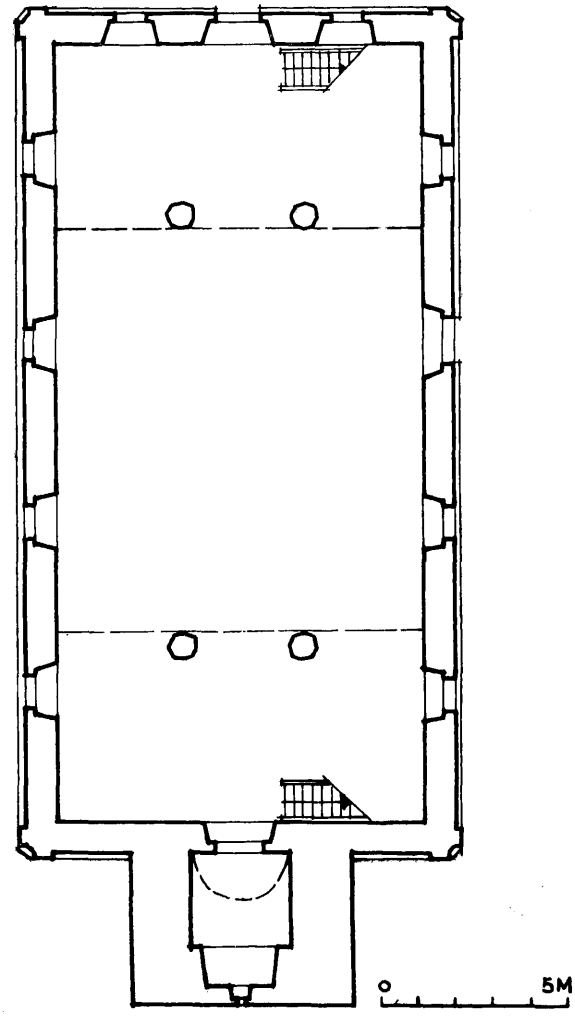

× 51. *DEVECSER.* Devecseri járás.

Csánki szerint első említése 1297[1]. Nemesi falu, bár további kutatás feladata lenne a Békefi által is közölt adatokban[2] tisztázni a Péc nemzetség zalavölgyi birtokai között fekvő Devecser elpusztult faluval történő esetleges összekeverését.

Birtokos nemesei közül a XV. században emelkednek ki a Csoronok, akik a XVI. századra a mezővárosi sorba emelkedő településen is túlnőve, Dunántúl egyik legnagyobb birtokos oligarcha családja lesznek.[3]

Papját az 1333—34-es pápai tizedjegyzékek említik először.[4] Szt. György tiszteletére emelt plébániatemplomáról egy 1361-ből[5] származó oklevél emlékezik meg. 1441-ben Lőrinc a plébánosa.

Az 1698-as vizitációs jegyzőkönyv szerint nem volt temploma, egyházi célra a vár egyik helyiségét használták.[7]

[1] Csánki III. 228.
[2] Békefi 71—72.

7. Dabrony, ev. templom.

7. Dabrony, evangelische Kirche.

7. Dabrony — temple luthérien.

7. Дабронь, евангелическая церковь.

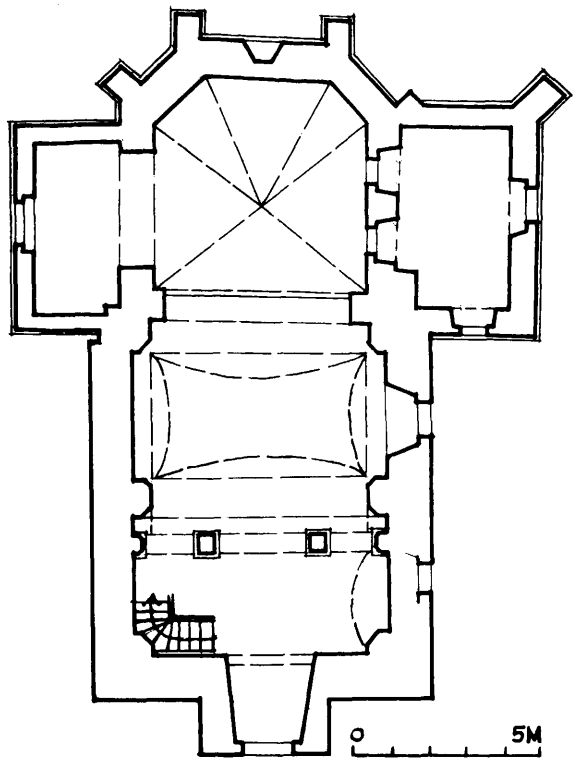

8. Doba, r. k. templom.

8. Doba, römisch-katholische Kirche.

8. Doba – église catholique.

8. Доба, реконструированная церковь.

[3] Boksay Gy.—Koppány T.: Devecser—Ugod—Essegvár—Döbrönte. Balatonfüred, 1961, 7—11.
[4] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[5] Zichy Okmt. III. 19.; Békefi 71—72.
[6] Galgóczy Erdődy-lt. Lad. 53. fasc. 3. no. 12. – néhai dr. Iványi B.
[7] szíves közlése.

● 52. *DOBA.* Devecseri járás.

A XIV. század második felétől a somlói várhoz tartozó falu eredetileg Csák birtok lehetett a távolabbi környékkel együtt, s mint ilyen a várral került az Ugodi Csenikek, majd a Himfiek, Garaiak, illetve Kinizsi kezére. A XV. század végén birtokos Szapolyai István a várral együtt Dobát is eladta Bakócz Tamás érseknek, aki az Erdődyekre hagyta. Az utóbbiaké volt a legújabb időkig.[1]

XIV. századi templomáról csak a következő évszázad végétől ismerünk adatokat. A dobai parochiális egyházat 1480-ban,[2] plébánosát 1495-ben[3] és 1523-ban[4] említi egy-egy oklevél.

A török időket átvészelő templomot az 1779-es leégés után barokk átalakítással állították helyre.[5]

Az egyhajós, a nyolcszög három oldalával záródó, támpilléres szentélyű, keletelt templom nyugati oldalán háromszintes torony áll, szentélye déli oldalán pedig gótikus sekrestye. A barokk nyílásokkal és boltozással fennmaradt középkori templom (amelynek szentélyét bordás-záróköves XIV. századi boltozat fedi) egyetlen újkori része az 1924-ben épített[6] kegyúri oratórium. *(8. kép.)*[7]

[1] Pfeiffer 134.
Csánki III. 228.; Ila-Kovacsics 174—175.
[2] OL. Dl. 45.830. MDK—A-I-10, Oszvald.
[3] OL. Dl. 46.296. MDK—A-I-10, Oszvald.
[4] OL. Dl. 47.493. MDK—A-I-10, Oszvald.
[5] Visitatio Can. Nagyszőllős, 1779.
[6] A somlószőllősi plébánia története. Kézirat a somlószőllősi rk. plébánia irattárában.
[7] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 53. *DOLOSD.* Fejér megye, móri járás (1956 előtt a zirci járás területén).

A királyi szakácsok bakonyi elpusztult faluja, amelyet 1275-ben a Bana nemzetség szerez meg.[1] Egy évszázaddal később a Némai Kolos családé,[2] a XV. században pedig az Újlakiak Bátorkő-palotai uradalmának része.[3] A XVI. század elején elnéptelenedett.[4]

1426-ban említett[5] templomát 1690-ben[6] még puszta templomként jegyzik fel, 1702-ben[7] azonban csak a helye látszik.

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 2621, 2736.
[2] HO. III. 240.
[3] Csánki III. 229.
[4] U.o. és Ila-Kovacsics 176.
[5] Csánki III. 229.
[6] BMRA.
[7] Ila-Kovacsics 176.

× 54. *DÖBRÖNTE.* Pápai járás.

A Csák nemzetség ugodi ágának birtoka volt,[1] amelyet Tördemici Fehér Pál szerzett meg. Tőle vásárolták meg Szalók-nembeli Heim fiai: Heim, Pál és György 1330-ban.[2] A tőlük származó Döbröntei Himfiek kiemelkedő családtagja, Benedek bolgár bán a környéken szerzett kiterjedt birtokai védelmére várat építtetett a falu felett 1360 és 1375 között.[3] A várat, s vele annak birtokait a Himfiektől az utolsó Himfi, István visegrádi várnagy halála után veje, Essegvári Ferenc örökölte 1499-ben.[4]

A vár alatti faluban állt Szt. Margit szűz parochiális temploma, amelyről 1388-ból[5] és 1499-ből maradt ránk adat.[6]

[1] Csánki III. 274.
[2] U.o. és Tud. Gyűjt. 1833. VIII. 99.
[3] Csánki III. 209.; Gerő László: Magyarországi várépítészet. Bp. 1955., 459.
[4] Csánki III. 209.
[5] OL. Dl. 42.378. MDK—A-I-10, Oszvald.
[6] Batthyány-cs. lt. Heimiana, no. 669., néhai Iványi Béla szíves közlése.

○ 55. *DUDAR.* Zirci járás.

A Bakony keleti részét megszálló Csák nemzetség birtoka. A nemzetségből származó Dudari és (Csák-) Berényi családoké a XIII—XIV. században, az általuk építtetett csókakői vár tartozékaként.[1] A XV. században a várral együtt az Újlakiak kezébe kerül.[2]

Középkori templomáról nem ismerünk okleveles adatot. A mai ref. templom északi oldalán késő gótikus előcsarnok áll, külső falában élszedett kapukerettel. Ez a XV. század végi építmény korábbi eredetű, valószínűleg még XIII. századi templom mellé épült. *(9. kép.)*[3]

[1] Karácsonyi I. 304—305.
[2] Csánki III. 229.
[3] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 56. *ENDRÉD.* Devecseri járás.

Elpusztult falu. A béli monostor hamis, XIII. században készült 1086-os összeírásában szereplő Endréd, vagy „villa Andreae episcopi" a monostor ősi birtokai közé tartozott,[1] de már a XV. század végén puszta volt.[2] A török időkben végleg elpusztult.

Templomát Szt. Márk evangélista tiszteletére emelték, s először 1230-ban említik.[3] A témával foglalkozó eddigi feldolgozások templomának patrociniumából kiindulva következetesen összetévesztik a mai Márkó ősével, a középkori Szentmárkkal.[4]

[1] PRT, VIII. 268.; Csánki III. 229.
[2] Ila-Kovacsics 181.
[3] PRT. VIII. 43, 279.; Mon. Vespr. I. 82.; Békefi 84.
[4] Ila-Kovacsics 181.; Békefi 84.

9. Dudar, ref. templom.

9. Dudar, reformierte Kirche.

9. Dudar — temple calviniste.

9. Дудар, реформатская церковь.

× 57. *ENYING.* Fejér megye, enyingi járás

(1950 előtt az egész járás Veszprém megyéhez tartozott).

A pannonhalmi Albeus-jegyzék szerint a XIII. század elején az apátság is birtokos volt ebben a később kimondottan nemesi faluban.[1] A XV. században egyedül az Enyingi előnevű Török családé, amelynek kastélya is volt a faluban.[2]

Egyházas hely, Miklós nevű papját 1334-ben írták össze a pápai tizedjegyzékben.[3] Szt. András apostol tiszteletére épített plébániatemplomát egy 1469-ből fennmaradt oklevél örökítette meg számunkra[4] A XVI. század közepén a törökök felégették a falut és templomát, amely 1552-ben már romos volt.[5] A XVIII. század elején lassan újratelepülő Enying temploma 1702-ben,[6] sőt 1721-ben[7] is romos.

[1] PRT. I. 246.
[2] Csánki III. 229.; Ila-Kovacsics 181.
[3] Mon. Vespr. II. 73.
[4] OL. D1. 45.372. BMMA — Waigand.
[5] OL. Nádasdy lt. B. 1514. pall. 5. p. 107., OMF. Jankovich.
[6] OL. UC 37/17. BMMA.
[7] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4.; OMF. Baranyainé

× 58. *GECSE.* Pápai járás.

A megye északi szélén levő falu a XIV. század elején a Lőrinte nembeli Essegváriaké.[1] Később mellettük a lövöldi karthauziak is birtokosai, s velük együtt köznemesek is.[2]

Középkori plébániatemplomáról közelebbit nem tudunk. 1319-ben az Essegváriak panasza szerint a faluval együtt azt is felégették.[3] 1539-ben még működő plébániatemplom.[4]

[1] AO. I. 525—526.
[2] Csánki III. 231.
[3] AO. I. 525.
[4] Ila-Kovacsics 190.

× 59. *GIC.* Zirci járás.

Nemesi falu a Bakony északi oldalán, már a XIII. században.[1] A pannonhalmi monostor birtokai között levő kis falut 1306-ban és az azt követő évtizedekben a Gicziek a monostornak adományozták.[2] Ettől kezdve Pannonhalma bakonyi birtokának tartozéka. Egytelkes nemes lakói is voltak.[3]

Szt. István tiszteletére emelt plébániatemplomát akkor említik először, amikor 1306-ban Giczi István özvegye birtokait Pannonhalmának adományozza a templomban bírt részeivel együtt.[4] A középkorban fennálló templomának plébánosa 1523-ban még szerepel.[5]

[1] Csánki III. 232.
[2] PRT. I. 49, 131, 350.
[3] Csánki i.h.
[4] PRT. I. i. h.
[5] OL. D1. 47.496. MDK—A-I-10, Oszvald.

× 60. *GYULAFIRÁTÓT.* Veszprémi járás.

A Rátót nemzetség ősi birtoka, amelyen nemzetségi monostora állt.[1] A falu később a monostoré és csere útján a veszprémi káptalané lett, de voltak itt részbirtokai az Essegváriaknak is[2].

A Rátótók premontrei nemzetségi monostorától függetlenül plébániatemploma is volt, amely a falu feletti dombon állt. Plébánosát 1454-ben és 1471-ben említik.[3] A török hódoltság idején elpusztult a falu, a templom és a kolostor is. Mindkét épület romosan állott 1702-ben.[4] A templomot a XVIII. század elején, 1721 előtt a reformátusok építették újjá.[5] Az íves szentélyű egyhajós templomot a diadalív helyén faragottkő fejezetes oszlopaival 1861-ben Römer Flóris

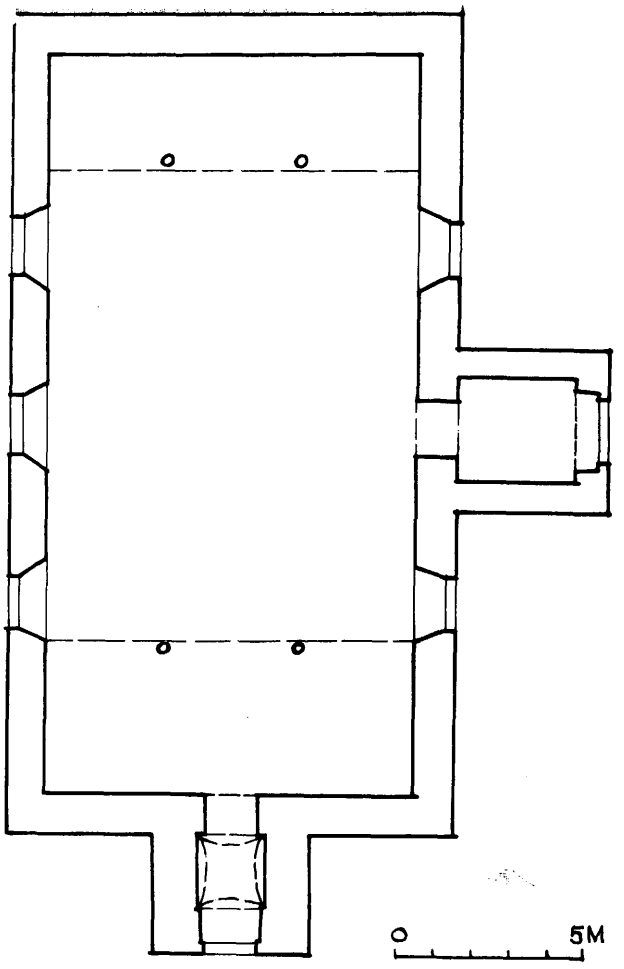

még látta és lerajzolta.[6] A mai Kálvária-dombon állott, e század elején bontották le.

[1] Csánki III. 248.; Turul, 1905, 86.; PRT. VIII. 285.
[2] Csánki i. h.
[3] Békefi 80.
[4] Ila-Kovacsics 193.
[5] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OFM. Baranyainé.
[6] Römer jkv. VII. 22., szerinte 1734-ben építették újjá romjaiból.

× 61. *HAJMÁSKÉR.* Veszprémi járás.

A veszprémi püspökség Séd-völgyi uradalmának faluja a XI. századtól kezdve.[1]

A megye egyik legrégibb ismert egyházas helye. Templomának jövedelmét, s vele nyilván annak kegyuraságát 1184 és 1188 között kapta meg a káptalan János püspöktől.[2] Titulusát egy 1492-es oklevél őrizte meg: a B. Szűz tiszteletére építették, plébániatemplom volt.[3] Lesták nevű papja 1333—1335-ben 40 kis dénár pápai tizedet fizetett.[4] 1415-ben Mihály,[5] 1471-ben Ambrus nevű plébánosát[6] említik. 1492-ben Futaki György fia János volt a plébános.[7] 1495-ben név nélküli említés maradt plébánosáról.[8] 1550-ben még működő plébánia volt.[9]

1702-ben romos templomát írták össze.[10] Valószínűleg az 1747-ben épített, jelenlegi katolikus templom helyén állott.[11]

[1] Csánki III. 232.; Ila-Kovacsics 195.; Győrffy: Tört. Szle. 1960, 534.
[2] Mon. Vespr. I. 4.
[3] Mon. Vespr. III. 324.; Békefi 73.
[4] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.

[5] Békefi 73.
[6] U.o.
[7] Mon. Vespr. III. 324.
[8] Mon. Vespr. IV. 43.
[9] Ila-Kovacsics i. h.
[10] OL. UC 37/17., MRT. 1/2,. 21/1.
[11] U.o.

× 62. *HALIMBA.* Devecseri járás.

A Lőrinte nemzetség, illetve a belőle származó Essegvári család birtoka.[1]

Szt. Kozma és Domján tiszteletére emelt kőegyházát először a Lőrinte nemzetség tagjainak 1341-es birtokosztozásában említik.[2]

[1] Csánki III. 233.; Ila-Kovacsics 196–197.; az Essegváriak 1272-ben kapták: Szentpétery Krit. jegyz II. 2223.
[2] OL. Dl. 66.623. – Sz. Czeglédy Ilona szíves közlése.

× 63. *HATHALOM.* Pápai járás.

A Csák nemzetség bakonyi birtokához tartozó falu volt, amelyet I. Károly király 1326-ban szerzett vissza tőlük.[1] 1337-ben a Pápa melletti Kéttornyúlakon birtokos Dálkai Miklós kapta meg.[2] Az ő utódai a Hathalmiak, a falu részbirtokosai, mellettük a Gicziek is birtokosok.[3]

Egyházas hely volt, plébánosa 1360-ban szerepel a falu népével együtt.[4]

[1] Veszpr. reg. 172.
[2] Iványi Béla: A Hathalmy család és középkori címereslevele. Turul, 1942. 75.
[3] Csánki III. 233.
[4] PRT. VIII. 105. 340.

× 64. *HEREND.* Veszprémi járás.

Bakonyherend[1] a középkorban részben a veszprémi káptalan, részben a vázsonykői vár birtoka volt.[2]

Egyházas hely volt, bár csak annyit tudunk róla, hogy 1550-ben még működő plébánia.[3]

[1] A Bakony-jelző megkülönböztetés a Balaton-Felvidéken levő másik Herendtől, amely a mai Szentjakabfa határában volt.
[2] Csánki III. 233.
[3] Ila-Kovacsics 200.

× 65. *HIDEGKÚT.* Veszprémi járás.

A vázsonyi medence déli szélén fekvő falu a középkorban két település: Felső- és Alsóhidegkút. A XIII. században még osztatlan és az Atyusz nemzetség birtoka.[1] 1294-ben már a hántai prépostnak is vannak itteni földjei,[2] 1318-ban pedig a veszprémi püspöké Felhidegkút.[3] 1488-ban Felsőhidegkút a faluról elnevezett Hidegkútiaké, Alsóhidegkút pedig a Fajszi Ányos családé.[4]

Szt. György itteni temploma 1318-ban már állt,[5] 1343-ban pedig határozottan megmondják, hogy Felhidegkúton áll és filiális hely.[6]

A XVII. század végén elnéptelenedő és új helyre telepedett falutól[7] nyugatra 1779-ben még állt a kéttornyú templom romja,[8] de 1834-ben már lerontottként említik,[9] 1864-ben pedig csak alapfalai voltak meg.[10]

[1] Karácsonyi I. 135.
[2] CD. VI/1. 289.; Karácsonyi III. 43.
[3] Veszpr. reg. 90.
[4] Csánki III. 233.
[5] Veszpr. reg. 90.
[6] OL. Dl. 40.908. MDK–A-I-10, Oszvald.
[7] Ila-Kovacsics 280.
[8] MRT. I/2., 24/2.
[9] Oláh János: Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben. Tud. Gyűjt. 1834. III. 86.
[10] L. 8. jegyzet, 24/4.

× 66. *HIMHÁZA.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A Herendhez tartozó Himrét oldalán feküdt ez a XIV. századi kis falu, a veszprémi vár bakonyi vadászainak birtoka.[1] A század közepén már a Szalók nembeli Himfiek őséé, Németi Heim comesé, Nempti sive Heymhaza néven.[2] Később is a Himfieké, de a XV. század végén már nem írják össze, puszta.[3]

Szt. Miklós tiszteletére emelt templomát 1373-ban említik.[4]

[1] Csánki III. 233.
[2] U.o.
[3] Ila-Kovacsics 202.
[4] Csánki i. h.

× 67. *HOMOKBÖDÖGE.* Pápai járás.

Bedege 1243-ban a királynéé. Az őt szolgáló Scemeyn királynéi aranyművest és rokonait ekkor emeli ki a király falusi nemzetségéből és nemesekké teszi őket.[1] Ők lehettek az ősei a XV. század végén élő egytelkes nemeseknek.

A falu már a XIV. században két településrészből áll: Egyházas — és Homokbedegéből.[2] Az előbbiben az Uzsaliak birtokosok az egytelkesek mellett, az utóbbi Korontáli Mihályé és egytelkeseké 1488-ban.[3]

Templomáról közelebbit nem tudunk. 1373-ban,[4] 1424-ben,[5] 1488-ban[6] említik Egyházasbedegét, 1480-ban[7] és 1522-ben[8] plébánosát név nélkül, 1518-ban[9] és 1519-ben[10] pedig Sebestyén egyházasbedegi plébánost.

A török hódoltság idején lakatlanná vált helyiségről 1698-ban feljegyezték, hogy nincs egyháza.[11]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 734.
[2] Csánki III. 221.
[3] U.o.
[4] U.o.
[5] U.o.
[6] U.o.
[7] TT. 1907, 381.
[8] PRT. VIII. 569.
[9] OL. Dl. 47.261. BMMA – Waigand.
[10] OL. Dl. 47.318. BMMA – Waigand.
[11] Pfeiffer 141.

× 68. *ISZKÁZ.* Devecseri járás.

Területén már a XIII. század elején három falu volt: Felső-, Közép- és Alsóiszkáz. Felsőiszkázt birtokosairól, a vásárhelyi apácákról Apácaiszkáznak, templomáról Mindszentiszkáznak is nevezték. A kisnemesi Középiszkáz kápolnájáról Kápolnás-Iszkáz, az eleinte ugyancsak nemesi, a XIII. század közepétől a Pok nemzetség Poki ágának kezén levő Alsó- vagy Töttösiskázt Pokiszkáz néven is említik.[1]

Felsőiszkáznak a mai rk. templom helyén állott középkori temploma: Mindenszentek parochiális egyháza, a vásárhelyi apácák Somló környéki, nyolc falura kiterjedő birtokának központi plébániatemploma volt.[2] Valószínűleg ennek papja az 1270-ben említett Beatus.[3] Magát a templomot 1338-ból[4] és 1400-ból[5] származó oklevelek említik, plébánosát 1348-ból,[6] 1495-ből[7] és 1523-ból[8] ismerjük. A falut temploma után 1488-ban[9] Myndzenth Izkaznak, 1542-ben[10] Eghazas Izkaz-nak írták. Az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyv[11] jó állapotúnak, az egész pápai esperesség egyetlen katolikus plébániájának írja le. Az egyhajós, síkmennyezetes, boltozott szentélyű templomnak kőből épített tornya volt. Mindkét oldalához egy-egy kápolna csatlakozott. Belsejében falazott főoltár, mellékoltár, szószék, keresztkút, falba épített pasztofórium és fából ácsolt kórus volt. — A jelenlegi eklektikus templom építésekor, 1880 körül bontották le az akkor kisebb barokk átalakításokkal még többségében középkori templomot.

[1] Ila-Kovacsics 99, 186, 233.; Csánki III. 235.; – Kápolnás-Iszkáz: Csánki III. 239., 1488-ban. A kápolna romjai a falun kívül 1752-ben még látszottak: Pfeiffer 163.
[2] Lukcsics P.: A vásárhelyi apácák története. Veszprém. 1923., 22.
[3] HO. VIII. 133.; Szentpétery Krit. jegyz. 1996–1997., – Lukcsics P. i. im. 77.
[4] Lukcsics i. m. 22.
[5] Mon. Vespr. II. 323.; – ZsO. II/1. 557.
[6] Lukcsics i. m. 22.
[7] OL. Dl. 46.296. MDK–A-I-10, Oszvald.
[8] OL. Dl. 47.493. MDK–A-I-10, Oszvald.
[9] Csánki III. 235.
[10] Ila-Kovacsics 186.
[11] Pfeiffer 127.

10. Kádárta, ref. templom.

10. Kádárta, reformierte Kirche.

10. Kádárta — temple calviniste.

10. Кадарта, реформатская церковь.

× 69. *JÁR.* Pápai járás.

Elpusztult kisnemesi falu a Bakonyban, a Bittva völgyében, amely a róla elnevezett családok birtoka volt a XIV—XV. században.[1]

Egyházáról egyetlen középkori adatot ismerünk: eszerint 1377—78-ban plébánia, plébánosa Lőrinc fia Milós volt.[2]

1860-as és 1868-as térképek még jelölik a mai Járiföld puszta mellett az elpusztult középkori falu helyét a templom helyével együtt.[3]

[1] Csánki III. 235.; Ila-Kovacsics 206.
[2] OL. D1. 42.378. MDK—A-I-10, Oszvald.
[3] BMRA — dr. Scherer J.

× 70. *KAB.* Veszprémi járás.

A bakonyi királyi vadászok földjén a középkorban elnéptelenedett falu, amely már 1138-ban a dömösi prépostságé volt. 1453-ban Kabtheleke,[1] később Kabegyháza néven puszta településhely.

A Kabegyháza névből következtetve egyházas hely volt.[2] Ezt bizonyítja, hogy templomának romjai még 1776-ban is álltak. 1900-ban már csak a helye volt meg, ma az sem azonosítható.[3]

[1] Csánki III. 236.; Magyar Nyelv, 1936, 131.
[2] Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 497.
[3] Németh Gábor: Adatok Nagy-Vázsony történetéből. Veszprém, 1901. és MRT. I/2., 47/1.

× 71. *KAMOND.* Devecseri járás.

A Péc nemzetség birtoka a XIV—XV. században. Birtokosainak említése nélkül szerepel már 1252-ben is;[1] sőt Csánki szerint először 1062-ben említik.[2] A Péc nemzetség 1425—1433 közt lezajlott örökösödési perében Péci András prépost Kamondot a Jári Barocz családra hagyta.[3] 1488-ban Felsőkamond az övék, Kamond pedig a Devecseri Csoronoké volt.[4]

Ismeretlen elnevezésű egyházát a dömölki apát és kegyurainak 1252-ben írott egyezséglevele említi.[5]

[1] PRT. XII. A. 437.
[2] Csánki III. 237.
[3] Nagy Iván: A Pécz nemzetség örökösödési pere. Bp. 1892, 14.
[4] Csánki III. 237.
[5] PRT. XII. A. 437.

× 72, *KAPURÉV.* Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt a járás Veszprém területéhez tartozott).

Ismeretlen helyű, elpusztult falu a megye délkeleti sarkában, a fehérvári káptalan birtokai között. 1382-ben az Enyingtől délre fekvő Hódos határjárásában említik a Csitténybőt Kapurévbe vezető utat.[1] A XV. század első felében Keresztúri Bocska Miklós és rokonai szerezték meg a fehérvári káptalantól.

Szt. Mihály arkangyalról elnevezett kőegyházát 1418-ban[2] és 1427-ben[3] említik a Keresztúriakat birtokba iktató oklevelek.

[1] Csánki III. 226.
[2] OL. D1. 94.161. OMF. — Kenéz.
[3] OL. D1. 94.162. OMF. — Kenéz.

× 73. *KARAKÓSZÖRCSÖK,* Devecseri járás.

A XIII. század végén még egységes településből[1] a következő század elején válik szét a két Szörcsök: a Bors családé a róla elnevezett Borsszörcsök[2] és a kisnemesi Kis- vagy

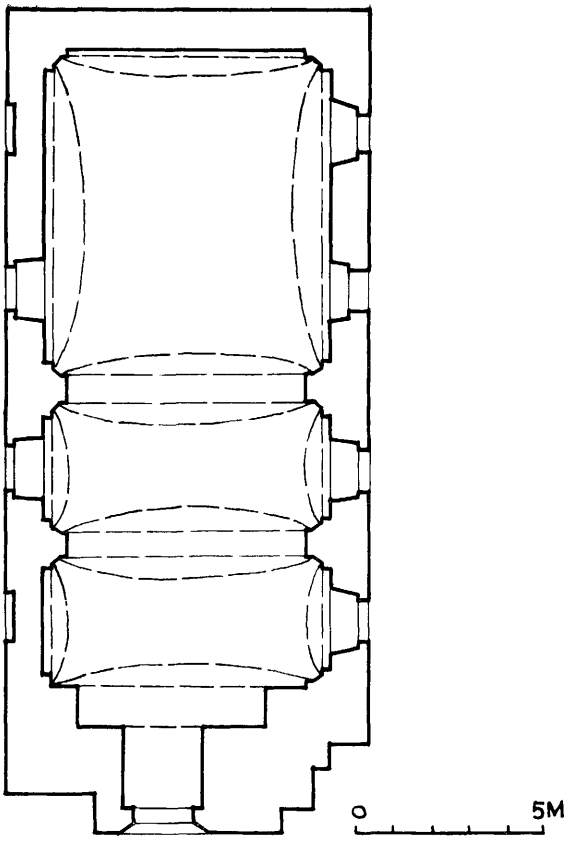

Kisfaluszörcsök,[3] amelyet a XV. században már Karakószörcsöknek[4] neveznek.

A falu mai katolikus temploma helyén állott az 1338-ban említett kápolna.[5] Az elmúlt években végzett helyreállítás alkalmával középkori temetőt találtak a templom körül.[6]

[1] Csánki III. 254.
[2] L. Borszörcsöknél!
[3] Csánki i. h.
[4] Csánki III. 255.
[5] AO. III. 445.
[6] Molnár István tüskevári plébános szíves közlése.

○ 74. *KÁDÁRTA.* Veszprémi járás.

A veszprémi káptalan uradalmához tartozó falu a középkorban.[1]

Plébániatemplomáról közelebbit nem tudunk, de valószínűleg XIII. századi építmény volt. Plébánosáról 1494-ből[2] és 1550-ből ismerünk említést.[3] A XVI. század közepén elpusztult a falu és csak 1727-ben települt újjá, temploma 1702-ben rom.[4] Az 1721-ben felvett tanúvallomási jegyzőkönyv szerint a templomot a megelőző időben a katolikusok építették újjá Szt. Mihály tiszteletére; akkor szentélye volt romos.[5] A XIX. század végén romantikus átalakítás forgatta ki eredeti formájából.[6] A mai ref. templom tornya és hajója nyugati felének falai középkoriak, bár semmiféle eredeti részlet nem látszik rajtuk. *(10. kép)*[7] Rómer szerint egyenes szentélyzáródású volt.

[1] Csánki III. 236.
[2] Mon. Vespr. IV. 30.
[3] Ila-Kovacsics 210.
[4] U.o.
[5] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.
[6] Rómer jkv. VII. 27. szerint az ajtó felett 1861-ben még olvasható volt egy 1706-os újjáépítést megörökítő felirat.
[7] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

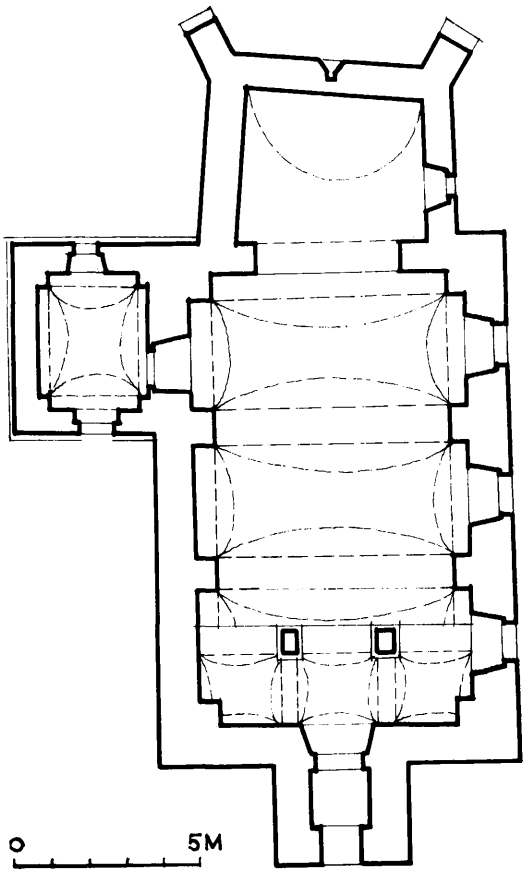

11. Kerta, r. k. templom.

11. Kerta, römisch-katholische Kirche.

11. Kerta — église catholique.

11. Керта, реформатская церковь.

× 75. *KERESZTÚR.* Zirci járás.

Elpusztult falu. A Bakonybél melletti Mánchegy alatti kis település a béli apátság birtoka volt.[1]

Szt. Kereszt kápolnája a béli monostort megerősítő, IX. Gergely pápa által 1230-ban kiadott oklevelében szerepel.[2] 1232-ben II. András király birtokadományban részesíti a kápolnát,[3] amelyet még 1338-ban is említenek, mint a béli monostor remeteségét.[4]

[1] PRT. VIII. 279.; Csánki III. 221.
[2] U.o.
[3] Szentpétery Krit. jegyz. 487.
[4] PRT. VIII. 311.

× 76. *KERESZTÚR.* Zirci járás.

A Veszprémvarsány és Bakonyszentkirály közötti Keresztúr eredetileg Fény néven királyi udvarnokföld, amelyen királynéi és várnépek is laktak.[1] A XII. század közepétől Pannonhalma birtoka volt.[2]

Szt. Kereszt tiszteletére emelt templomához Pannonhalmához tartozó remeteség kapcsolódott már 1185 körül.[3] 1220-ban Szt. Kereszt tempomának falujaként szerepel,[4] amelyet 1225 és 1239 között[5] és 1270-ben[6] is említenek. A templom titulusát megörökítő nevű falut 1488-ban[7] és 1536-ban[8] is bencés birtokként írják össze.

[1] Csánki III. 230.; PRT. I. 253.
[2] Csánki III. 237.
[3] PRT. I. 563.
[4] PRT. I. 253.
[5] PRT. I. 563.
[6] Csánki III. 237.
[7] U.o.
[8] Ila-Kovacsics 213.

○ 77. *KERTA.* Devecseri járás.

Királyi udvarnokföld,[1] amely később Vázsonykő várának birtoka, s így a Vezsenyieké, Kinizsié, majd a Vázsonykői Horváthok után a Zichyeké.[2] Somlószőllőssel együtt kezelt uradalom volt.[3]

Egyházas hely, a XIII. század végén épített templomáról azonban nem ismerünk okleveles adatot. Plébánosát 1523-ban említi egy oklevél.[4] A katolikus templom 1966 nyarán végzett helyreállításakor tisztázódott középkori eredete; szentélyének egyenes záródású keleti végfalán csúcsíves résablak került elő. *(11. kép.)*[5]

[1] 1272: Szentpétery Krit. jegyz. 2173.; Csánki III. 238.
[2] Csánki i. h.
[3] Ila-Kovacsics 213.
[4] OL. D1. 47.493. MDK—A-I-10, Oszvald.
[5] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

● 78. *KÉTTORNYÚLAK.* Pápai járás.

Lak a XIII. századtól a szomszédos Dálkán is birtokos Laki vagy Dálkai és velük rokon családok faluja.[1] A falut csak egy 1317-ben kiadott oklevél említi először,[2] de a családról az előző század elejétől ismerünk adatokat.[3] A közös őstől származó rokon családok közül csak a Hathalmiak érik meg a XV. századot, az övék a falu még a következő évszázadban is.[4]

A kétségtelenül XIII. századi Szt. Mihály templomot 1360-ban említik először, a Lakiak, Dálkaiak és Hathalmiak birtokosztása alkalmával.[5] 1378-ban, amikor Dálka és Lak között a veszprémi káptalan tart határjárást, újból említik Lak Szt. Mihály arkangyalról elnevezett egyházát.[6] Minden megnevezés nélkül találkozunk vele 1446-ban[7] és Bertalan nevű plébánosával 1401-ben.[8]

Az 1698-as vizitáció jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy 1683-ban a faluval együtt a templomot is felégették a törökök.[9] Akkor már csak egyik tornya állott, pedig előtte két évvel nevezik Két Tornju Laknak a falut, éppen templomáról.[10] A török kiűzése után helyreállított templom 1889-ig állt egyetlen, déli tornyával. Ezévben villámcsapás következtében az is összedőlt. 1890-ben két toronnyal építették újjá.[11] 1961-ben külsejét, 1964-ben belsejét állították helyre, akkor kerültek elő addig elfalazott déli románkori résablakai.[12] Alaprajzában és két tornya kivételével falaiban is középkori az egyhajós, íves szentélyű, keletelt templom. Nyugati homlokzatát Jákról származó hatást tükröző, gazdag keretezésű kapuzat díszíti. *(12. kép)*[13]

[1] PRT. VIII. 92, 307.; AO. II. 496.; HO. III. 169.
[2] Iványi Béla: A Hathalmy család és középkori címereslevele. Turul, 1942. 74.
[3] 1214: OL. D1. 91.934. OMF. — Kenéz.
[4] Iványi i. m.; Csánki III. 240.
[5] OL. D1. 41.424. BMMA — Waigand.
[6] OL. D1. 91.849. OMF. — Kenéz.
[7] OL. D1. 93.060. OMF. — Kenéz.
[8] ZsO. II/1. 938.
[9] Pfeiffer 138.
[10] Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában,... Veszprém, 1942., 112.
[11] Tóth Endre: A pápai ref. egyházmegye története. Pápa, 1927., 42—43
[12] Waigand Mária és Gerőné, Krámer Márta szíves közlése.
[13] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 79. *KIRÁLYSZENTISTVÁN.* Veszprém járás.

A Séd-völgyi püspöki uradalomhoz tartozó falut a veszprémi vár földjéből kapta a püspökség és a káptalan.[1]

A falu nevéből következtethető Szt. István király tiszteletére épült temploma plébániás volt és a XIII. század második felében épülhetett. A templom középkori említését nem

12. Kéttornyúlak, ref. templom.
12. Kéttornyúlak, Reformierte Kirche.
12. Kéttornyúlak – temple calviniste.
12. Кетторнюлак, реформатская церковь.

ismerjük. Plébánosairól annál több adat maradt fenn. Máté pap 1333-ban és 1335-ben szerepel a pápai tizedjegyzékekben,[2] 1357-ben Mihály nevű papja volt,[3] 1471-ben Jánost,[4] 1481-ben[5] és 1500-ban[6] név nélkül említik plébánosait. 1506-ban a szomszédos Vilonya plébánosával együtt szerepel a szentistváni.[7]

1834-ben Oláh János felette réginek mondja templomát,[8] amely azóta eltűnt.

[1] Ila-Kovacsics 216–127.
[2] Mon. Vespr. II. 65, 80.
[3] Mon. Vespr. IV. 346.; ZO. I. 581.
[4] Békefi 82.
[5] U.o.
[6] U.o.
[7] Békefi 86.
[8] Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben. Tud. Gyűjt. 1834. III. 58.

× 80. *KISCSŐSZ.* Devecseri járás.

A vásárhelyi apácakolostor Somló-alji birtokainak faluja az egész középkorban.[1]

Templomáról középkori adatunk nincs, de feltételezzük, hogy az 1698-as vizitációs jegyzőkönyvben említett egytornyos Mindenszentek egyház[2] középkori eredetű volt.

[1] Lukcsics P.: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923. 16, 22.
1212: HO. VIII. 16.
1488: Csánki III. 227.
[2] Pfeiffer 131.

× 81. *KISDÉM.* Pápai járás.

A démi nemeseknek a megye északi részén, a Bakony aljában fekvő falujából a XIV. században vált ki az egytelkesek Kisdém faluja.[1]

Középkori templomáról nem tudunk. Egy 1732-ből származó kéziratos térkép Kisdém határában dombon álló romos templomot jelez, amelynek tornya akkor még állott.[2]

[1] Csánki III. 228.; Ila-Kovacsics 222.
[2] BMRA – dr. Scherer J.

× 82. *KISLŐD.* Devecseri járás.

A bakonyi királyi erdőőröknek a Torna patak forrásvidékén levő településéből a XIV. században vált ki a kisebbik, „minori" Lövöld. Lakói eredeti foglalkozását a falu középkori Ordoleweld (erdőóvó, erdőőr) neve mutatja.[1] A XIV. század elején a mai Városlőd határában egykor álló Hölgykő királyi vár tartozéka volt, részben a szomszédos Ajka nemzetségé.[2] A XIV. század második felétől a lövöldi karthauzi kolostor birtoka, a megye egyik jelentős mezővárosa.[3]

Szt. László király tiszteletére emelt egyházát 1337-ben említik.[4] Az 1910-es években a mai Széchenyi utcában (akkor Kistemplom utca) középkori temetőt találtak,[5] amely feltehetőleg a templomhoz tartozott.

[1] Ila-Kovacsics 227.
[2] HO. I. 170., IV. 158.
[3] Csánki III. 213.; Ila-Kovacsics i. h.
[4] HO. IV. 158.; Békefi 76.
[5] BMRA. 1962. Torma István.

× 83. *KISSZŐLLŐS.* Devecseri járás.

A vásárhelyi apácakolostor faluja a szomszédos falvakkal együtt a XIV—XVI. században.[1]

Lukcsics Pál szerint Szt. Márton tiszteletére emelt temploma volt, az 1511-ben készített monostori urbárium erre

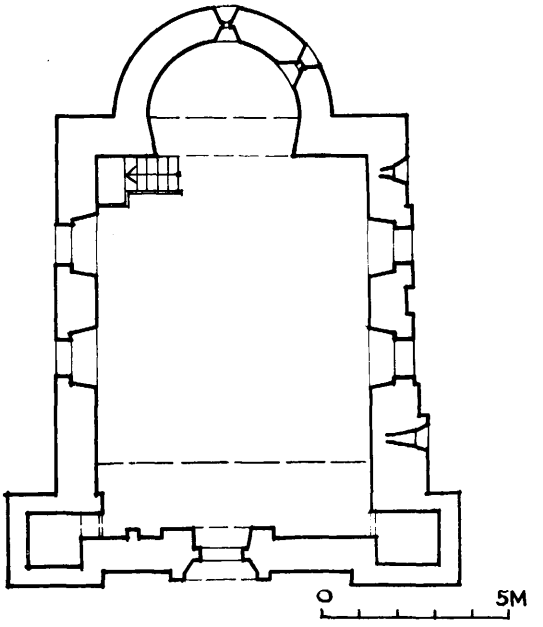

utal.[2] Az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint[3] az akkor is Szt. Mártonról elnevezett egyház jó állapotban volt. Az egytornyos templomot boltozat fedte, temetője fakerítéssel volt körülvéve. A mai templom helyén állott és az 1880-as években, a jelenlegi templom építésekor bontották le.

[1] Lukcsics Pál: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923. 16 22, 52, 81–83.
[2] U.o. 22.
[3] Pfeiffer 129–130.

× 84. *KOLONTÁR.* Devecseri járás.

Nemesi falu a Torna mentén, amelyet már 1274-ben említenek Kohár határjárásában.[1] A XV. században Nagy- és Kiskorontal, mindekttő a faluról elnevezett nemeseké.[2]

Egyházas hely volt, amelynek Péter nevű papját 1360-ban említik.[3] A veszprémi püspökség plébániáinak 1550-ben készült összeírása szerint a falu ősi templomának plébánosi tisztsége üres volt.[4]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 2517.
[2] Csánki III. 239.; Ila-Kovacsics 232.
[3] HO. V. 136–137.; Csánki i. h.
[4] Ila-Kovacsics i. h.

× 85. *KÚP.* Pápai járás.

A pápai uradalom faluja, eredetileg királyi birtok.[1]

Ismeretlen elnevezésű plébániatemplomáról középkori adatot nem ismerünk, plébánosát is csak 1522-ben említik.[2] A XVI. század végén elpusztult falu[3] protestánsok által használt ősi temploma 1698-ban nyomorúságos, romos állapotban volt, bár tornya még állt és a körülötte levő temetőt részben fapalánk kerítette.[4]

[1] Csánki III. 239.
[2] PRT. VIII. 569.
[3] Ila-Kovacsics 235.
[4] Pfeiffer 137.

× 86. *KUSTÁN.* Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt Veszprém megye területén).

Elpusztult falu. Az enyingi uradalomhoz tartozó Kustán a XIII. században a veszprémi egyház birtoka volt.[1] A XIV.

századtól a Rátót nembéli Batthyányak és Ányosok,[2] mellettük a Kanizsaiak simontornyai várának,[3] majd a Rozgonyiaknak birtoka,[4] amely a XV. század végén lett az Enyingi Törökök uradalmának része.[5]

Egyházas hely, amely 1334-ben a pápai tizedjegyzékben is szerepel.[6]

Régi templomának romjai 1755-ben még feltűnően láthatók voltak.[7]

[1] Veszprémi káptalan magánlt. Kustan 1. BMMA — Oszvald.
[2] Csánki III. 240.
[3] ZsO. II/1. 3781.
[4] Csánki i. h.
[5] U.o. és Ila-Kovacsics 236.
[6] Mon. Vespr. II. 73.
[7] Ila-Kovacsics i. h.

○ 87. *KÜLSŐVAT.* Pápai járás.

A Vas megyei Váttól való megkülönböztetés miatt kapta a faluról Vátinak nevezett család Veszprém megyei, Marcalon túli birtoka az Alsó- vagy Külsővat elnevezést. A Vátról fennmaradt számtalan középkori adatból nehezen különíthetők el a veszprémi Vatra vonatkozók.[1] Véleményünk szerint az 1444-ben[2] és 1551-ben[3] Egyházas Vatnak nevezett faluval azonos, bár a Szombathely melletti Vátnak is volt középkori egyháza.

A külsővati templomról csak a falu nevéből következtethetünk. A török időkben véglegesen soha el nem néptelenedett község[4] temploma a XVII. században is működött.[5] Az 1758-ban felvett vizitációs jegyzőkönyv[6] még nagyjából középkori állapotában írja le a templomot. A mai formájában XVIII. század végi barokk átépítésben fennmaradt rk. templom tornya és hajója valószínűleg még középkori eredetű.

[1] Csánki III. 259. és TT. 1909—1910. évfolyamaiban a Sörös Pongrác által közölt Guary levéltár adatai között.
[2] TT. 1909., 245.
[3] Ila-Kovacsics 236.
[4] U.o.
[5] PRT. XII. A. 82.
[6] Pfeiffer 180—182.

× 88. *KÜNGÖS.* Veszprémi járás.

Királyi lovászok, királynői és hercegi népek lakják a XIII. század vége felé. Ekkor részben a veszprémi és fehérvári káptalan, részben Gutkeled-nb. Kozma mester kapja meg.[1] Később Palota vára és a fehérvári káptalan birtoka.[2] Az utóbbi lehetett az Egyházasküngös néven említett falurész, mert a fehérvári káptalan 1495-ben készített összeírása[3] szerint a küngösi plébánia az övé volt.

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 2283, 3429, 3459.; HO. VII. 281.
[2] Csánki III. 283.; Ila-Kovacsics 238.
[3] Mon. Vespr. IV. 50.

× 89. *LÁZI.* Zirci járás.

A pannonhalmi monostor bakonyi birtoktestének faluja a XI. századtól[1] kezdve a XVI. századig.[2]

Középkori templomának elnevezését nem ismerjük, csak annyit tudunk róla, hogy kegyura a pannonhalmi apát volt.[3] Az apátság hivatalos embereiként szereplő plébánosait 1366-ból,[4] 1398-ból[5] és 1503-ból[6] ismerjük.

[1] PRT. I. 591.
[2] Csánki III. 240.; Ila-Kovacsics 240.
[3] PRT. II. 81.
[4] U.o.
[5] PRT. II. 241.
[6] PRT. III. 173, 175.

× 90. *LEPSÉNY.* Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt Veszprém-megye).

A megye délkeleti részében fekvő középkori Vepsény a XIV—XV. században a környéken birtokos nemesi családoké: a Bottka, az Osztopáni Zöld és a Rátót-nembeli Ányos, Batthyány és Szentgyörgyi Vincék birtoka, vásáros hely.[1]

Plébániatemploma valószínűleg XIV. századi volt, a pápai tizedjegyzékekben 1333-ban és 1335-ben szerepel.[2] Plébánosáról 1426-ból tudunk.[3] Egy 1721-es jegyzőkönyv szerint 100 évvel azelőtt romjaiból építették újjá a kálvinisták.[4] 1897-ben, a jelenlegi templom építésekor bontották le.

[1] Csánki III. 260.; Ila-Kovacsics 242.
[2] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[3] Békefi 75.
[4] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.

○ 91. *LITÉR.* Veszprémi járás.

A Balaton északi sarka felett fekvő falu a középkorban nemesi település,[1] jobbágyi része pedig az Essegváriaké[2] és a XV. században részben az Újlakiaké Palota várához.

A litéri Szt. Kereszt egyházat annak ellenére, hogy fennmaradt bélletes, gazdag faragású kapuja után ítélve a XIII. század 70-es éveiben építették, csak 1472-ben említik.[4] Plébánosa ekkor Gál, aki két puszta telket kap Litéri László végrendelte értelmében a templom építéséhez. Az Essegváriak birtokinak összeírása szerint 1582-körül — akkor Szt. Jakab apostol templomának mondják — már romos volt,[5] és csak 1784-ben építették fel a reformátusok.[6]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 1447, 2502.
[2] Ila-Kovacsics 245.
[3] ZsO. I. 3519.
[4] Békefi 75.; Veszprémi káptalan megánlt. Litér 7. BMMA — Oszvald.
[5] OL. UC fasc. 5. no. 35.
[6] Kováts J. István: Magyar református templomok. Bp. 1942. I. 117.; Koppány 98., alaprajz ugyanott.

× 92. *LOVAS,* Devecseri járás.

Elpusztult falu, ma puszta. A vásárhelyi apácák Somlóalji birtokához tartozó falu volt. Egyházas hely, bár templomára vonatkozó középkori adatot nem sikerült találnunk.[1]

Újkori kéziratos térképek: egy 1786-ból és egy 1804-ből[3] származó jelölik az akkor még látható templomromot.

[1] Csánki III. 241.; Lukcsics Pál: A vásárhelyi apácák története. Veszpém 1923.
[2] BMRA. — dr. Scherer János.
[3] Ila-Kovacsics 247.

● 93. *LOVÁSZPATONA.* Pápai járás.

A megye északi szélén levő Patona előneve arra utal, hogy lakói eredetileg királyi lovászok voltak.[1] A XIV. században is királyi birtok, 1405-ben már mezőváros. Ekkor a Monoszlói Csupor családé, később a Garaiaké, a század végén pedig a Némai Kolos, Hathalmi és több nemes család birtokaként a megye hatodik városa.[2]

Ma is álló evangélikus templomát talán a XII—XIII. század fordulóján kezdték építeni.[3] A XIV. században bővítették, a XV. században pedig átépítették.[4] A fallal körülvett, barokk külsővel ránkmaradt templomról nem ismerünk középkori adatot. Plébánosát 1522-ben és 1524-ben említik,[5] 1549-ben még működő plébánia.[6] A török idők után 1711-ben építették újjá, majd a XVIII—XIX. században többször építkeztek rajta. Legutoljára 1960-ban állították helyre.[7]

[1] Ila-Kovacsics 247.
[2] Csánki III. 214—215.
[3] Kozák Károly: A lovászpatonai evangélikus templom feltárása és helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem 1959—60. Bp. 1964., 149—165.
[4] U.o.
[5] PRT. VIII. 188, 569.
[6] Ila-Kovacsics i. h.
[7] Kozák K.: i. h., alaprajza ugyanott.

× 94. *LŐRINTE.* Devecseri járás

A falunak is nevet adó Lőrinte nemzetség ősi, központi birtoka a Torna völgyében.[1] A már 1199-ben említett falu[2]

a középkorban a nemzetségből származó családoké, főleg az Essegváriaké volt.[3]

Szt. Márton püspök tiszteletére emelt egyháza régi lehetett, mert bár csak 1429-ben[4] és 1483-ban[5] kelt oklevelekben szerepel, Miklós nevű papja 1333-ban és 1334-ben 50—50 kis dénár pápai tizedet fizetett.[6]

[1] Karácsonyi II. 352.; Ila-Kovacsics 250.
[2] Szentpétery Krit. jegyz. 183.
[3] Csánki III. 241.
[4] U. ott és Békefi 76.
[5] OL. Dl. 45.942. — BMMA — Waigand.
[6] Mon. Vespr. II. 65, 73.

× 95. *MAGYARPOLÁNY.* Devecseri járás.

A bakonybéli apátság birtoka volt a középkorban.[1] Szt. János egyházát már a XIII. századból ismerjük[2] romjait a XVIII. század közepén hordták el,[3] miután az új helyen újjátelepült falunak még a XVII. században felépült a temploma.[4]

[1] Csánki III. 247.
[2] PRT. VIII. 294.
[3] Aggházy Mária: A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937., 26—27.
[4] Pfeiffer 136.; Ila-Kovacsics 252, 296.

× 96. *MARCALTŐ.* Pápai járás.

A Gutkeled-nemzetség Marcaltővi és Amadé ágának ősi birtoka ez a Marcal és a Rába közt, a középkorban négy megyében fekvő település.[1]

Egyházas hely volt, bár középkori templomáról alig maradt ránk adat. 1380-ban az akkor Bősieknek nevezett Gutkeled nembeliek birtokosztozásában emlékeznek meg templomáról[2]

[1] Karácsonyi II. 40, 42. 1380—1488: Csánki III. 241.
[2] HO. I. 281.

L 97. *MÁMA.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A veszprémvölgyi apácakolostor Balatonmenti birtokához tartozott, nevét már az alapítólevél is megemlíti. A XVIII. század elejéig, pusztulásáig, az apácáké és birtokos utódaiké.[1]

Szt. László király tiszteletére épített temploma 1297-ben már állt.[2] 1290 és 1311[3] között, majd 1410-ben találkozunk vele okleveleinkben, az utóbbi alkalommal megemlítve, hogy bár plébánia, Szárberény egyházának filiája.[4] A XVII. század végén tönkrement templomot 1702-ben helyreállították, északi oldalához új sekrestyét építettek.[5] 1710 után a falu elnéptelenedett, temploma pusztulásnak indult. 1932-ig tető nélkül, jó állapotban állt, akkor a melléje épített új templomhoz felét lebontották.

Az OMF. 1963-ban feltárta és 1964-ben romjait konzerválta.[6]

[1] Teljes történeti és építészeti feldolgozása a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeinek 2., 1964. évi kötetében: Sz. Czeglédy Ilona—Koppány Tibor: A Balatonfüzfő-mámai románkori templomrom. (141—159. oldal), alaprajza ugyanott.
[2] CD. VI/2. 93—94.
[3] Mon. Vespr. II. XLI—XLIV.
[4] ZsO. II/2. 7286.
[5] OL. Kamarai lt. Acta Jesuitica Irregestrata. Fasc. 1. 27.
[6] Koppány 88—89.

× 98. *MÁRTONHÁZAFÖLDE.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A Séd forrásvidékén fekvő bakonyi falu a XII—XIV. században a bakonybéli bencés monostor birtoka volt,[1] de már a XV. században elnéptelenedett.[2]

A mártonházaföldi B. Szűz egyház egyike a megye legkorábban említett középkori templomainak, adatainkban 1161 és 1200 között szerepel.[3]

[1] Csánki III. 242.
[2] 1454-ben még a béli apát birtokaként említik: PRT. VII. 32—33., 159.
[3] PRT. VIII. 269.

× 99. *MÁTÉHÁZA.* Pápai járás.

Elpusztult falu. A Marcal árterében feküdt és a Zámbó család mezőlaki birtokához tartozott a középkor végén.[1] A XV. században egyideig Vitéz János érseké is volt, majd az ő itteni birtokrészeit 1443-ban a Lakiak és az Essegváriak kapták.[2]

Középkori templomára vonatkozó adatot nem ismerünk, de egy 1824-ből származó kéziratos térkép az akkori Mátyusháza pusztától északnyugatra „Templom Rét" nevű dűlőt s ebben „Puszta Templomot" jelez,[3] amely Mátéháza egyháza lehetett.

[1] Ila-Kovacsics 261.
[2] Csánki III. 242, 279.
[3] BMRA. — dr. Scherer János.

○ 100. *MENCSHELY.* Veszprémi járás.

A megyei déli részén, a zalai határon fekvő Mencshely a középkorban nemesi falu,[1] lakói főleg egytelkesek.[2]

Ismeretlen titulusú templomának papját: Sándort, 1333-ban írták össze a pápai tizedjegyzékben.[3] Egyházát csak 1584-ben említik.[4] Egy 1721-ben folytatott tanúvallomásban 1220-ból származó oklevelet idéznek, amely szerint akkor épült kápolnaként.[5]

Az 1791-ben felépült evangélikus templom[6] 1957-ben történt tatarozása közben annak déli homlokzatán román kapu és ablakok kerültek elő, tornyáról pedig kitűnt, hogy gótikus eredetű.[7]

[1] Csánki III. 242.; Veszpr. reg. 29, 84, 98, 856.
[2] U.o.
[3] Mon. Vespr. II. 65.
[4] Ila-Kovacsics 262.
[5] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.
[6] Kemény-Gyimesy: Evangélikus templomok. Bp. 1944., 628.
[7] MRT. I/2., 32/1.; Koppány 98—99., alaprajza ugyanott.

× 101. *MENYEKE,* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A veszprémvölgyi apácakolostor Sédvölgyi falvainak egyike Veszprém határában; a veszprémi káptalannak is voltak itt birtokai.[1]

Középkori egyházáról csak hagyomány tudósít, mert ma már helye sem található.[2] Az egykori MOB irattár 1901/151. aktája beszél egyedül az itteni templomról, ennek nyomán került bele a szakirodalomba, egészen napjainkig.[3]

[1] Csánki III. 242.; Ila-Kovacsics 263.
[2] MRT. I/2., 13/6.
[3] Genthon I. 33.

× 102. *MESTERI.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A veszprémi káptalan birtoka, amelyet már a korai birtokviszonyokat feltüntető, a XIV. század elején hamisított 1082-es összeírólevél is említ.[1] A Márkóhoz tartozó Csabberek puszta helyén volt, a XVI. század első felében pusztult el.[2]

Templomos hely volt 1429 körül,[3] papját azonban már 1256-ban káptalani kiküldöttként találjuk a közeli Endréd határjárásánál.[4]

Puszta templomát 1776-ban tanúvallomások említik,[5] ma helye felismerhetetlen.[6]

[1] Csánki III. 242.
[2] MRT. I/2., 31/3.
[3] TT. 1886., 568.; Békefi 77.
[4] PRT. VIII. 294.
[5] Ila-Kovacsics 263.
[6] L. 2. jegyzet.

× 103. *MEZŐLAK.* Pápai járás.

A Pápa nemzetségből származó Mezőlaki, később Mezőlaki Zámbó család birtokainak központja.[1]

A B. Szűz tiszteletére épített plébániatemplomát — valószínűnek tartjuk, hogy korábbi templom helyére — a XIV. század második felében Mezőlaki Miklós, a királyné óbudai várnagya építtette.[2]

A Pápa közvetlen szomszédságában levő falu, bár többször elpusztult, átélte a hódoltság idejét. Temploma 1698-ban is állt, kőtoronnyal, boltozott szentéllyel és romos sekrestyével; a körülötte lévő temető fapalánkkal volt kerítve.[3] Egy 1800-ban készített térkép a mai falun kívül, a „Gyöpre járó dűlő"-ben jelzi a pusztatemplom helyét.[4] amely valószínűleg a középkori Mezőlak helyével azonos.

[1] Csánki III. 242.; Ila-Kovacsics 265.
[2] OL. D1. 48.006. MDK – A-I-10, Oszvald., Mezőlaki László fia Miklós 1373 körül óbudai várnagy. Lásd: OL. D1. 91.802. MDK – A-I-10, Kenéz.
[3] Pfeiffer 122.
[4] BMRA – dr. Scherer J.

× 104. *MEZŐSZENTGYÖRGY*, Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt Veszprém megye).

A fehérvári káptalan Sió-menti birtokai közé tartozott.[1]

A falu patrocinium nevéből Szt. György tiszteletére épített XIII. századi templomára következtethetünk. Magára a templomra vonatkozó középkori adatokat nem ismerünk. Egy 1721-ből származó tanúvallomás szerint 1693-ban a régi templom romjaiból építették a protestáns templomot,[2] amely 1755-ben már barokk átépítésben állott.[3]

[1] Csánki III. 252.
[2] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. – Baranyainé.
[3] OL. Nádasdy lt. Okiratok II. no. 379. BMMA.

× 105. *NAGYALÁSONY*, Devecseri járás

Veszprémi várföld,[1] lakói később kisnemesek.[2] Alasun a XV. században két falu: Nagyalásony jobbágysorba kerülve nagybirtokosoké, a század végén Kinizsié, — Kisalásony egytelkeseké.[3]

Templomáról középkori adatunk nincs, de feltételezzük, hogy az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyvben leírt,[4] akkor már ismeretlen titulusú, torony nélküli egyháza középkori eredetű volt.

[1] 1240: HO. VIII. 424.; Csánki III. 219.; Ila-Kovacsics 271.
[2] Csánki i. h.; Ila-Kovacsics i. h.
[3] U.o.
[4] Pfeiffer 124–125.

× 106. *NAGYBERZSENY*. Devecseri járás.

Elpusztult falu. A Torna-völgyi Berzseny már a XIV. században két faluból áll: Nagy- vagy Egyházas Berzsenyből, amely jobbágyfalu és Kisberzsenyből, amely egytelkesek faluja.[1]

Szt. Mór hitvalló tiszteletére emelt temploma Nagyberzsenyben állott már 1398-ban[2], de minden bizonnyal legalább egy évszázaddal előbb felépítve. Plébánosát 1466-ban[3] és 1523-ban[4] említik okleveleink.

A falu és temploma a mai, nagyberzsenyinek nevezett malom körül állott. 1730-ban[5] még pusztatemplomként jelöli egy kéziratos térkép, a XX. század elején nyoma sincs,[6] csak a körülötte levő középkori temetőt tartják számon.

[1] Ila-Kovacsics 218, 273.; Csánki III. 223.
[2] CD. X/2. 596.; Csánki III. 223.; Békefi 70.
[3] OL. D1. 16.344. BMMA – Waigand.
[4] OL. D1. 47.493. MDK – A-I-10, Oszvald; Békefi 70.
[5] BMRA: Kamond.
[6] U.o.

× 107. *NAGYBOGDÁNY*. Devecseri járás.

Bogdány a XV. században válik szét két falura: az Essegváriak Nagybogdány jobbágyfalujára és a Bogdániak Kisbogdányára.[1]

Egyházas hely volt. További kutatás feladata lenne kideríteni, hogy az 1400-ban említett Bogdan-i Szt. Katalin templom[2] vagy az 1433-ban említett Boghdan-i Szűz Mária egyház[3] volt-e Nagybogdány temploma. István nevű plébánosának nevét egy 1448-ból származó oklevél őrizte meg.[4]

[1] Csánki III. 223.; Ila-Kovacsics 220, 273.
[2] Mon. Vespr. II. 328.
[3] Mon. Vespr. III. 88.
[4] OL. D1. 44.507. MDK – A-I-10. Oszvald.

× 108. *NAGYDÉM*. Pápai járás.

A falunak nevet adó Dém nemzetség falva, a megye északi szegélyén, a középkorban köznemesek birtoka[1] volt.

Egyetlen adat emlékezik meg kápolnájáról: 1231-ben Dém nembeli Gug ispán fiainak, Péter fehérvári prépost, királyi kancellárnak, Jánosnak és Kozmának beleegyezésével bőven javadalmazta.[2]

[1] Csánki III. 228.; Ila-Kovacsics 273.
[2] CD. VII/1. 226–228.; Karácsonyi I. 396.

× 109. *NAGYESZTERGÁR*. Zirci járás.

Királyi fakitermelők bakonyi faluja,[1] amelyet 1401-ben adott Zsigmond király Fajszi Ányos Gergely veszprémi várnagynak.[2] A falu ettől kezdve az Ányosok birtoka volt.[3]

Középkori templomáról nem ismerünk okleveles adatokat. Egy 1795-ös térkép a mai temetőben jelzi a régi templom romjait.[4]

[1] HO. III. 17.
[2] ZsO. II/1. 978.
[3] Csánki III. 230.
[4] BMRA. – dr. Scherer J.

× 110. *NAGYGYIMÓT*. Pápai járás.

Gyimót a XIV. század első felében már két falu: Nagygyimót a váradi püspökség jobbágytelepülése, Kisgyimót egytelkeseké.[1] A század közepén csere útján a veszprémi káptalané lesz,[2] mellette az ugodi várnak[3] és a Marcaltői családnak[4] is vannak részbirtokai ott.

Plébániatemplomát patrociniumának megjelölése nélkül 1460-ból ismerjük,[5] 1480-ban pedig plébánosát említik.[6] Az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Szt. András apostol temploma régóta romosan áll, bár tornyában még volt harang. A körülötte levő temető nem volt bekerítve.[7]

[1] Csánki III. 232.
[2] 1348-ban, u. ott.
[3] Ila-Kovacsics 277.
[4] ZsO. II/1. 2083.
[5] Veszprémi káptalani magánlt. Gyimót 26. BMMA. – Oszvald.
[6] TT. 1907, 381.
[7] Pfeiffer 141.

× 111. *NAGPYIRIT*. Devecseri járás.

A Marcal-menti egytelkes Pirit a XVI. században válik két részre: az egytelkesek lakta Nagy- vagy Egyházaspiritre és a Csoron család Kispirit jobbágyfalvára.[1]

Középkori templomáról adatot nem ismerünk, de a XVI. századi falunév azt bizonyítja, hogy egyházas hely volt.[2]

[1] Csánki III. 247.; Ila-Kovacsics 229, 283.
[2] 1495: Naghpyryth – Csánki i. h.
1567: Eghazas Pyryth – Ila-Kovacsics 283.

× 112. *NAGYTEVEL*. Pápai járás.

A nemesi Kis- vagy Adászteveltől Nagy jelzővel elkülönített jobbágyfalu a zirci apátságé volt.[1]

Egyházas hely az apát kegyurasága alatt, amelynek név nélkül említett plébánosáról 1480-ból tudunk.[2] A XVII. század elején elpusztult a falu.[3] Temploma 1698-ban protestánsok kezén működött, boltozott szentéllyel és deszkázott hajóval, kerítés nélküli temető közepén. Tornya nem volt.[4]

A következő század elején idegen telepesekkel népesítette be az apátság és számukra 1725-ben a régi templomot építette újjá.[5]

[1] Csánki III. 256.
[2] TT. 1907., 381.
[3] Ila-Kovacsics 284.

[4] Pfeiffer 140.
[5] Aggházy Mária: A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937., 29.

● 113. *NAGYVÁZSONY.* Veszprém járás.

A fennmaradt oklevelekben alig szereplő Vázsony régi település volt, mert a birtokos Vázsony nemzetséget már a XIII. századtól említik.[1] A XIV—XV. században a Vezsenyieké,[2] majd 1472-től Kinizsi Pálé.[3]

Mindenszentek tiszteletére emelt templomáról csak 1425-ben hallunk,[4] de korábbi volt, ahogy azt az 1961—62-ben történt helyreállítás eredményeiből tudjuk: a XIII. század vége felé épülhetett.[5] 1481-ben Kinizsi kőgótikus stílusban a vázsonyi pálos kolostort készítő műhellyel építteti át,[6] Szent István király titulussal.

Az egytornyos, keletelt és sokszögzáródású szentéllyel épített, támpilléres templom nyugati oldalán a hajóval azonos szélességű előcsarnok, efelett kórus van. Tornya és nyugati homlokzatalakítása barokk, XVIII. századi. A hajót és a szentélyt gótikus hálóboltozat fedi. A szentély északi oldalán levő sekrestye is középkori, a szentély felől gyámköves ajtókeret díszíti. Déli homlokzatán kőgótikus ablakok sora áll.[7]

1961-ben állította helyre az OMF Sedlmayr János tervei alapján, az Éri István által vezetett megelőző régészeti feltárás nyomán.

[1] Karácsonyi III. 132—133.
[2] Éri István: Nagyvázsony. Bp. 1959., 7, 14., alaprajza ugyanott.
[3] U.o. 14—15.
[4] HO. IV. 283., Békefi 85. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a Vázsonyra és középkori templomára vonatkozó ezeken kívüli adatok véleményünk szerint Tótvázsonyra vonatkoznak, s így azokat ott ismertetjük.
[5] Sedlmayr János: A nagyvázsonyi Szent István templom helyreállítása. Műemlékvédelem, 1962. 1. Koppány 99—100., alaprajzzal.
[6] Éri i. m. 52—57.
[7] Koppány T.: Késő gótikus építészeti emlékek a Balatonfelvidéken. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. 2. 1964. 189—195., — alaprajzzal és részletek ábráival.

× 114. *NEMESGÖRZSÖNY.* Pápai járás.

A Marcal-menti Görzsönynek a templom körüli részét már a XV. század elején Egyházasgörzsönynek nevezték, később Felsőgörzsönynek. A faluról nevezett Gerseniek birtoka, mellettük egytelkesek is éltek itt.[1]

Középkori templomáról egyetlen adatot sem ismerünk, de a falu XV—XVIII. századi Egyházas-jelzője önmagában bizonyítja egyházának létét.[2]

[1] Csánki III. 232.
[2] 1433., 1488.: Csánki i. h.
1641., 1666.: Ila-Kovacsics 185.

⌊ 115. *NEMESLEÁNYFALU.* Veszprémi járás.

A ma Nagyvázsonnyal összeépült kis falu, a középkorban részben a veszprémi káptalané volt, részben egytelkes nemeseké.[1]

Templomáról írásos adatot nem ismerünk. A helyi hagyomány szentjakabi romnak nevezi, feltehetően egykori titulusa nyomán.[2] Az egyhajós egyenes szentélyzáródású, alaprajzi formája után ítélve XIII. századi templom romja a falu temetőjében áll.[3]

[1] Csánki III. 240.; ZsO. II/2. 6781.; Veszpr. reg. 283.
[2] Éri István: Nagyvázsony. Bp. 1959., 63.; alaprajzzal.
[3] Koppány 100—101., alaprajzzal.

× 116. *NEMESSZALÓK.* Pápai járás.

A Marcal-völgyi Szalókföldе középpontjában kialakult település a Szalók nemzetségbeli családok: Szalókiak, Hosszútótiak birtoka.[1] Két részből állott: a templom körüli Egyházas- vagy Felsőszalók jobbágyfalu,[2] Alsószalók pedig nemesi hely volt.[3]

A szalóki Szt. Márton templom egyike a megye legrégibb nemzetségi egyházainak, 1271-ből maradt ránk róla az első adat.[4] 1307-ben a nemzetség családjainak közös kegyuraságában volt.[5]

1752-ben még állt,[6] 1774-ben[7] puszta és elhagyott.

[1] Csánki III. 251.
[2] Ila-Kovacsics 335.; Csánki i. h.
[3] Ila-Kovacsics 290—291.
[4] HO. I. 53.
[5] HO. I. 103.
[6] Ila-Kovacsics 336., 8. jegyzet.
[7] U. ott és 335.

× 117. *NEMESVÁMOS.* Veszprémi járás.

A Veszprém melletti, vámhellyel rendelkező falu királyi erdőőrök,[1] királynéi szakácsok[2] és egyéb szolgáltatók[3] települése volt, ahol a XI. századtól a veszprémvölgyi apácáknak,[4] a püspökségnek és a káptalannak is voltak birtokai.[5] A XIII. századtól a Rátót-nemzetség is birtokosa.[6] A középkor végén a királyi jobbágyok utódaiként itt élő egytelkesek mellett az apácák, a püspökség és a káptalan, valamint a Rátót-nb. Fajszi Ányosok faluja, Nagy- és Kisvámos néven.[7]

Templomáról alig tudunk valamit. Egy 1304-ből származó oklevél határában két utat említ, amelyek az egyházhoz vezettek.[8] Plébánosát 1539-ben említik.[9]

A középkori templom a mai ref. templom helyén állhatott, ezt a XVIII. században még fal kerítette.[10]

[1] Veszprémi káptalan lt. OL. U. 336. BMMA — Oszvald.
[2] Csánki III. 258.
[3] Szentpétery Krit. jegyz. 2639.
[4] Csánki i. h.
[5] U.o.
[6] Karácsonyi III. 18.
[7] Csánki i. h.; Ila-Kovacsics 292.
[8] Ortvay: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. I. Bp. 1891., 812.
[9] Békefi 85.
[10] MRT. I/2., 34/1.; OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.

× 118. *NÉMETI.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A Séd forrásvidékén települt szomszéd falvakhoz hasonlóan ez is pohárnokokból lett királyi vadászok települése,[1] akiket 1273—75-ben IV. László király sorolt részben a nemesek közé.[2] A királyi predialisták mellett a Lőrinte nembeli Essegváriaké a falu jobbágyi része.[3]

Középkori templomát nem ismerjük. Domonkos nevű papja már 1333—34-ben szerepel a pápai tizedjegyzékekben.[4] 1545-ben plébánosáé a szomszédos, akkor már lakatlan Szentistván falu malma.[5] 1550-ben még működő plébánia volt.[6] A falu és temploma 1557-től lakatlan.[7]

[1] Csánki III. 243.
[2] Szentéptry Krit. jegyz. 2617.; HO. VIII. 151.
[3] Karácsonyi II. 353.; AO. I. 525—526.
[4] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[5] Ila-Kovacsics 361.
[6] U. ott és 296.
[7] U.o.

× 119. *NOSZLOP.* Devecseri járás.

A Bakony délnyugati lejtőjén fekvő falun a középkorban három birtokos osztozott: legnagyobb része — valószínűleg Csák örökségként — Ugod várához tartozott, második birtokosa a bakonybéli apátság volt, harmadik pedig a faluról elnevezett nemesi család, a Noszlopiak.[1]

Szt. Margit szűz tiszteletére emelt egyházát okleveleink a XIV. század elejétől említik.[2] Kegyura a béli apát.[3]

A török hódoltságot átvészelő falu egytornyos, boltozott temploma 1698-ban jó állapotban volt.[4]

[1] Csánki III. 244.; PRT. VIII. 72, 296, 450.; Ila-Kovacsics 298.
[2] 1332: Csánki III. 244,
1342: PRT. VIII. 316,
1346: CD. X/4. 745—761.; PRT. VII. 119.
1408: PRT. VIII. 452.
1409: OL. D1. 12. MDK—A-I-10, Oszvald.
1423: PRT. VIII. 452.
1425: TT. 1893, 612.
[3] PRT. VIII. 72.
[4] Pfeiffer 136—137.

× 120. *NÓRÁP.* Pápai járás.

A Bakony északnyugati lábánál elterülő falu az ugodi vár uradalmához tartozott.[1]

Egyházas hely volt, amelyről azonban csak 1522-ből maradt ránk adat, ekkor plébánosát említik.[2] Temploma a falu többszöri pusztulása ellenére túlélte a török hódoltság idejét.[3] 1698-ban az egytornyos templom fallal kerített temetőben állt. Boltozott szentélye volt, csupán kórusa volt romos.[4]

[1] Csánki III. 244.
[2] PRT. VIII. 569.
[3] Ila-Kovacsics 299.
[4] Pfeiffer 139.

× 121. *NYÁRÁD.* Pápai járás.

A középkorban Ugod várának tartozéka volt,[1] bár a XIII. századi pannonhalmi Albeus-féle jegyzék szerint akkor az apátságé.[2]

Egyházának plébánosáról egy 1387-ből[3] és egy 1401-ből[4] származó oklevél emlékezik meg. 1698-ban csak alapfalai álltak az akkor már igen régen elpusztult templomnak.[5]

[1] Csánki III. 244.
[2] PRT. I. 245.
[3] OL. D1. 42.378. BMMA – Waigand.
[4] ZsO. II/1. 938.
[5] Pfeiffer 123.

× 122. *OLASZFALU.* Zirci járás.

A zirci apátság vallon vagy francia telepítésű faluja a Bakonyban.[1]

Az apátság kegyurasága alatt álló plébániatemplomának titulusát nem ismerjük. 1550-ben még működő volt,[2] 1516-ban Pericheni Ferenc kapta meg a plébániát.[3]

[1] Csánki III. 244.; Ila-Kovacsics 303.
[2] Ila-Kovacsics i. h.
[3] OL. D1. 47.195. BMMA – Waigand.

× 123. *ÖCS.* Devecseri járás.

Udvarnoki és királynéi föld, amelyet 1272-ben részben a Lőrinte nemzetség kap meg.[1] Mellettük az Ajkaiak is birtokosok, de főképpen egytelkes falu a XIV—XV. században.[2]

Középkori templomáról nem ismerünk évszámos adatot, csak annyit tudunk róla, hogy 1550-ben plébániája betöltetlen volt.[2]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. II. 2223.
[2] Csánki III. 245.; Karácsonyi I. 90.
[3] Ila-Kovacsics 306.

● 124. *ÖSKÜ.* Veszprémi járás.

A XV. századi Őskő vára alatti település lényegesen korábbi eredetű.[1] Maga a vár,amely 1539-ben már elhagyott és puszta,[2] Palota várához tartozott és az Újlakiaké volt.[3]

A mai falu feletti sziklagerincen álló románkori kerek templomról középkori adatot nem ismerünk. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy nem a XV. században épült vár temploma volt. Ezt látszik bizonyítani a Heves megyei Kisnána közelmúltban feltárt vára is, ahol hasonló korú templom állt a XV. században kiépült várban.[4]

A török időkben elpusztult templomot ma is látható formájában 1700 és 1703 között állították helyre.[5] A kerek templom sekrestyéje kivételével eredeti állapotában áll, utóbbi talán XV. századi vagy barokk-kori toldás.[6]

[1] Ila-Kovacsics 307.
[2] Podmaniczky oklt. III. 42.
[3] Csánki III. 245.
[4] Erdei Ferenc építészmérnök szíves közlése.
[5] OL. Zsélyi Zichy lt. fasc. 234. no. 4. fol. 11., 30. BMMA – Pataki.
[6] Koppány 101., alaprajzzal.

× 125. *ŐSI.* Veszprémi járás.

A veszprémi püspökség Séd-menti uradalmának része talán már a XI. század óta. Egyike a megye legnagyobb, legnépesebb faluinak.[1]

Szt. Lőrinc parochiális egyháza a megye egyik régi temploma.[2] Plébánosa a XIV. századtól kanonok, a veszprémi vagy fehérvári káptalan tagja. A XV—XVI. században a fehérvári káptalan plébániájaként tartották nyilván.[3] 1184 és 1188 között a János veszprémi püspöknek káptalanja javára tett adományai között szerepel az ősi egyház.[4] Pál plébánost 1333-ban és 1335-ben írták össze a pápai tizedjegyzékekben.[5] XIV—XV. századi plébánosait okleveleink adataiból szinte hiánytalanul ismerjük. Az 1391-ben említett Miklós még veszprémi kanonok;[6] az 1401-ben élő István fia Balázs kapta IX. Bonifác pápától a fehérvári kanonokságot maga és utódai számára.[7] Őt Vasvári László, Szláv Pál, Fehérvári (de Alba) Márk (1424—1428) és Ferenc plébánosok követték; utóbbi folytatta azt a hosszú évekig tartó tizedpert amely elődei nevét fenntartotta számunkra 1430-tól.[8] 1486-ban István a plébános,[9] 1494-ben,[10] 1495-ben,[11] 1531-, 1536-ban[12] név nélkül említik plébánosat. 1550-ben még működő plébánia.[13]

A török hódoltság idején elpusztult templom 1702-ben még romos.[14] 1721-ben azt vallják, hogy azelőtt 20 évvel építették újjá.[15] Feltehetően a mai rk. templom helyén állott, amelyet Bíró Márton veszprémi püspök a középkori templom falainak felhasználásával 1746-ban építtetett.[16]

[1] Csánki III. 245.; Ila-Kovacsics 309.
[2] 1391: Mon. Vespr. II. 282.; Békefi 77–78.
1423: Lukcsics P.: XV. századi pápák oklevelei. I. Bp. 1931, 700. reg.
[3] Mon. Vespr. IV. 50.
[4] Mon. Vespr. I. 4.
[5] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[6] Mon. Vespr. II. 282.; Békefi 77.
[7] 1407: ZsO. II/1. 1144., II/2. 5433.; Békefi 78.
[8] Veszprémi káptalan magánlt. Eősy 5 a. BMMA – Oszvald.
[9] U. ott. Keszi 32. BMMA – Oszvald.
[10] Mon. Vespr. IV. 30.
[11] Mon. Vespr. IV. 50.
[12] Pákay 125.
[13] Ila-Kovacsics 310.
[14] OL. UC. 37/17. MRT. I/2., 36/1.
[15] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. – Baranyainé.
[16] Pehm J.: Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Veszprém, 1934., 126, 457, 460.

× 126. *PADRAG,* Devecseri járás.

A veszprémvölgyi apácakolostor bakonyi faluja a XI. századtól kezdve.[1] Először Kálmán király 1109-es, a kolostor alapítólevelét átíró oklevele említi a falut,[2] amely a XVI. századi pusztulásig az apácáké, bár mellettük az Essegváriak is részbirtokosok.[3]

Egyházát Szt. Mihály tiszteletére emelték, valószínűleg még a XI. században. Monoszlói Ladomér esztergomi érsek által 1297-ben kiadott, a kolostort megerősítő oklevél emlékezik meg először a templomról,[4] amelyet a XIV—XV. században többször említenek okleveleink. András nevű papja 1333-ban 40 kis dénár pápai tizedet fizet.[5] 1432-ben Péter fia Mátyás a padragi parochiális egyház rektora.[6] Bár plébániás egyház, mégis az apácák központi plébániájának: Szárberénynek filiája volt.[7]

A mai rk. templom romjainak felhasználásával épült, ahogy azt egy 1749-es tanúvallomásból megtudjuk.[8]

[1] Csánki III. 246.; Ila-Kovacsics 311.
[2] CD. VII/2. 93–94.; Mon. Vespr. II., XLI–XLIV.
[3] Karácsonyi II. 353.; AO. I. 525–526.
[4] L. 2. jegyzet.
[5] Mon. Vespr. II. 65.
[6] Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. II. Bp. 1938. 107. reg.
[7] ZsO. II/2. 7286.
[8] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. – Baranyainé.

× 127. *PAPKESZI.* Veszprémi járás.

A veszprémi káptalan Veszprém körüli uradalmának korai településű faluja, amely a középkorban mindig a káptalané volt.[1]

Ismeretlen elnevezésű temploma, amely a mai református templom helyén állott,[2] a faluhoz hasonlóan egyike lehetett a legkorábbiaknak. Móric nevű papja 1333-ban szerepel a pápai tizedjegyzékben;[3] 1357-ben is Móric a papja.[4] 1371—1373-ból Bálint pap nevét ismerjük.[5] Az 1544-ben említett Papkezy egyháza[6] 1550-ben a kádártai esperesi kerületben önálló plébánia.[7] Az 1721-ben felvett tanúvallomások szerint az akkori kálvinista templom eredetileg katolikus volt.[8]

[1] Csánki III. 246.
[2] MRT. 1/2., 39/1.
[3] Mon. Vespr. II. 65.
[4] Mon Vespr. IV. 346.; Békefi 74.
[5] PRT. X. 75.; ZO. I. 581., II. 83.; Békefi 74.
[6] Békefi 74.
[7] Ila-Kovacsics 313.
[8] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.

+ 128. *PATA.* Fejér megye, enying járás.
(1950 előtt Veszprém megye területén.)

Az enyingi uradalom Sió-völgyi faluja, amely már a XV. század második felében puszta volt.[1]

Középkori tempomáról semmiféle adatot nem ismerünk, de az enyingi uradalom 1757-ben készített térképe szerint a faluban még látható volt egy templomrom.[2]

[1] Csánki III. 246.
[2] Ila-Kovacsics 330.

× 129. *PÁPA.* Pápai járás.

A Bakony és a Kisalföld peremén elterülő uradalom központja, amely eredetileg talán a környéken később is birtokos Pápa nemzetség szállásterületéhez tartozott.[1] A XIII—XIV. században még királyi, illetve királynéi birtok, főesperesség székhelye, városi ranggal.[2] A település központja a mai kastély helyén, a királyi udvarnokok részén álló udvarház és a közelében álló plébániatemplom volt.[3] Az udvarház helyére építették az 1389 óta birtokos Garaiak palotájukat, amely a még későbbi vár magja lett.[4] A XV. századra egybeépült a környező településrészekkel: Zsemlyérrel, Udvarsokával és Újfaluval.[5] Az így kialakult oppidum 1488-ban Veszprém mellett a megye legnagyobb és legnépesebb települése volt.[6]

Szt. István protomartírról elnevezett plébániatemploma[7] a mai pápai, devecseri és a zirci járás északi részét magába foglaló főesperesség központi temploma. Ez a terület az újkorig a győri püspökség része, a pápai főesperes pedig a győri káptalan tagja volt.[8] A főesperesség első említése 1225-ből maradt ránk.[9] Parochiális egyházát, amely kiemelt, tehát közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó templom, az 1397-es[10] és 1464-es[11] esztergomi káptalani vizitáció oklevelei említik. Kiváltságos helyzetéből arra következtethetünk, hogy királyi építésű volt[12] — Plébánosai közül sokról tudunk középkori okleveleinkből a XIV—XVI. századból.[13]

A XVI. század elején az ősi plébániatemplom mellett Pápán van egy Szt. Mihályról elnevezett egyház is.[14]

A középkori Szt. István templom a mai templom felépítéséig, az 1770-es évekig állt;[15] 1732-ből[16] és 1754-ből[17] származó jegyzőkönyvek szerint akkor a barokk átalakítás ellenére is középkori formáit őrizte meg. Így vázolják a XVIII. századi városképek is.[18]

[1] Ila-Kovacsics 315.
[2] Csánki III. 214.
[3] Gerő László: Pápa. Bp. 1959., 27.
[4] Csánki és Gerő i. h.
[5] Gerő i. m. 29—30.
[6] Csánki III. 203., Zsemlyér a Pápai család Pápával összeépült faluja.
[7] O1. D1. 47.348. MDK—A-I-10, Oszvald.
[8] Csánki III. 207.
[9] Csánki III. 214.
[10] Jankovich Miklós: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. Bud. Rég. XIX. (1959.) 73.
[11] Mon. Vespr. III. 173.
[12] Jankovich i. h.
[13] 1378: Veszpr. reg. 722, 724. 726.
1396: Veszpr. kápt. magánlt. Gyirót 15. BMMA — Oszvald.
1402: Mon. Vespr. II. 334.
1409: ZsO. II/2. 7074.
1467: Mon. Vespr. III. 211.
1480: TTT. 1907., 381.
1501: PRT. III. 174, 574.; Mon. Vespr. IV. 104.
1522: PRT. VIII. 569.
1523: OL. D1. 47.493. MDK—A-I-10, Oszvald.
[14] OL. D1. 47.008. MDK—A-I-10, Oszvald.
[15] Genthon, I., 243; Pigler A.: A pápai plébániatemplom és mennyezetképei. Bp. 1922.
[16] Pfeiffer 151.
[17] U. ott és 166.
[18] Gerő i. m. 33. kép és a pápai volt ferences templom sekrestyéjében levő XVII. századi fogadalmi képen.

× 130. *PÁPAKOVÁCSI.* Pápai járás.

Nevéből arra következtethetünk, hogy a pápai uradalom kovácsainak faluja volt, amely a XIV. században már nemesi település és az is marad az egész középkorban.[1]

Templomáról nem ismerünk okleveles adatot. Az 1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint[2] az elmúlt háborús időkben a falu temploma teljesen rommá lett, csak falai és tornya áll kerítetlen temetőben. Elképzelhető, hogy ez a templom középkori eredetű volt.

[1] Csánki III. 239.; Ila-Kovacsics 324.
[2] Pfeiffer 139.

× 131. *PÁPANYÖGÉR.* Pápai járás.

A pápai uradalomhoz tartozó királyi katonai kísérők, a kun eredetű nyögérséghez tartozók falva,[1] amely a XIV. század elején már az ugodi vár birtoka,[2] s az is marad a középkorban.[3] A XVI. század közepén elpusztult a falu.

Egyházas hely volt, 1475-ben egy oklevél István nevű plébánosáról beszél.[4]

[1] Ila-Kovacsics 325.
[2] TT. 1832. 612.
[3] Csánki III. 244.
[4] OL. D1. 45.612. BMMA — Waigand.

× 132. *PÁPASALAMON.* Pápai járás.

A Bakonyalján, a Bittva patak völgyében a XII. században szerezte meg a csallóközi Salamon nemzetség, nevét tőle kapta.[1] A XIV. század végén már a győri püspökségé.[2]

A XV. században két faluból áll: a püspökség Egyházas- és a Salamon nemzetségből származó kisnemesek Kis Salamon nevű településéből. A jobbágyfalu Egyházas jelzőjéből nyilvánvaló, hogy itt állt a templom,[3] amelyről semmi közelebbit nem tudunk.

[1] Karácsonyi III. 24—29.
[2] Csánki III. 249.
[3] 1464: Zichy Okmánytár X. 291.

× 133. *PÁPATESZÉR.* Pápai járás.

Az ugodi várnak a Bakony alján elterülő uradalmához tartozó falu. Nevéből valószínű, hogy eredetileg királyi szolgáltatók települése, amely később az ugodi várat építtető Csák nemzetség, illetve a várat utánuk birtokló családoké lett.[1]

Egyházas hely, plébánosáról 1501-ből maradt ránk említés.[2] A temetőben álló templom 1698-ban romos volt, régóta csak falai álltak.[3] Régi, romos egyházát 1737-ben építették újjá.[4]

[1] Csánki III. 256.; TT. 1893. 612.
[2] Mon. Vespr. IV. 104.
[3] Pfeiffer 143.
[4] Ila-Kovacsics 329.

L 134. *PERE.* Zirci járás.

Elpusztult falu — Bátorkő várához tartozott a keleti Bakony erdejében. A XIII. században a várat építtető Csák nemzetségé,[1] a XIV—XV. században a várat birtokló Újlakiaké.[2]

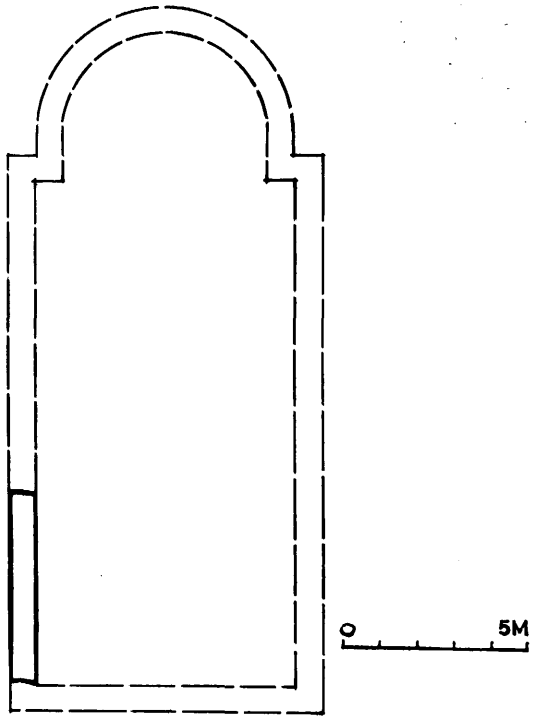

13. Pere, templomrom.

13. Pere, Kirchenruine.

13. Pere — ruines de l'église

13. Пере, руины церкви.

Középkori templomának alig felismerhető romjai ma is láthatók Alsópere pusztától keletre, fiatal erdőben. Középkori említését nem ismerjük. Az építészettörténet számára Römer Flóris fedezte fel és ismertette 1860-ban.[3] *(13. kép.)*[4]

[1] Karácsonyi I. 332.
[2] Csánki III. 246.
[3] Römer Flóris: A Bakony. Győr, 1860,. 135.
[4] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 135. *PEREMARTON.* Veszprémi járás.

A veszprémi püspökség Séd-völgyi uradalmához tartozó, heti és országos vásárral rendelkező mezőváros volt a középkorban, egyházi nemes lakókkal.[1]

Plébániatemploma, amelyről csak annyit tudunk, hogy papja már szerepel a XIV. század eleji pápai tizedjegyzékekben[2] és 1550-ben még működött, a kádártai esperességhez tartozott.[3]

A középkori templom 1702-ben romos volt.[4] 1721-ben szétdúlt kövekkel álló rom,[5] amelynek helyére 1772 és 1778 között épült a mai rk. templom.[6]

[1] Csánki III. 215.
[2] 1333—1335: Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[3] Ila-Kovacsics 330.
[4] MRT. I/2., 14/3.
[5] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.
[6] MRT. I/2., i.h.

× 136. *PESZE.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Eredetileg veszprémi várföld a várostól délre, a Felsőörsre vezető út mentén. A XII. században az Atyusz nemzetségé, tőle a nemzetség almádi monostora és a veszprémi káptalan birtoka, később a helyi nemes Peszeieké és a Rátót nemzetség családjaié.[1]

Szt. Kozma és Domján peszei egyházáról először a Peszeiek 1269-ben kelt birtokosztozási oklevele beszél.[2] 1341-ben kápolnája is volt,[3] amelynek kegyúri jogát 1476-ban Batthyány Boldizsár kapta meg a királytól,[4] bár a templom fele már 1340-ben a Batthyány-ős Örsieké volt.[5] Kegyúri jogának másik fele a Peszeieket illette 1383-ban,[6]

A templom romjait 1850 és 1880 körül a felsőörsi út nyugati oldalán még lehetett látni.[7]

[1] Bedy Vince: A felsőörsi prépostság története. Veszprém, 1934., 11.
[2] ZO. I. 55—56.
[3] ZO. I. 381.; Csánki III. 247.
[4] Csánki i. h.
[5] Békefi 79.
[6] ZO. II. 192.
[7] Bedy i. m. 13. Itt jegyezzük meg, hogy a felsőörsi prépostság udvarán levő faragott, középkori kövek nem a peszei templomhoz tartoznak, — ahogy ezt Bedy állítja — hanem részben a felsőörsi templomhoz, részben a XII. századtól említett, felsőörsi kőpalotához.

× 137. *PÉT.* Veszprémi járás.

A Várpalotához tartozó Pétpuszta helyén levő középkori falu részben egyházi birtok volt a veszprémi káptalan és a fehérvári keresztes-konvent kezén, részben Bátorkő várának uradalmához tartozott.[1]

Az 1244-ben említett Keresztelő Szt. János egyháza a káptalan falujában állott.[2] 1690 körül romjai még láthatók voltak,[3] sőt egy 1776-os térkép is feltünteti azokat.[4]

[1] Csánki III. 247.; Veszpr. reg. 461, 482, 691, 786, 792, 812—813, 820, 822.
[2] Veszpr. reg. 786.
[3] Ila-Kovacsics 333
[4] MRT. I/2., 49/39.

× 138. *PODÁR.* Pápai járás.

Elpusztult falu. 1240-ben a királyi aranyművesek faluja melletti, a soproni várhoz tartozó másik Podárt Szák nembéli Corrardus, királynői pincemester kapta.[1] Utódai, a Podáriak birtokolták a következő századokban is.[2]

Középkori templomáról nem ismerünk okleveles adatokat. Egy 1776-os kéziratos térkép a falu határában templomromot jelöl,[3] amely talán a középkori Podáré volt.

[1] Karácsonyi III. 41.; HO. VIII. 422—425.
[2] Csánki III. 247.
[3] BMRA. — dr. Scherer János.

× 139. *PORVA.* Zirci járás.

A Bakony mélyén fekvő településhez már a középkorban legenda fűződött Szt. Imre herceg halálának helyéről. A királyi Bakonyerdőben még a XV. század elején is csak néhány vadászház állott és egy kúria az ősi kápolna körül; falu csak ebben a században,[1] a Garai László macsói bán által alapított pálos kolostor[2] mellett alakult, amely Csesznek várához tartozott, illetve a pálosok birtoka volt.[3]

A település helyén álló Szt. Imre kápolnát 1262-ben adományozta IV. Béla király Pannonhalmának.[4] 1431-ben ezt a Szt. Imre kápolnát a pannonhalmi apát tiltakozása ellenére a Garaiak tartják elfoglalva.[5] Helyére épült a pálos kolostor temploma, amelyhez 1409-ben kértek pápai engedélyt[6] a Garaiak és alapítólevelét 1450-ben Garai László nádor adta ki.[7]

[1] OL. D1. 14.424. MDK—A-I-10, Pataki.
[2] OL. D1. 13.610. MDK—A-I-10. BMMA — Pataki.
[3] Csánki III. 248.; Ila-Kovacsics 333.
[4] Szentpétery Krit. jegyz. 1317.
[5] PRT. III. 267. 505.
[6] Mon. Vespr. III. 109.
[7] OL. D1. 14.424. MDK—A-I-10, Pataki.

× 140. *PUSZTAMISKE.* Devecseri járás.

A XIII. századtól nemesi falu,[1] amelynek egy részét a XIV. században a Himfiek kapták meg.[2] A XV. században a faluról elnevezett Miskei nemeseké volt,[3]

Ismeretlen titulusú templomának 1324-ben Mihály volt a papja.[4] 1550-ben a devecseri esperesi kerülethez tartozó plébániaegyház.[5]

1773–74-ben katolikus temploma romos volt.[6]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 2517.
[2] Csánki III. 242.
[3] U.o.
[4] HO. III. 74.
[5] Ila-Kovacsics 337.
[6] U.o.

× 141. *RÉDE.* Komárom megye, komáromi járás.[1] (1950 előtt zirci járás).

A Bakonyerdőben fekvő Réde már a XIII. században két faluból: Nagyrédéből és Tótrédéből állt.[1] Az előbbi a faluról elnevezett és a Csák nemzetséggel rokon Rédeieké,[2] az utóbbi 1263-ban lakatlan volt.[3] A XIV—XV. században Nagyréde a cseszneki vár tartozéka,[4] Tótréde Kanizsai, majd Rozgonyi birtok.[5]

Nagyréde Szt. György parochiális egyháza kőtornyos kőépület volt,[6] amelyről okleveles adatokat csak a XV. századból ismerünk.[7] A falu a török időkben nem pusztult el, Nagyréde és Kisréde között álló temploma 1637-ben még állott.[8]

[1] Csánki III. 248.
[2] Turul 1896., 137–138.
[3] Csánki i. h.
[4] Csánki i. h.
[5] U.o.
[6] 1478: OL. D1. 18.145. BMMA — Waigand.
[7] 1439: OL. D1. 13.306. BMMA — Waigand; Csánki i. h.
1478: lásd 6. jegyzet!
1525: PRT. III. 757.
[8] Győri káptalan bevallási jkv. 9., 50–56. BMMA.

× 142. *ROMÁND.* Zirci járás.

A győri püspökség Bakony-alji birtoka a XIII. századtól kezdve.[1]

Középkori templomáról semmiféle okleveles adatot nem ismerünk, de a falu határában levő „Pusztaszentegyház" dűlőnévből egykori templomára következtethetünk.[2]

[1] Csánki III. 249.; ÁUO. II. 9.
[2] BMRA. — dr. Scherer János.

× 143. *ROSTÁS.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A fehérvári káptalan Séd-menti birtokaihoz tartozott a középkorban.[1]

A káptalan birtokainak 1495-ből származó jegyzéke szerint plébániás hely volt a káptalan kegyuraságában.[2]

[1] Csánki III. 249.
[2] Mon. Vespr. IV. 50.

× 144. *SÁG.* Zirci járás.

A Sikátor község határában fekvő elpusztult falu a győri püspökség bakonyalji uradalmához tartozott, amely cserével került 1489-ben a zirci apátság birtokába.[1]

Középkori templomáról okleveles adatot nem ismerünk. Az egykori falu helyét ma is pusztaszentegyházi dűlőnek nevezik,[2] az elnevezésből középkori templomra következtethetünk.

[1] Csánki III. 249.
[2] BMRA — Vathy Gábor

× 145. *SANDOR.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A veszprémvölgyi apácák Balaton körüli uradalmához tartozott.[1]

Templomáról okleveles említést nem ismerünk, annak romjairól először 1861-ben emlékezik meg Rómer Flóris.[2] Későbbi adatok[3] szerint követi az ezt követő években hordták szét, helyét ma már nem tudjuk azonosítani.[4]

[1] Csánki III. 249.
[2] Rómer jkv. III. 94.
[3] Győrffy György: A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása. MTA. Társ. tört tud. Közl. 1953., 101.
Csontos Károly: Kenese község és plébánia története. Veszprém, 1899., 48.
Czakó Gyula: A balatonkenesei református egyház története. Pápa, 1912., 12.
[4] MRT. I/2., 8/16.

× 146. *SÁR.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Sár vagy Malomsár a XIII. században királyi udvarnokföld,[1] később egyrészt egytelkeseké volt, másrészt a pannonhalmi apátságé,[2] amely az ő falurészét a monostorról Szentmártonföldének nevezte.[3]

A templom, amelynek titulusa Mindenszentek volt, plébániás hely.[4] A pápai tizedjegyzékek 1333-ban és 1334-ben írták össze.[5] Oldalához 1486 előtt emeltetett kápolnát Kardlynch-i György és arra birtokot is hagyott.[6] Egy 1756-ban felvett tanúvallomási jegyzőkönyv említi Sári puszta „puszta templom"-át, amely mellett azelőtt 60 évvel még falu volt,[7] és egy 1771-ből származó térkép is jelöli romjait.[8]

[1] Veszprémi káptalan magánlt. Saári 1., 2. BMMA — Oszvald.
[2] Csánki III. 249.
[3] PRT. III. 269.
[4] Veszprémi káptalan magánlt. Keszi 32. BMMA — Oszvald.
[5] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[6] L. 3. jegyzet.
[7] Ila-Kovacsics 187.
[8] U. ott. és 188.

× 147. *SIÓMAROS.* Somogy megye, siófoki járás. (1950 előtt az enyingi járásban Veszprém megye).

A veszprémi káptalan Sió-menti birtokai közé tartozó falu volt, vámszedő hellyel.[1] Mellette a XIV—XV. században a simontornyai várnak és a Marciaknak voltak részbirtokai.[2]

A B. Szűz tiszteletére épült plébániatemplomáról csak 1374-ből tudunk,[3] András nevű papját azonban már 1333-ban összeírták a pápai tizedjegyzékben.[4] A templom a faluval együtt elpusztult.[5] A XVIII. század elején újratelepítették, de csak fatemplommal.[6]

[1] Csánki III. 241.
[2] U.o.
[3] Békefi 76.; ZO. II. 99.
[4] Mon. Vespr. II. 65.
[5] Ila-Kovacsics 346.
[6] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.

× 148. *SOMLÓJENŐ.* Devecseri járás.

Az eredetileg várjobbágyi településű Jenő falu a XIV. század elején már két településből állott. Mindkettő a győri püspök birtoka volt.[1] Nagyjenőn volt a püspök által 1310 körül alapított pálos kolostor,[2] Kisjenő egyházi nemesi falu volt.[3] Az előbbi a XVII. század közepén Tüskevár néven települt újjá, eredeti nevét a Somló — előnév változással az utóbbi őrizte meg.

Ősi egyházát Szt. Miklós tiszteletére emelték. Csak XVI. századi adatokat ismerünk róla: 1523-ban plébánosát említik,[4] 1577-ben[5] és 1592-ben[6] a templomot. 1698-ban romokban állt, ekkor nagyon öregnek mondták.[7]

[1] Csánki III. 213.
[2] Molnár Ernő: A Nagyjenő-tüskevári páloskolostor. Veszprém, 1936.
[3] Csánki i. h.
[4] OL. D1. 47.493. MDK–A-I-10, Oszvald; Békefi 74.
[5] Ila-Kovacsics 348.
[6] Molnár E.: i. m. 64.
[7] Pfeiffer 132.

● 149. *SOMLÓSZŐLLŐS.* Devecseri járás.

A Somló északi lábánál elterülő falu XIV. századi elnevezése után ítélve valószínűleg királyi udvarnokföld volt,[1] amely azonban még a XII. században a tihanyi apátság birtokába jutott.[2] A XV. század első harmadáig az apátságé volt. Ebben az időben az elnéptelenedett falu területét a Vázsonykő várát birtokló Vezsenyiek szerezték meg.[3] Tőlük

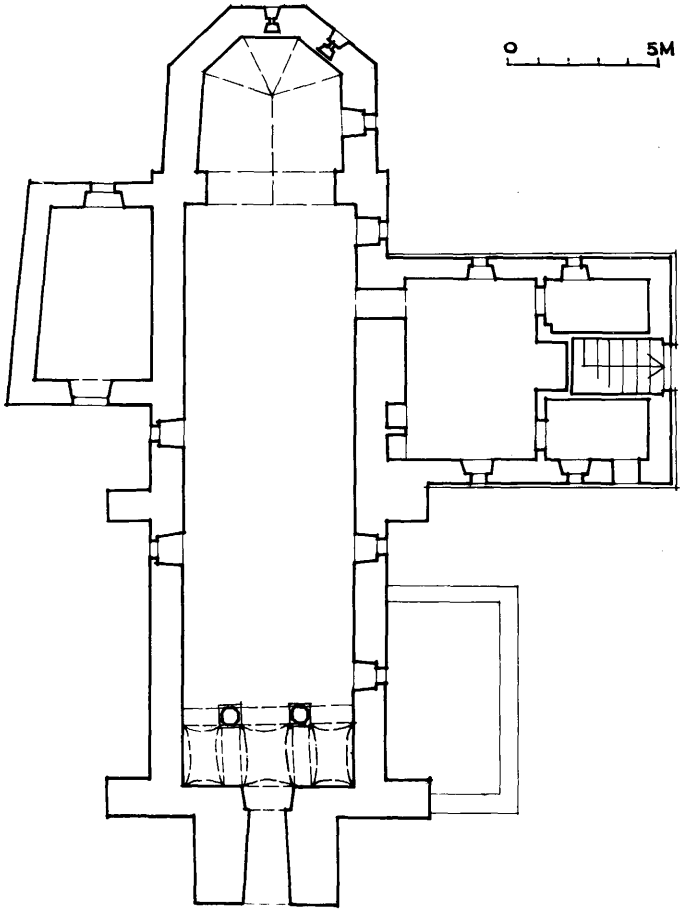

14. Somlószöllős, r. k. templom.

14. Somlószőllős, römisch-katholische Kirche.

14. Somlószöllős – église catholique.

14. Шомлосьёлльёш, реконструированная церковь.

került Kinizsi, majd a Vázsonykői Horváthok, s utánuk a Zichyek kezére.[4]

XIII. századi templomáról csak késői adatokat ismerünk: 1495-ben[5] és 1523-ban[6] említi plébánosát egy-egy oklevél. 1698-ban a Szt. György templomot, amely egytornyos, boltozott szentélyű és régi kőfal övezi, jó állapotban találjuk, csupán kórusa pusztult el.[7]

A templomot a XIII. század második felében építették, ezt bizonyítja az 1965 őszén megtalált déli, „Agnus Dei" domborművel díszített kapu és a déli homlokzat román résablakai. Ezt a román templomot legkésőbb a XIV. század elején kelet felé toldották meg és sokszögzáródású, csúcsíves boltozatú szentéllyel zárták. Mai formájában csekély XVIII. századi barokk[8] és 1877-ben készült romantikus átalakítással[9] középkori állapotát őrzi. *(14. kép.)*

[1] 1367: Odwarnokzelews, Csánki III. 254.
[2] PRT. X. 18., 333, 491, 497, 526.
[3] PRT. X. 334-335.
[4] Ila-Kovacsics 349.
[5] OL. Dl. 46.296. MDK–A-I-10, Oszvald.
[6] OL. Dl. 47.493. MDK–A-I-10, Oszvald.
[7] Pfeiffer 133.
[8] 1725., 1771.: Can. Vis. 1779. Somlószőllős, rk. plébánia irattára.
[9] A somlószőllősi plébánia története. Kézirat a somlószőllősi rk. pl. irattárában.
A templom falkutatását és alaprajzi felmérését a szerző készítette.

○ 150. *SOMLÓVÁSÁRHELY.* Devecseri járás.

A Somló délkeleti oldalán 1727-es barokk átépítésben maradt ránk az a Szt. Margit kápolna,[1] amelyről a vásárhelyi apácazárda 1511-ben készített urbáriuma is megemlékezik.[2] Két évszázaddal előtte, 1311-ben, a Veszprém megyei Torna faluban (az apácakolostor a XI—XIII. században tornai kolostor néven szerepel, csak a XIV. századtól vásárhelyi!) fekvő Szt. Margit tiszteletére emelt egyházról emlékeznek meg,[3] az azonban nem bizonyos, hogy azonos az 1511-ben említett kápolnával. *(15. kép.)*[4]

[1] Belső kronosztikonja adja az évszámot.
[2] Lukcsics Pál: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923., 56.
[3] OL. Dl. 91.165. Festetics – cs. lt. OMF. – Kenéz.
[4] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 151. *SOMLÓVECSE.* Devecseri járás.

A Somlótól északra, a Hajagos patak mentén fekvő kis falu a középkorban mindig a győri püspök birtoka volt, s egyben Veszprém megyei birtokain élő egyházi nemeseinek bírósági központja.[1]

Középkori templomáról adat nem maradt ránk, de egyrészt egyházi birtokosából, a falu központi helyzetéből, másrészt az 1698-as vizitáció adatából[2] arra következtethetünk, hogy az utóbbi alkalommal említett kis templom középkori eredetű volt és valószínűleg a mai rk. templom helyén állhatott.

[1] Csánki III. 260.; Ila-Kovacsics 354.
[2] Pfeiffer 134.

● 152. *SÓLY.* Veszprémi járás.

Királyi udvarnokföldként kerül egy része még 1221-ben a veszprémi püspökség birtokába, Betereg néven.[1] A század végén is részben az udvarnokoké.[2] A XV. században a zirci apátság és a szomszédos Litéri család a falu birtokosa.[3]

Ma is nagyjából középkori formájában álló református templomát 1221-ben kapta II. András királytól a püspökség. A veszprémi egyházmegye I. István király által kiadott és 1257-ben IV. Béla által átiratott donációslevelének keltezésében szerepel Sóly Szt. István protomartír kápolnája,[5] amely ezek szerint a XIII. század közepén már létezett, amint az egyébként ma látható részletei is bizonyítják.

A török hódoltság után, 1706-ban állították helyre protestáns templomként.[6] 1721-ben épségben volt már,[7] ma is közel eredeti állapotában áll, csupán tornya épült a XVIII. század közepén.[8]

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 372.
[2] U. ott. 2930., 2931., 3027.; Békefi 80.
[3] Csánki III. 250.
[4] Szentpétery i. m. 372.
[5] U. ott. 2.; Szentpétery: Szt. István király pécsi és pécsváradi alapítólevele, 60–64.
[6] Genthon I. 294.
[7] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. – Baranyainé.
[8] Genthon i. h. és Koppány 103.; alaprajzzal.

× 153. *SÚR.* Komárom megye, komáromi járás. (1950 előtt zirci járás).

Nemesi falu a keleti Bakonyban, a róla elnevezett Súri családé.[1]

Ismeretlen titulusú egyházát 1491-ben említi egy oklevél.[2]

[1] Csánki III. 251.
[2] U. ott és Békefi 71.

× 154. *SZENTGÁL.* Veszprém járás.

A szomszédos Németiből és Csepelyből a XIII. század közepe táján telepített falu, amelynek lakói királyi vadászok voltak.[1] Földjeik mellett a pécseli nemeseknek[2] és az Essegváriaknak is[3] voltak itt birtokaik.

15. Somlóvásárhely, Somlóhegyi Szt. Margit kápolna.

15. Somlóvásárhely, St. Margareten-Kapelle von Somlóhegy.

15. Somlóvásárhely — la chapelle Ste Maguerite à Somlóhegy.

15. Шомловашархей, Шомлохедьская часовня св. Маргариты.

Plébániatemploma a faluval egyidős lehetett, mert a falu a templom védőszentjéről kapta nevét. Első említése 1281-ből való.[4] Papja 1333—1335 között szerepel a pápai tizedjegyzékekben.[5] A falu átélte a török hódoltság idejét, temploma azonban elpusztult, 1696 körül csak falai álltak.[6] A középkori templom helyére, falai felhasználásával épült 1774-ben a mai református templom. Az ezzel kapcsolatban 1768 és 1778 között felvett többrendbeli tanúvallomások szerint a templom eredetileg katolikus volt, középkori eredetű, íves szentéllyel épült, mellette az egykori sekrestye helyével.[8]

[1] Csánki III. 252.; Békefi 82.
[2] Szentpétery Krit. jegyz. 3101.
[3] AO. I. 525—526.; Karácsonyi II. 353.
[4] Szentpétery i. m. 3101.
[5] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[6] Hg. Eszterházy Pál: Mennyei korona c. művéből. BMMA.
[7] Ráday lt. Arch. Agentiale, Coll. Agent. Variae, Tom. Sz/1. BMMA.
[8] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 16. OMF. — Baranyainé.

× 155. *SZENTISTVÁN.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Királyi vadászoké volt a szomszédos Németivel, Horhival, Szentgállal és Csepellyel együtt.[1] Lakóinak egy része a középkorban mindvégig királyi vadász, a másik része pedig az Essegváriak jobbágya.[2]

Az 1351-ben említett Szentistván[3] valószínűleg még XIII. századi település, amely nevét templomának védőszentjéről kapta. Az első magyar királyról elnevezett egytornyos kőtemplom 1582 körül állt,[4] de az ezt követő években a faluval együtt elpusztult.[5] Herend Szentistván nevű határrészében, dombtetőn található törmelék jelzi helyét.[6]

[1] Csánki III. 252.
[2] AO. I. 525—526.; Karácsonyi II. 353.
[3] Csánki i. h.
[4] OL. UC. 5/35.
[5] Ila-Kovacsics 361.
[6] MRT. I/2., 23/7.

● 156. *SZENTKIRÁLYSZABADJA.* Veszprémi járás.

Szabadi, a XIV. század végén Szentkirályszabadi vagy Szentkirályszabadja nemes lakói kiváltságaikat még I. István királytól kapták és azokat a középkoron át végig megőrizték. A XV. század végén a megye egyik legnagyobb egytelkes települése.[1]

Parochiális egyháza Szt. István király tiszteletére épült. Ezt bizonyítja az az 1383-ból származó adat, amely a szabadi Szentkirály egyházat említi.[2] Magáról a templomról és parochiális papjáról legelőször 1291-ben hallunk.[3] 1333 és 1335 között a pápai tizedjegyzékekben is összeírták.[4] 1383-ban Szt. Kereszt kőkápolnája állt mellette, amelyet az akkor élő Pál nemes nagyapja építtetett.[5] Az 1446-ban is említett plébániatemplom[6] 1550-ben még működött.[7] Papjairól 1478-,[8] 1488-,[9] 1494-,[10] 1508-[11] és 1533-ból [12] tudunk.

Az 1685-ben a tatárok által elpusztított falu a XVIII. század elején újjáépült,[13] templomát még 1730 után is építették,[14] 1789-ben teljesen átalakították,[15] 1813-ban pedig bővítették.[16] A mai rk. templom — véleményünk szerint — barokk belső kialakításától eltekintve középkori.[17] A templom mai szentélye mögött valószínűleg gótikus szentély falainak nyoma rajzolódik ki a terepen, s az egykori cinteremfal vonala ugyanigy látszik a templom körül.

Szentkirályszabadja határában a XIV. századi adatok többször említenek egy területet „Romlottegyház" (Rumlutheghaz, Rutheghaz, stb.) néven.[18] Lehetséges, hogy a terület valóban egy koraközépkori település templomának romjait rejtette. A régészeti kutatás a múltban több helyen talált a falu határában középkori nyomokat, így pl. a Romkútnak nevezett római településhelyen is.[19]

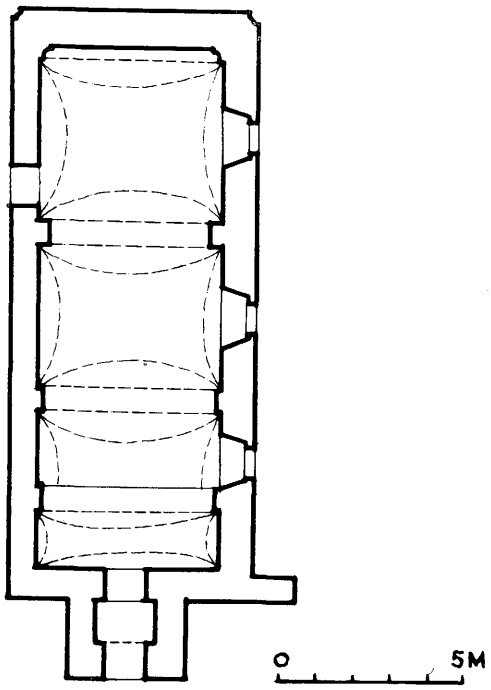

[1] Csánki III. 253.; Ila-Kovacsics 361—362.
[2] Veszpr. reg. 791.
[3] HO. VIII. 300.; Békefi 82.
[4] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[5] Veszpr. reg. 791.
[6] Veszprémi káptalan magánlt. Kövesd 10. BMMA — Oszvald.
[7] Ila-Kovacsics 362.
[8] TT. 1907., 381.
[9] Csánki i. h.
[10] Mon. Vespr. IV. 30.
[11] Csontos K.: Kenese község és plébánia története. Veszprém, 1899., 38.
[12] Ila-Kovacsics 362.
[13] U.o.
[14] OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé; PRT. IX. 538—539.
[15] Rómer jkv. IV. 48.
[16] Rómer hagy. XVII. 413/82. lap.
[17] L. a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1., 105. oldalon.
[18] 1314: Veszpr. reg. 70. ,
1328: ÁUO. II. 377.
1347: AO. II. 377.; Békefi 80.
1383: Veszpr. reg. 791.
[19] MRT. I/2., 44/5.

× 157. *SZENTMÁRK.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. A mai, Veszprém melletti Márkó falu középkori elődje. Helyét a megye készülő régészeti topográfiája a márkói temető helyére, a Séd feletti Malomdombra helyezi.[1] Szentmárk falut ezen a néven 1359-ben nevezik először az Essegváriak és a veszprémi káptalan, illetve az ottani nemesek perében.[2] Egy évvel előtte az Essegváriak és a káptalan pere még Gymolth birtok miatt folyt, ebben azonban szentmárki tanúkat is kihallgattak.[3] A két birtok tehát szomszédos volt. Gymolt, vagy másképp Gyupolth, Guepolth 1335-től részbirtoka a káptalannak, akkor vásárolta ottani nemesektől[4] és 1352—53-ban már pereskedett miatta az Essegváriakkal.[5] Mindezek alapján Gymolthot azonosnak tartjuk a század második felében Szentmárknak nevezett faluval, amelyben a bakonybéli apátság is birtokos volt.[6]

Az említett 1358-as perben szereplő tanúk „de sancto Marco"-iak.[7] Gyepolt vagy Gyimolt falu Szt. Márk templomának (amely ekkor már kétségtelenül áll) patrociniuma tehát a XIV. század közepére falunév lett és bár a templomról nem ismerünk okleveles adatokat, a falu nevének a XIV. század elejéig történő említése bizonyítéka a templom létének.[8]

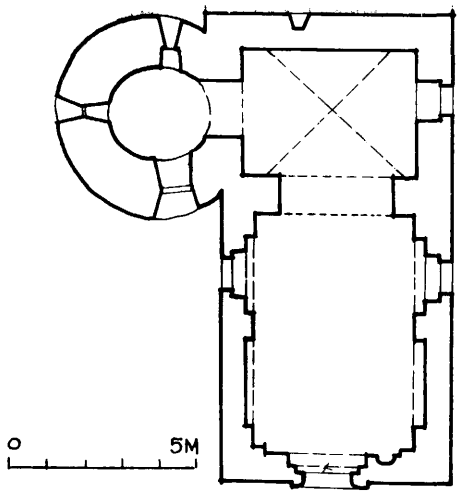

16. Szentmártonfölde, Szt. Márton kápolna.

16. Szentmártonfölde, St. Martin-Kapelle.

16. Szentmártonfölde — la chapelle St. Martin.

16. Сентмартонфёльде, часовня св. Мартона.

A mai Márkót 1740 körül telepítette birtokosa, a veszprémi káptalan. Az ekkor kötött szerződés szerint a puszta templomot hat év alatt kellett a telepeseknek felépíteniük,[9] az 1754-ben épített, mai barokk templom azonban az új faluban épült fel.[10]

[1] MRT. I/2., 31/11.
[2] Csánki III. 229.; Békefi 84.; PRT. VIII. 88, 338–339.
[3] Veszpr. reg. 503.
[4] U. ott 274.
[5] U. ott 439, 504.
[6] U. ott 634.; PRT. VIII. 187, 577. Meg kell jegyeznünk, hogy a történeti adatokat nem minden esetben lehet teljes biztonsággal szétválasztani Endréd (amelyet Szt. Márk templomáról is neveznek néha) és Szentmárk között. Az idézett adatokat azért vonatkoztatjuk mégis Szentmárkra, mert a béli apátság Szentmárk birtokát a XV. (1454.) és XVI. (1526). századokban a veszprémvölgyi apácák bérlik, s az ő többi birtokuk határos Szentmárkkal, de Endréddel — amely messze, a Bakony nyugati oldalán fekszik — nem. Márkót még 1752-ben is „Szent Márk possessio aliter terra Gyepold nunc — autem vulgariter Marko" néven jegyzik fel: Ila-Kovacsics 260.
[7] L. 3. jegyzet.
[8] 1444: Csánki III. 229.; PRT. VIII. 511.
1454: PRT. VIII. 32–33, 159.; TT. 1907., 379.
1526: PRT. VIII. 187, 577.
[9] Veszprémi káptalan magánlt. Márkó 41. C. — MRT. I/2., 31/11.
[10] Genthon I. 194.

● 158. *SZENTMÁRTONFÖLDE.* Devecseri járás.

Elpusztult falu. A vásárhelyi apácakolostornak a Somló északi oldalába telepített szőlőművelő faluja volt. Első említése 1309-ből származik.[1] Nevével 1363-ból[2], 1367-ből[3] és 1409-ből[4] való oklevelekben találkozunk. Az utóbbi alkalommal már Somló várához számították, megállapítva, hogy az apácák birtoka, s a Garaiak jogtalanul foglalták várukhoz.

Templomáról középkori említést nem ismerünk, de neve fenntartotta Szt. Márton tiszteltére emelt, barokk toldással ma is álló kis templomának titulusát. A patkóíves szentélyű román templom a XIII. század utolsó évtizedeiben épült és a XVIII. század második felében építették északi oldalához a barokk toldalékot. *(16. kép.)*[5]

[1] Lukcsics Pál: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923., 16, 19, 52, 81, 83, 87.
[2] Csánki III. 253.
[3] U.o.
[4] ZsO. II/2. 6773.
[5] A közölt alaprajz a szerző felmérése.

× 159. *SZENTMIHÁLYFALVA.* Fejér megye, enyingi járás (1950 előtt Veszprém megye).

Elpusztult falu. Neve után ítélve középkori település, bár Ila-Kovacsics könyve szerint csak 1674 után említik, az enyingi uradalom falujaként.

Az uradalom 1755-ös térképén kápolnájának romjai még szerepelnek, lehetséges azonban, hogy az nem volt középkori.[1]

[1] Ila-Kovacsics 363.

× 160. *SZÉK.* Devecseri járás.

Elpusztult falu. Az először 1274-ben említett[1] falu a veszprémi püspökség birtoka volt a XIV—XV. században.[2]

Templomáról közelebbit nem tudunk. 1327-ben Sámsonnak hívják a papját,[3] aki 1333-ban 40 kis dénár pápai tizedet fizetett.[4] István nevű utóda 1334-ben ugyanannyit fizetett.[5] 1550-ben a devecseri esperességhez tartozó egyházas hely volt.[6] A XVI. század végén a templom a faluval együtt elpusztult.

[1] Szentpétery Krit. jegyz. 2517.
[2] Csánki III. 251.
[3] ZO. I. 203.; Békefi 84.
[4] Mon. Vespr. II. 65.
[5] Mon. Vespr. II. 73.
[6] Ila-Kovacsics 364.

× 161. *TAKÁCSI.* Pápai járás.

A három településrészből: Felső-, Kápolnás- és Alsótakácsiból álló falu a pápai uradalom szolgáltatóiból lett nemesi birtok.[1]

Középső részének Kápolnás jelzője utal Takácsi középkori templomára. A török hódoltságot átélő falut a XVII. század végén Egyházas Takácsinak hívták.[2] Egytornyos, boltozott szentélyű kőtemploma 1698-ban protestánsok használatában volt.[3]

[1] Csánki III. 255.
[2] Ila-Kovacsics 367.
[3] Pfeiffer 144. A megye középkori egyházas településeinek névjelzőiből arra következtethetünk, hogy eredetileg Felsőtakácsi — mint a hármas település magja — volt az egyházas hely. Feltehetően annak temploma lehetett az 1693-ban említett egyház, amely mellett a középkorban a középső faluban is volt egy kápolna. Lásd a mindenben hasonló Iszkáz helyzetét.

× 162. *TAPOLCAFŐ.* Pápai járás.

A Tapolca forrásánál települt bakonyalji falu a győri püspökség birtoka volt a középkorban; Veszprém megyei birtokainak, a Nagyjenőtől Salamonon át Romándig húzódó prediális nemesi birtokok székhelye.[1]

Ismeretlen titulusú plébániatemplomáról nem maradt ránk okleveles adat. Plébánosairól annál többször emlékeznek meg a ránkmaradt oklevelek a XIV—XVI. századból.[2] A falu 1545 körül templomával együtt elpusztult,[3] s bár később újratelepült,[4] 1698-ban templomának csekély romjai álltak a temetőben.[5]

[1] Csánki III. 207, 255.
[2] 1387: OL. Dl. 42.378. BMMA–Waigand.
1401: ZsO. II/1. 938.
1448: OL. Dl. 44.507. MDK–A-I-10, Oszvald.
1469: Batthyány — lt. Heimiana 540/a. néhai dr. Iványi Béla szíves közlése.
1520: OL. Dl. 47.348. BMMA — Waigand.
1522: PRT. VIII. 569.
[3] Ila-Kovacsics 368.
[4] U.o.
[5] Pfeiffer 140.

× 163. *TÉS.* Zirci járás.

A XIII. században a Csák nemzetség kiterjedt bakonyi birtokainak tartozéka.[1] Később Bátorkő, majd Palota várá-

hoz tartozott.[2] A XV. században már két falu: Nagy- vagy Egyházas Tés,[3] — ebben a fehérvári prépost is birtokos[4] — és Kistés.

B. Szűz tiszteletére emelt templomával elég korán, 1276-ban találkozunk először.[5] Ekkor központi fekvésű plébánia lehetett, mert Gergely nevű papja mellett két, Gede és Máté klerikusa is volt. A XVI századi rovásadó összeírások 1536-tól 1588-ig említik a templomos falut Egyházas Tés néven.[6] Középkori temploma romosan ugyan, de 1702-ben még állt.[7]

[1] Karácsonyi I. 332.
[2] Csánki III. 256.; Ila-Kovacsics 370.
[3] Ila-Kovacsics i. h.
[4] U.o.
[5] Mon. Vespr. I. 363, 365, CXXVI.; Békefi 84.
[6] Ila-Kovacsics i. h.
[7] U.o.

× 164. *TIKOL.* Veszprémi járás.

Elpusztult falu. Tikol föld a szomszédos Szénhely feletti Várad erdővel a XIII. században még a Szalók nemzetségé volt.[1] A XIV—XV. században felerészben a fehérvári káptalan, felerészben Bátorkő várának birtoka,[2] de részbirtokai voltak itt a veszprémi káptalannak is.[3]

Középkori templomáról nem ismerünk okleveles adatot 1935-ben útépítés alkalmával találtak templomának falaira.[4] 1965 őszén földmunka közben újból előkerültek alapfalai, beépített római faragványokkal. Az egyes szentélyzáródású templom a XIII. század második felében épülhetett.[5]

[1] 1271: HO. I. 53.
[2] MRT. I/2., 49/5.
[3] 1387: ZsO. I. 353.; 1524: Veszprémi káptalan magánlt. Péth 24. BMMA — Oszvald.
[4] Vasi Szemle, 1939., 300. (Faller J.: Római duzzasztómű és kőbánya Veszprém megyében.)
[5] MRT. I/2., 49/6.

× 165. *TIMA.* Pápai járás.

Elpusztult falu. A középkori Szalókföldön települt, a Szalók nembeli Szalókiak és Hosszútótiak, a szomszédos Mezőlaki Zámbók és egytelkesek birtoka.[1]

Középkori templomáról nem tudunk, csupán egy 1773-as térkép jelez „Capella locus" felirattal Timapuszta mellett templomromot.[2]

[1] Csánki III. 256.; HO. I. 53.
[2] BMRA. — dr. Scherer J.

× 166. *TÓSOKBERÉND.* Devecseri járás.

A középkori Tósok a tihanyi apát, Berénd a zrici monostor birtoka volt, de itt is volt részbirtoka Tihanynak, sőt királyi adományként a Lőrinte nemzetségnek is.[1]

A két falu közül Berénd volt egyházas hely, itt állott a plébániatemplom, amely 1550-ben még működött, de pár év múlva a faluval együtt elpusztult.[2] Papjairól okleveleink 1308-ban,[3] 1360-ban[4] és 1480-ban[5] beszélnek. 1747-ben még a romokban levő régi templom szentélyét használják.[6] 1750 körül újjáépítették,[7] majd 1802-ben, a mai rk. templom befejezése után lebontották.[8]

[1] Csánki III. 222.; Mon. Vespr. I. 152.; Szentpétery Krit. jegyz. 2223, 2517.
[2] Ila-Kovacsics 374.
[3] HO. IV. 115.; Békefi 69.
[4] HO. V. 136.; Csánki III. 222.
[5] TT. 1907., 382.
[6] Aggházy Mária: A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937., 35.
[7] Ila-Kovacsics i. h.
[8] Aggházy i. h.

× 167. *TÓTVÁZSONY.* Veszprémi járás.

A két Vázsony közül okleveleink ezt említik többször, mert a XIV. század közepéig sűrűn cserél gazdát. Első ismert birtokosa az Atyusz nemzetség, tőle 1233 előtt Igmánd nembéli András vásárolta meg.[1] Az Igmánd nemzetség 1309-ben összes Veszprém megyei birtokáival együtt Vázsonyt is a Lőrintéknek adja.[2] A későbbiekben a Lőrinte nemzetségből származó Essegvári család birtoka volt.[3]

Szt. Vencel tótvázsonyi templomáról 1343-ból hallunk először hírt,[4] majd 1350-ből[5] és 1490-ből is.[6] A pápai tizedjegyzékekben 1333-ban és 1334-ben szereplő János — véleményünk szerint — ennek a Vázsonynak volt a papja[7] éppúgy, mint az 1357-ben említett János pap,[8] 1367-ben Márton plébános[9] és 1387-ben Imre, aki a pannonhalmi konvent káplánja volt.[10]

Az 1721-ből származó tanúvallomás szerint az akkori református templom volt a régi, szentélyének mindkét oldalán pasztofóriumfülkék voltak.[11] A mai, 1794-ben átépített református templom[12] a középkori helyén áll.[13]

[1] HO. IV. 14—15.; Karácsonyi II. 240.
[2] Karácsonyi II. 242.
[3] Csánki III. 259.; Ila-Kovacsics 376.
[4] OL. D1. 66.624. BMMA — Waigand.
[5] ZO. I. 373.; Békefi 85.
[6] OL. D1. 46.145. BMMA — Waigand.
[7] Mon. Vespr. II. 65, 73.
[8] Mon. Vespr. IV. 346.
[9] Veszpr. reg. 614.
[10] Veszprémi káptalan magánlt. Berchen 6. BMMA — Oszvald.
[11] Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.
[12] Genthon I. 397.
[13] MRT. I/2., 46/2.

× 168. *UG.* Devecseri járás.

Elpusztult falu. A nyugati Bakony és a Somló között fekvő középkori Ug nemesi és egytelkes falu volt.[1]

Valószínűleg ez az az Ug, amelynek Szt. Margit egyházát és plébánosát említi egy oklevél 1522-ből.[2]

Az egykori falu helyén, Borszörcsöktől keletre a szájhagyomány ma is az „ugi egyház" romjaiként ismeri a Csigeremajortól délre található téglatörmelékes területet.[3]

[1] 1288—1488: Csánki III. 257.
[2] PRT. VIII. 569.
[3] BMRA: Régészeti Kataszter I. 35.

× 169. *UGOD.* Pápai járás.

A Csák nemzetség ugodi ágának birtoka, bakonyalji uradalmának központja, ahol az általuk építtetett vár állott.[1] A váralji település a vár tulajdonosainak változásával többször cserélt gazdát és a Csákok után a Csenigek, majd a Garaiak és a Szapolyaiak kezén volt.[2]

A faluban plébániatemplom állott 1480-ban.[3] Plébánosát 1522-ben említik.[4]

[1] Karácsonyi I. 297, 333—336.; TT. 1893, 604.
[2] Csánki III. 211.; ZsO. I. 1917. 3329.
[3] TT. 1907, 381.; Ila-Kovacsics 381.
[4] PRT. VIII. 569.

× 170. *VANYOLA.* Pápai járás.

Királyi birtok, amelynek felét 1222-ben a pannonhalmi apátság kapta.[1] A XIV. század közepétől a lövöldi karthauzi kolostoré volt.[2]

Templomára vonatkozó középkori adatot nem ismerünk. Az 1698-as vizitáció jegyzőkönyve szerint 1683 körül pusztult el a falu és temploma, amely a század végén a körülötte levő temetővel együtt feldúlt állapotban volt.[3]

[1] PRT. I. 243.
[2] Csánki III. 258.
[3] Pfeiffer 143.- Ila-Kovacsics 384.

○ 171. *VASZAR.* Pápai járás.

Vaszar a győri püspökség Veszprém megyei uradalmához tartozott.[1]

Egyházát 1368-ban[2] és 1369-ben[3] említik, plébánosát pedig 1480-ban[4] és 1522-ben[5]. A törökök által elpusztított falu lakói 1698-ban tértek vissza. Ősi temploma ekkor teljesen

romokban állt és a körülötte levő temető melletti egykori kápolnája is romos.

A templomot a XVIII. század elején állították helyre, majd 1790-ben kibővítették és átépítették. Középkori eredetét ma csak a nyugati torony támpillérei jelzik.

[1] Csánki III. 259.
[2] HO. III. 186.
[3] HO. III. 188.
[4] TT. 1907., 381.
[5] PRT. VIII. 569.
[6] Pfeiffer 121.; Ila-Kovacsics 386.

× 172. *VÁROSLŐD.* Veszprémi járás.

A középkori Lövöld királyi erdőőrök faluja a Bakonyerdőben, amelyet 1270-ben kaptak meg több más bakonyi hellyel együtt a Csákok.[1] Határában talán ők építették Hölgykő várát. A XIV. század első felében újból királyi birtok, majd az I. Lajos király által az 1340-es években telepített karthauzi kolostor kapta meg, s az övé volt a középkorban.[2]

A lövöldi plébánia és temploma királyi alapítású, kiváltságos egyház volt. 1237-ben kapta meg a veszprémi püspök,[3] de a későbbi században is a királyi kápolna eredetű, kiváltságos plébániák közé tartozott.[4] Az utoljára 1522-ben említett plébánia[5] a középkori faluban állt, amely a mai falu mellett, a vasút, a pápai út és a műút által bezárt területen feküdt; a kolostor a mai rk. plébániatemplom körül volt, és az annak középkori templomából épült át.[6]

[1] Csánki III. 213.; Szentpétery Krit. jegyz. 3108.
[2] Csánki III. 231., a kolostor első említése: 1347-ben, l. Veszprémi regeszták 167.
[3] Szentpétery Krit. jegyz. 1565., Jankovich Miklós: Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. Bud. Rég. XIX. 1959., 73.
[4] 1312: Mon. Vespr. IV. 316.; Veszpr. reg. 52.
1319: Veszpr. reg. 103.
1327: U.o. 182.; ZO. I. 210–213.
1397: TT. 1901., 244.; Jankovich i. h.
1400: Békefi 76.
1464: Mon. Vespr. III. 173.
[5] PRT. VIII. 569.; Békefi 76.
[6] MRT. I/2., 48/1 és 48/4.

× 173. *VÁRPALOTA.* Veszprémi járás.

A XIII. században épített Bátorkő várának uradalmához tartozó területen valószínűleg a XIV. század vége felé építették a Héder nembeli Újlakiak azt az udvarházat vagy kisebb várat, amelyről a körülötte alakult település a Palota nevet nyerte.[1] Ma is álló várát feltehetően Újlaki Miklós emeltette a XV. század első felében. Vásáros hely, a megye egyik jelentős városa, amelyben a század második felében ferences kolostor is állott.[2]

Egyházas hely volt, 1494-ben plébánosáról emlékezik meg egy oklevél.[3] A várban levő, B. Szűz kápolnája valószínűleg a plébániához tartozott.[4]

[1] 1400-ban már Palota néven említik: Csánki III. 214.
[2] Csánki i. h. és Faller J.: A Szt. Ferencesek elpusztult várpalotai rendházának története. Veszprém, 1936.
[3] Mon. Vespr. IV. 30.
[4] Békefi 79.

× 174. *VECSENY.* Zirci járás.

Elpusztult falu. Vecseny vagy Vezsenytelek a cseszneki vár uradalmához tartozott, de már a XIV. század végén puszta volt.[1]

A határában levő pusztaszentegyházi dűlő arra utal, hogy az elpusztult falu templomos hely lehetett.[2]

[1] Csánki III. 260.
[2] BMRA – Torma István.

× 175. *VEIM.* Zirci járás.

Elpusztult, ma puszta. A Bakonyban meghúzódó kis falu a XIV–XVI. században a cseszneki várhoz tartozott.[1]

Kőből épített temploma volt 1478-ban,[2] János nevű papja már 1333-ban szerepel a pápai tizedjegyzékben.[3]

A mai Veim-puszta határában Pusztaszentegyházi-dűlő hirdeti a középkori falu és temploma helyét,[4] amelyet ezen a néven már egy 1766-ból származó térkép is jelöl.[5]

[1] Csánki III. 260.
[2] OL. D1. 18.148. MDK – A-I-10, Tomcsányi.
[3] Mon. Vespr. II. 65.; Békefi 86.
[4] BMRA – Németh Péter.
[5] BMRA – dr. Scherer János.

176. *VESZPRÉM.*

A X. század végétől a megyésispán és a püspökség székhelye a Séd felett emelkedő hegytetőn. A talán már a IX. század óta a hegyen álló Szt. György kápolna[1] mellett itt épült meg a püspökség központi székesegyháza és a Mindenszentek prépostság temploma.[2] A vár alatt, a Séd völgyében és távolabb délen, a Balaton felé vezető országút mentén a XII–XIV. században alakultak ki azok a városrészek, amelyek az ispánság, a püspökség, a káptalan és egyes kolostorok ellátására rendelt jobbágyok települései voltak.[3] A királyi megye területét, vele Veszprém városát is a püspökség és káptalanja szerzi meg még a XIII. században. A püspök a XIV. század óta a megye örökös ispánja, s így Veszprém városának ettől kezdve legfőbb birtokosa, földesura.[4]

Veszprém középkori településrészei egy-egy plébániatemplom vagy kolostor körül tömörültek, amelyek kivétel nélkül korai alapításúak. Ezen kívül több nagy középkori középület állt a városban, köztük három kórház, amelynek kápolnája volt.[5] A város középkori részei nyugat felől sorban: a Szent Margit-szeg, a Szent Katalin-szeg, Szenttamásfalva, Sárszeg, Szent Iván-szeg és a Szent Miklós-szeg.[6]

× 176/*1. Szent Margit-szeg.*

A többi városrésszel együtt nevét plébániatemplomáról kapta, amelyet 1296-ban már említenek.[7] Valószínűleg a mai, 1901-ben épült Szt. László templom helyén, tehát a város északnyugati részén állott.[8] A körülötte levő városrészben a Szák nemzetség is birtokos volt, sőt igényt tartott a templom kegyuraságára is.[9] A XIII. századtól a XVI. századig sokszor említett Szent Margit templom a vár alatti települések templomaihoz hasonlóan még a XVI. század első felének pártharcaiban pusztult el.[10]

Szent Katalin-szeg.

1275-ben már létezik, nevét az 1240-ben Bertalan püspök által alapított, Szent Katalinról nevezett domonkos apácakolostortól nyerte. Önálló plébániatemplomáról nem tudunk.[11]

× 176/*2. Szenttamásfalva.*

Neve 1237-ben Szent Tamásmező határnévben tűnik fel először.[12] A Séd kanyarulatától északra fekvő városrész temploma a XIII. századtól a XVI. századig áll,[13] 1550-ben puszta,[14] 1553-ban pedig a városrésszel együtt elpusztul.[15] Helyét nem ismerjük.

Sárszeg.

A Várhegytől keletre, a Séd völgyében terült el a káptalan városrésze. Középkori plébániatemplomáról nem tudunk.[16]

× 176/*3. Szent Iván-szeg.*

A vár alatt, a Sárszegtől délre elterülő településrész, amelynek plébániatemplomát Keresztelő Szt. Jánosról nevezték el.[17] A XIV–XVI. században számtalan említését ismerjük.[18] 1550-ben már pusztán állt.[19] Helyét nem ismerjük.

└ 176/*4. Szent Miklós-szeg.*

A vártól délre, a mai Lenin ligetben álló sziklás domb tetején állt a városrész középkori plébániatemploma.[20] Az 1930-ban feltárt templom alapfalai ma is láthatók. Az ásatás tanúsága szerint a XII. század eleje óta volt temető[21] Szt. Miklós temploma körül, amelyet papjával és a körülötte elterülő városrésszel együtt 1237 és 1550 között említenek okleveleink, az utóbbi alkalommal mint elpusztult plébániát.[22]

[1] H. Gyürky Katalin: Acta Arch. XV. 1963., 341–408.
[2] Csánki III. 212–217.; Ila- Kovacsics 396.; Korompay György: Veszprém. Bp. 1957., 20.; Békefi Remig: Veszprém a középkorban.

Hornig: Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912.; Békefi 52.
[3] Korompay i. m. 24–25.
[4] U.o. 21.
[5] A Szt. Katalin-, a B. Szűz- és a Szt. Erzsébet ispotály és kápolnái: Békefi 15, 57.
[6] L. 3. jegyzet.
[7] Veszprémi káptalan magánlt. Jutas 8. BMMA – Oszvald.
[8] Korompay i. m. 24.; 1966 őszén az eklektikus templom szentélyének támpilléreiből több XII–XV. századi kőfaragványt bontottak ki és szállították a múzeumba.
[9] Veszpr. reg. 576, 578.
[10] pl. 1318: Veszpr. reg. 90.
1327: Békefi 56.
1333–34: Mon. Vespr. II. 65, 73.
1352: Veszpr. reg. 434.
1353: Békefi i. h.
1358: Veszpr. reg. 494, 500.; Békefi i. h.
1444: PRT. VIII. 511.
1467: Mon. Vespr. III. 241.
1478: TT. 1907., 381.
1494: Mon. Vespr. IV. 30.
1506: Békefi i. h.
[11] Korompay i. m. 24.
[12] ÁUO. I. 76.; Korompay i. m. 24.
[13] pl. 1370: Csánki III. 216.; Békefi 14.
1489: Veszprémi káptalan magánlt. Hanta 10. BMMA – Oszvald.
1503: Csánki III. 217.
[14] OL. Acta Eccl. B. 112. Fasc. 19/41. BMMA – Pataki.
[15] U.o.
[16] Korompay i. m. 24.
[17] Korompay i. m. 24.
[18] pl. 1318: Békefi 57.
1333: Mon. Vespr. II. 65.
1355: Veszpr. reg. 463.
1386: U.o. 855.
1399: Mon. Vespr. II. 314.
1464: Északi oldalán a B. Szűz kápolnájával, Békefi 57.
1467: Mon. Vespr. III. 241.
1476: Soproni Oklt. II. 512.
1478: HO. V. 345 ; TT. 1907., 381.
1484: Békefi i. h.
1490: Csánki III. 217.
1494: Mon. Vespr. III. 30.
[19] L. 14. jegyzet!
[20] Korompay i. m. 24.
[21] Rhé Gyula: Új Árpádkori templommaradványok Veszprémben. A Veszprémvármegyei Múzeum Évi Jelentésének Irodalmi Melléklete. 1929–30. 2. sz.; alaprajzzal.
[22] 1237: HO. V. 17–18.
1271: ÁUO. III. 268–270.
1293: ÁUO. V. 94–95.; Békefi 56.
1318: Békefi 56.
1332: Veszpr. reg. 246.
1333–1335: Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
1335: Veszpr. reg. 265.
1402: Békefi 16.
1454: U.o. 56.
1457: OL. Dl. 15.180. BMMA – Waigand.
1478: TT. 1907., 381.
1524: Holub József: Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. Pécs, 1943., 30.
1543: Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában. Veszprém, 1942. 51–52.
1550: L. 14. jegyzet!

× 177. *VESZPRÉMFAJSZ.* Veszprémi járás.

A Veszprémtől délre fekvő falu királyi, királynéi és hercegi szolgáltató népek birtoka, amelyet a XIII. században részben a veszprémi káptalan és a Rátót nemzetség szerez meg.[1] A későbbi századokban is a káptalané, a Rátót nembeli Fajszi Ányosoké és egytelkeseké,[2] mint a megye egyik mezővárosa.

Szt. Walburgis tiszteletére emelt plébániatemploma igen régi lehetett, papját már 1257-ben említik.[3] 1333—1335 között a pápai tizedjegyzékekben is szerepel[4] és később, a XIV—XVI. században is sokszor találkozunk Fajsz parochiális egyházával,[5] plébánosával,[6] sőt a plébánia épületével[7] is okleveleinkben. 1550-ben még fennálló plébánia volt,[8] de 1632-ben temploma már puszta.[9]

A középkori falu a Mulatótető nevű határrészben volt. Templomának romjait 1781-es és 1803-as térképek még jelzik, falaiból ma is látszik valami.[10]

[1] Csánki III. 212.; Szentpétery Krit. jegyz. 2639.
[2] Csánki i. h.; Ila-Kovacsics 402–403.
[3] ÁUO. II. 293.; Békefi 72.
[4] Mon. Vespr. II. 65, 80.
[5] 1389: ZsO. I. 1082.
1407: U.o. II/2. 5518.
1415: Békefi 72, 160.
1422: Lukcsics P.: XV. szzadi pápák oklevelei. I. Bp. 1931., 493. reg.
1441., 1455: Veszprémi káptalan magánlt. Vámos 16., 18. BMMA, Oszvald.
1501: Békefi 72.
[6] 1415: Veszprémi káptalan magánlt. Veszprém Eccl. et capit. 32. BMMA, Oszvald.
1422: Lukcsics i. h.
1448: Békefi i. h.; Tamás plébános: Veszprémi kápt. m. lt., Veszprém Ecc. et capit. 42., 43. BMMA, Oszvald.
1476: Veszprém káptalan magánlt. Jutas 30. BMMA – Oszvald.
1531, 1536: Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában. Veszprém, 1942., 58.
[7] 1487: Veszprémi káptalan magánlt. Lám 2. és Veszprém, Metalia 3. BMMA – Oszvald.
[8] Ila-Kovacsics 403.
[9] U.o.
[10] MRT. I/2., 52/2.

× 178. *VESZPRÉMVARSÁNY.* Zirci járás.

Varsány a XI. század elejétől a pannonhalmi monostor bakonyi birtokához tartozó falu.[1]

A megye legrégibb egyházai közé tartozott Szt. Adalbertről elnevezett temploma, amely a XI. század 80-as éveiben már állott.[2] Kegyura az apát volt, nyilván építtetője is. A fennmaradt oklevelek 1102-ben,[3] 1175-ben,[4] 1216-ban[5] és 1225 és 1239 között[6] ismételten említik. Plébánosai Pannonhalma hiteleshelyi kiküldöttjeiként működnek a XIV. században: 1366-ban[8] és 1367-ben,[8] 1383-ban[9] és 1388-ban.[10] András nevű plébánosa a XVI. század elején szerepel.[11] A török időkben többször elnéptelenedő falu 1683-ban pusztult el, templomával együtt.[12]

[1] Csánki III. 259.
[2] PRT. I. 250, 562.
[3] U.o.
[4] U.o.
[5] PRT. I. 563.
[6] U.o.
[7] PRT. VIII. 350. A Veszpr. reg. 583. regesztában, 1365-ben említett Warsan a fehérvári keresztes konvent faluja volt, tehát nem azonos ezzel!
[8] Veszpr. reg. 615.
[9] Veszpr. reg. 769.
[10] PRT. II. 81, 95.
[11] PRT. III. 173.
[12] Ila-Kovacsics 405.

● 179. *VILONYA.* Veszprémi járás.

A fehérvári káptalan és a prépost Séd-völgyi birtokaihoz tartozó falu, a középkorban Vanyola vagy Vinyola néven.[1]

Plébániatemploma XIII. századi, amelyet a XV. században bővítenek.[2] Plébánosairól 1506-ból, 1520-ból[3] és 1522-ből tudunk csak.[4] A török hódoltság idején elpusztult a faluval együtt és 1702-ben is romos.[5] 1720-ban a reformátusok romjaiból építették fel,[6] majd 1793-ban bővítették és tornyot emeltek eléje.[7]

[1] Csánki III. 260.; Veszpr. reg. 634.
[2] Koppány 109–110.
[3] Békefi 86.
[4] Veszprémi káptalan magánlt., Veszprém Eccl. et capit. 77. BMMA, Oszvald.
[5] Ila-Kovacsics 408.
[6] Kováts J. István: Magyar református templomok. Bp. 1942. I. 116, 483.; OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. – Baranyainé.
[7] Kováts i. m. és Koppány i. m. 113 kép.

× 180. *VINÁR.* Pápai járás.

A Marcal két partján fekvő falu nemesi birtok, amelyet 1323-ban Vinári Domonkos, fia nem lévén, a Sitkeiekre hagyott.[1] A XIV. század végén Vinár a Sitkeieké, Kisvinár helyi nemeseké.[2]

A Sitkeiek falujában állt a Péter apostol tiszteletére emelt kőegyház 1393-ban.[3] Plébánosát 1401-ben említik.[4]

[1] HO. I. 118–119.
[2] HO. III. 194, 217.
[3] ZsO. I. 3228.
[4] U.o. II/1. 938.

● 181. *VÖRÖSBERÉNY.* Veszprémi járás.

A középkori Szárberény kettős település volt, kisebbik része a veszprémi káptalan, a nagyobbik a veszprémvölgyi

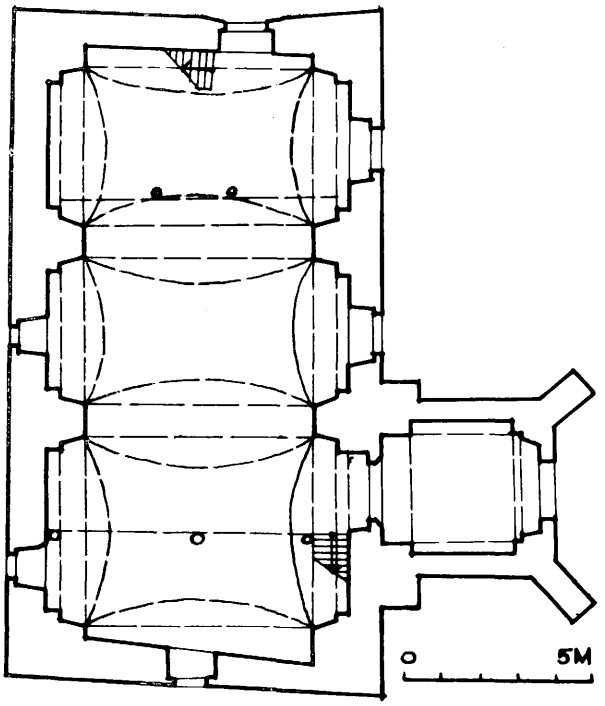

17. Vörösberény, Reformutus templom
17. Vörösberény, reformierte Kirche
17. Vörösberény, temple calviniste
17. Вёрёшберень, реформатская церковь.

apácák Balaton-menti uradalmának központi faluja volt[1]. Mellettük a XIII. században még éltek itt királyi udvarnokok is.[2] A XV. században Szárberény az apácáké, Kisberény vagy Kisszárberény a káptalané.[3]

Berény Szt. Márton egyháza az apácák falujában állott, az apácák birtokán álló többi plébániatemplom anyaegyháza, azok: Kenese, Máma, Sandor, Csittény és Padrag a szárberényi plébánia filiális plébániái voltak.[4] A templom valószínűleg nagyon korai, azonban csak 1290-től ismert;[5] említésével éppúgy találkozunk a középkor századaiban,[6] mint papjáéval.[7]

A XVI. század végi török pusztítás után 1612—1614-ben, majd a század végén a protestánsok építik újjá.[8] 1695-ben német katonasággal foglalták vissza a katolikusok számára, de 1704 körül a falu elkergette a plébánost. Egy 1721-ben felvett jegyzőkönyv szerint kálvinista templom, amely a katolikus templomok formájára, szentéllyel, sekrestyével és toronnyal, szentélyében kő oltárral és fali szentségtartó fülkével épült. 1739-ben átépítették, ekkor készült a templom körüli körítőfal.[9] 1745-ben újból építkeztek rajta,[10] 1789-ben pedig teremtemplommá alakítva boltozták be,[11] ekkor nyerte ma is látható alakját. *(17. kép.)*

Egy 1318-ból fennmaradt adat említi a szárberényi erdőben levő Szt. Kereszt remeték templomát.[12] 1860 körül a mai Remetevölgyben, Vörösberény felett még látható volt egy templom kőfalmaradványa, amelynek azonban ma nyoma sincs.[13]

[1] Csánki III. 222.; Ila-Kovacsics 410—411.,
Hárich János: A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története. Pécs,1928.
[2] HO. I. 57.; Békefi 80.; Szentpétery Krit. jegyz. 2051, 2071.
[3] ZsO. II/1. 1134.
[4] U.o. II/2. 7286.
[5] Mon. Vespr. II., XLI—XLIV.
[6] 1297: CD. VI/2. 93—94.
1318: Veszpr. reg. 90.
1339: U.o. 316.
1389: ZsO. I. 1040.
[7] 1333: Mon. Vespr. II. 65.
1334: U.o. II. 73.
1500: Békefi 80.
[8] Kováts J. István: Magyar református templomok. I. Bp. 1942., 116, 483.
[9] Az 1695—1739 közötti adatok:
OL. Helytartótanácsi lt. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. OMF. — Baranyainé.
[10] Kováts J. István: i. h.
[11] U.o. A közölt alaprajz az OMF. tervtárában 8671. lsz. alatt található
[12] Veszpr. reg. 90.
[13] MRT. I/2., 4/7.

× 182. *VÖRÖSTÓ.* Veszprémi járás.

A Nagyvázsony melletti Vöröstó egyike a megye legkorábban ismert falujainak, 1121-ből való első említése.[1] Az Atyusz nemzetség és monostoruk, az almádi bencések birtoka volt,[2] amely részben Essegvár és Vázsonykő várának földje a XIV—XV. században.[3]

A vöröstói Szt. Kozma és Domján parochiális egyház már 1121-ben az almádi monostoré volt.[4] 1276-ban is az övé.[5] Plébánosát a pápai tizedjegyzékek 1333 és 1335 között mindhárom évben összeírták,[6] később 1464-ben említik.[7] 1550-ben még működő plébánia volt.[8]

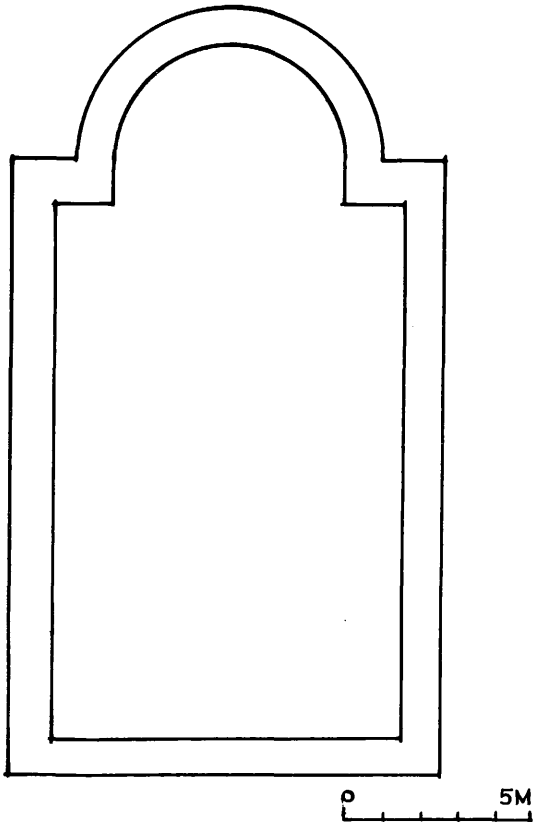

18. Zírc, feltárt középkori templom.
18. Zírc, freigelegte mittelalterliche Kirche.
18. Zirc, église médiévale mise à jour.
18. Зирц, раскопанная средневековая церковь.

A török időkben elpusztult templomot 1746-ban állították helyre a protestánsok. Helyére építették 1826-ban a mai templomot.[9]

[1] Magyar Nyelv 1927., 361.
[2] U. ott és Csánki III. 260.
[3] Ila-Kovacsics 413. ; AO. I. 525—526.
[4] L. 1. jegyzet!
[5] Csánki i. h.; Békefi 86.; Mon Vespr. I. 346.
[6] Mon. Vespr. II. 65, 73, 80.
[7] Békefi 86.
[8] Ila-Kovacsics i. h.
[9] MRT. I/2., 55/2.

183. *ZIRC.* Zirci járás.

Királyi udvarhely a Bakonyerdőben, a Képes Krónika szerint I. András király itt halt meg.[1] 1198-ban III. Béla király ciszterci kolostort alapít Zircen, amely a falu birtokosa.[2] A faluban plébániatemplom is volt, amelynek alapfalait dr. Nagy László 1942-ben tárta fel.[3] A Bakony nevű királyi birtokon alakult falu templomának papja 1333 és 1335 között szerepel a pápai tizedjegyzékekben.[4] Plébánosait a XV—XVI. századi oklevelek többször említik.[5]

A török időben elpusztult templom *(18. kép.)*[6] mellé, valószínűleg annak köveiből épült a jelenleg is álló kis barokk templom.

[1] Ila-Kovacsics 414.
[2] Csánki III. 261.
[3] Bakonyi Múzeum, Veszprém, Szerzeményi Napló 341 359/1942.; Veszprémi Hírlap, 1943. X. 20. 3. és dr. Nagy László személyes közlése.
[4] Mon Vespr. II. 67, 73, 80.; Békefi 86.
[5] 1514: Békefi 73.
1423: CD. X/6. 603.; Békefi i. h.
1478: TT. 1907., 381.
1520: Békefi 86.
[6] A közölt alaprajz dr. Nagy László ásatási jegyzeteiből származik, közlésének átengedéséért ezúton mondok köszönetet.

Koppány Tibor

Mittelal terliche Kirchen und Ortschaften mit Kirchen im Komitate Veszprém

Ein bedeutender Teil der unter Denkmalschutz stehenden Gebäude des an Kunstdenkmälern außerordentlich reichen Komitats Veszprém ist mittelalterlichen Ursprungs. In dieser Erörterung werden die Ortschaften mit mittelalterlichen Kirchen besprochen. In die Sammlung wurden die auch gegenwärtig bestehenden, die umgestalteten, die in Trümmern liegenden und die zugrundegegangenen mittelalterlichen Kirchen aufgenommen.

Seit 1964 wird von der Direktion der Museen des Komitats Veszprém eine methodische Forschungsarbeit an der Kunstgeschichte und innerhalb deren an der Geschichte der Architektur des Komitats verrichtet. Zu diesem Zwecke wurde ein Register der Denkmäler für sein ganzes Gebiet zusammengestellt, zu dem das Sammeln des Materials vermittels archivarischer, bibliographischer und Lokalforschung anderer Art noch im Gange ist. Unsere Erörterung knüpft sich an diese Arbeit. Unser Bestreben war das auf das Zeitalter bezügliche womöglich vollkommene Urkundenmaterial des Komitats zu registrieren. Trotz dieses Bestrebens kann die Erörterung keinen Anspruch auf Vollkommenheit erheben, da sie sich meistens auf in Druck erschienen en Angabenen stützt. Die künftige Forschung verspricht — hauptsächlich durch die archäologische und architektonische Lokalforschung — viele Ergänzungen.

Das mitgeteilte Material befaßt sich mit dem Gebiet des historischen Komitats Veszprém, innerhalb von dessen Grenzen vor 1946. Dieses Gebiet war im großen und ganzen mit dem mittelalterlichen Komitate identisch. Die heutigen Grenzen sind ganz neu: durch die Verwaltungsregelung von 1946, dann von 1950 wurden große Teile des alten Komitats Veszprém den Komitaten Komárom, Fejér und Somogy und gleichzeitig Gebiete von den Komitaten Zala, Vas, Győr und Fejér dem Komitate Veszprém angeschlossen. Der leichteren Übersicht halber wurden zuerst die kirchlichen Gebäude des mittelalterlichen Komitats auf dessen Gebiete angesammelt. Des weiteren, in einer zweiten Erörterung, haben wir die Absicht das gleiche Material der dem heutigen Veszprém gehörenden aber von fremden Komitaten herübergekommenen Teile zu besprechen.

Die einzelnen Ortschaften mit Kirchen werden in der alphabetischen Ordnung ihrer Namen besprochen. Nach dem Namen des Dorfes wird seine heutige Verwaltungsangehörigkeit und diejenige vor 1946 mitgeteilt. Vor jedem Ortsnamen wird mit einem besonderen Zeichen gezeigt ob es sich um eine unversehrte oder nur einer bedeutungslosen Umgestaltung unterzogene Kirche handelt, ob die Kirche, der Kirchenteil oder die Ruine aus dem Mittelalter stammen. Danach werden die auf das Dorf und seine Kirche bezüglichen mittelalterlichen Angaben besprochen und wird eine knappe Beschreibung der aufrechterhaltenen Gebäude gegeben.

Die aufgezählten und durch ihre Angaben kurz besprochenen 183 Ansiedlungen mit Kirchen betragen beinahe eine Hälfte der auf dem Gebiete des Komitats auffindbaren ungefähr 400 Dörfer, die in verschiedenen Urkunden erwähnt sind. Natürlich hat es im mittelalterlichen Komitat mehr als die hier erwähnten 183 Kirchen gegeben. Außer den unbekannten, ohne Spur verschwundenen Kirchen, deren einstige Existenz durch urkundlichen Angaben nicht beweisbar ist, wurden in unserer Erörterung zahlreiche Ordens- und Propsteikirchen nicht besprochen. Da unsere primäre Absicht die Besprechung von kleinen Dorfkirchen war, konnten wir die großen Kirchen von hervorragendem Werte, wie die in ihrem Aufbau die Ansprüche höher Kunst befriedigenden Kirchen des Bistums und Kapitels von Veszprém und die der Mönchsorden beiseite lassen. Zum Zeichnen der architektonischen Mappe eines bestimmten Gebietes ist neben den meistens allgemeinbekannten, hervorragenden Werten das Bekanntwerden mit den kleinen Gebäuden unbedingt notwendig, wobei manchmal vielleicht nicht ihr Einzelwert, sondern vielmehr ihre Gesamtheit, d. h. die Quantität der Gebäude der maßgebende Gesichtspunkt ist.

Tibor Koppány

Églises médiévales dans le département de Veszprém

Nombre des édifices classés du département de Veszprém si riche en monuments historiques sont médiévaux ou datent du Moyen Age. Dans cette étude nous en avons recueilli une partie que constituent les églises médiévales. Nous avons mis sur notre liste non seulement les églises médiévales existantes même aujourd'hui, mais aussi celles transformées, ou tombées en ruines, ou disparues.

Depuis 1964 la Direction du Musée Départemental de Veszprém fait des recherches systématiques sur l'histoire d'art du département et dans le cadre de ces recherches elle consacre un intérêt spécial à l'histoire d'architecture. C'est dans ce but qu'elle a dressé le registre des monuments historiques du département, et on ne cesse de compléter ce registre de matériaux trouvés au cours des recherches

faites aux archives, aux bibliographies, et surtout sur les lieux. Notre étude fait partie de ce travail. Nous nous sommes efforcé de tenir compte de toute la matière diplomatique du département relative à l'époque, mais l'étude ne pouvait pourtant prétendre à l'intégralité puisqu'elle s'appuie sur des données déjà publiées, parues dans leur majorité; les recherches ultérieures promettent beaucoup de compléments, surtout les recherches archéologiques et architecturales sur le terrain.

La matière publiée fait connaître le territoire du département de Veszprém, dans ses limites d'avant 1946. Ce territoire était à peu près identique avec celui du comitat médiéval. Ses limites d'ajourd'hui sont tout à fait neuves: la réorganisation administrative de 1946, puis celle de 1950 ont annexé des parties considérables du département de Veszprém aux départements de Komárom, Fejér et Somogy, en incorporant en même temps des territoires des départements de Zala, Vas, Győr et Fejér à celui de Veszprém. Pour la clarté de l'exposé, nous avons rassemblé les édifices exclésiastiques qui se trouvent sur le territoire du comitat médiéval. Dans une deuxième étude que nous publierons ultérieurement, nous ferons connaître la matière semblable des parties ayant appartenu à d'autres départements, et annexés actuellement au département de Veszprém.

Nous énumérons les lieux dotés d'une église dans l'ordre alphabétique des villages. Après le nom du village nous donnons son appartenance administrative actuelle et celle d'avant 1946. Par des signes spéciaux mis devant les noms de village, nous avons indiqué s'il s'agit d'une église en bon état, n'ayant subi que des transformations ou agrandissements insignifiants, — d'une partie médiévale, — des ruines, — ou des églises disparues. Ensuite nous faisons connaître les données médiévales relatives au village et à son église, en donnant une courte description, sans détails, des édifices encore existants.

Les 183 agglomérations dotées d'églises, énumérées et décrites constituent presque la moitié des quelques 400 villages connus des données diplomatiques du territoire du département. Naturellement, dans le comitat médiéval il y avait plus d'églises que les 183 ici mentionnées. Outre les inconnues, les sans trace disparues, outre celles qui ne sont pas justifiables par des données diplomatiques nous n'avons pas fait connaître les églises très nombreuses des ordres religieux et des prévôtés. De propos délibéré, nous avons renoncé à faire connaître tout d'abord les grandes églises, de grande valeur et d'un fini artistique, celles de l'évêché et du chapitre de Veszprém, des ordres religieux et des prévôtés, pour présenter les petites églises de village Pour donner une idée de l'architecture d'un territoire déterminé, il est indispensable de connaître — auprès des monuments marquants et bien connus dans leur majeure partie — les bâtiments modestes, non pas à cause de leurs valeurs individuelles peut-être, mais en raison de leur ensemble, de la quantité des bâtiments construits.

Tibor Koppány

Средневековые церкви и религиозные места в Веспремском комитате

Зарегистрированные здания богатого архитектурными памятниками Веспремского комитата в основном построены в средневековье. В этой статье мы собрали воедино часть из них, места, где находятся средневековые церкви. Сюда мы зачислили и существующие и поныне, реконструированные, и сохранившиеся в руинах, и совсем разрушившиеся средневековые церкви.

Правление музеев Веспремского комитата начиная с 1964-го года систематически изучает историю искусства, в частности — историю архитектуры Веспремского комитата. С этой целью была составлена опись архитектурных памятников с привлечением архивных и библиографических источников, а также материалов исследований на месте, продолжающихся и сейчас. Материал настоящей статьи опирается на эти данные. Мы стремились собрать по возможности полный документальный материал, относящийся к интересующему нас периоду. Несмотря на это, статья не претендует на полность, так как в основном опирается на уже опубликованные данные. Дальнейшие исследования сулят много дополнений, в особенности исследования на месте строительства.

Публикуемый материал знакомит с исторической территорией Веспремского комитата в границах до 1946-го года. Эта территория в основном соответствовала территории средневекового комитата. Сегодняшние границы совершенно новые. При административном исправлении границ комитатов часть территории Веспремского комитата была присоединена к комитатам Комаром, Фейер, Шомодь, одновременно с этим часть территории комитатов Зала, Ваш, Дьёр и Фейер была присоединена к Веспремскому комитату. Для лучшего обозрения мы собрали материал о средневековых церквах Веспремского комитата в его старых границах. Позже, в другой статье мы опубликуем данные о территориях, принадлежащих сейчас Веспремскому комитату, но присоединенных к нему от чужих областей.

Отдельные места, на которых находятся средневековые церкви мы публикуем в алфавитном порядке по названию деревень. После названия села сообщается нынешняя и по состоянию до 1946-го года административная принадлежность. Перед каждым названием местности находится значок, обозначающий церковь, дошедшую до нас с незначительными перестройками или достройкой, развалины церкви, разрушенную церковь. После этого сообщаются данные о селе и церкви и краткое, не вдающееся в подробности, описание здания.

Перечисленные и кратко описанные 183 здания составляют около половины церковных построек, известных из документальных источников (400). Естественно, что в средневековом комитате было больше здесь перечисленных 183 церквей. В нашей статье кроме исчезнувших без следов, не подтвержденных документальными данными церквей мы не публикуем данные о громадном количестве церквей религиозных орденов. Во-первых, мы сознательно хотели сообщать данные о маленьких сельских церквах, а не о больших церковных сооружениях, выдающихся по своей архитектурной ценности, как-то, церкви веспремского епископата и капитула, религиозных орденов. Для того, чтобы дать картину архитектуры определенной области, надо наряду с известными, выдающимися по своей архитектуре сооружениями описать маленькие здания часто даже не столько из-за их отдельной ценности, а с точки зрения общности, количества воздвигнутых зданий.

Тибор Коппань